

SZOLGALAT

ISTEN MAI TANÚI

non ministrari, sed ministrare

szolgálat

19. szám

1973 Kisboldogasszony ünnepén

ISTEN MAI TANÚI

Szolgálat (Dienst), spirituelle Quartalschrift, Klerusblatt. — Mit Druckerlaubnis des Bischöflichen Ordinariats, Eisenstadt. — Eigentümer, Herausgeber, Verleger und für den Inhalt verantwortlich: Ladislaus Marosi, A-9800 Spittal/Drau, Kapellengasse 15. — Druck: Prugg Verlag - Eisenstädter Graphische GesmbH, Eisenstadt, Österreich.

Többfelől fölmerült az az igény, hogy őszi számunk ne egységes művet tartalmazó különszám legyen, hanem nagyobb változatosságot mutasson. Az igények és a technikai lehetőségek között a jelenlegi formában próbáltunk hidat verni.

Az itt következő tanulmánysorozat egymástól független életrajzok sora, amelyeket azonban egységbe fűz néhány válogatási szempont: valamennyinek a hőse századunkban élt, és valamennyi tanúságtevő ember hitben és szeretetben. Igyekeztünk, hogy Isten népe a maga változatosságában szerepeljen: papok és világiak, férfiak és nők, katolikusok és másvallásúak, különböző nemzetek tagjai.

Walter Nigg, a jeles református teológus és író bevezetőként közölt tanulmánya megmutatja, mennyire létkérdés a mai embernek, hogy igazi eszményképeket találjon. Boros László befejező írása pedig — egy tavalyi előadásának nyomtatásban még nem közölt szövege, amelyet előzékenyen rendelkezésünkre bocsátott — azt az egyszerű, bár nem könnyű utat állítja elénk, amelyen járva, a hegyibeszéd programjának nyomában, valamennyien követésére szegődhetünk ezeknek az eszményképeknek. És ez az út a boldogság útja.

Walter Nigg

KOPOG AZ AJTÓNKON A SZENT

Aki a szenteket úgy akarja megérteni, ahogy ők értették magukat, az megtapasztalja, hogy követeléssel lépnek elé. Utunkba állnak, szemük a szemünkbe néz, ajtónk előtt vannak. Miféle ajtó ez? Korunk — de méginkább szívünk ajtaja. És nem állnak ott nyugodtan, nem várnak türelmesen, míg majd történik valami. Hanem zörgetnek az ajtón, olykor tompa ütésekkel, közbe-közbe türelmetlenül rázzák és bebocsátást követelnek. Sose hallottuk még ezt a zörgetést szívünk ajtaján? Jaj, ez annak a jele volna, hogy hajszolt életünkben, tevékenységünk forgatagában még sohasem figyeltünk föl arra, ami egy-egy csendes órában bensőnkben végbemegy. Semmivel sem kevesebb, mint hogy a szentek bekopognak lelkünk ajtaján, és zörgetésük ezerféle változatban hangzik föl. Az alább következő gondolatok valósággal könyörögnek: az Isten szerelmére, nyissuk ki lelkünk kapuját a szentek előtt! Ne vegyük tovább hallatlanra szüntelen kopogásukat, rántuk fel az ajtót és vessük magunkat a karjukba!

A szentek mindenekelőtt azért vágyakoznak lelkünk belsejébe, hogy szemünket megnyissák korunk nyomora előtt. Lássuk azt a sokféle nehézségeket és fenyegető veszélyt, amellyel korunk nem tud megbirkózni. A jelen egyik legérezhetőbb baja az, hogy egyáltalán nincs eszményképe. Eszmény nélküli nemzedékké lettünk. Azelőtt az embereknek voltak igazi példaképei; ezeket állították a felnövekvő ifjúság szeme elé; ezeken nőttek ők maguk is. Ilyen volt a bölcsnek a salamoni irodalomban megrajzolt alakja, aki higgadt megfontoltsággal adott tanácsot az embereknek. Ilyen volt a középkorban a fennkölt lovagideál, a gyengék elszánt és rettenthetetlen pártfogója. A mi korunknak már nincsenek ilyen eszményképei; sem a múltban, sem a jelenben. Felelőtlen kritika addig folytatta aláaknázásukat, míg végül is átluggatva földre hulltak, és mi itt állunk — céltalanul. Bátorító eszményképek helyébe bálványok léptek: a sztár, a filmszillag, a versenyautós — kifejezéstelen arcuk bambán bámul ránk hétről-hétre a képeslapokból. Ezek a felfújt bálványok teljesen elcsavarják az ifjúság fejét; ezek vezetik őket a csúszós lejtőre. Az erkölcsi határok eltolódása, a mai ember gyökértelensége, a legegyszerűbb problémákkal szemben való tehetetlensége, a nihilizmus járványára való hajlam — mindez annak elkerülhetetlen következménye, hogy eszményeinket bálványokkal cseréltük föl. Az eszménykép hiánya korunk súlyos szellemi baja; ez a hiány mindig pusztítóbban érvényesül nevelésünkben és pedagógiai ka-

tasztrófa felé visz, amelyet képtelenek leszünk elhárítani. Mert az igazi eszmény útmutató erőket rejt magában, és ha végleg félreállítják, elnyel bennünket a sötétség, és mind mélyebbre süllyedünk a posványba.

A felvázolt veszélyes helyzetben elsőrendű fontosságú az igazi eszménykép kérdése. Ezt a kérdést nem szabad elhallgattatnunk, míg kielégítő feleletet nem találtunk rá. A hős nem lehet ez az eszmény, mert alakjával nagyon könnyű visszaélni. Csakis a szent ez a példakép: egyedül ő felel meg a nyugati kereszténység mértékének. Ez a megállapítás még ma is igaz, még ha a modern ember látszólag szem elől is tévesztette a szent alakját. De ez csak felületes megfigyelés. Albert Camus egy mondata villámfénnyel világítja meg a mélyebb hátteret: „Isten nélkül szentté lenni — ez az egyetlen igazi probléma, amit ma ismerek.” Persze, éppen ez a lehetetlen: hiszen a szent az a nyitott ajtó, amelyen keresztül Isten leszáll az emberekhez, és amelyen át az ember felnézhet az Örökkévalóra. De Camus említett kijelentése rámutat az ateista korszak eltemetett vágyára: még mindig a szent megtalálását érzi „az egyetlen igazi problémának”. Semmiféle társadalmi rend, semmiféle jóléti állam nem nélkülözheti tartósan az ösztönző eszménykép beteljesítő erejét. Ez az eszmény pedig a szent, senki más: mert ha minden álmunk végére jutottunk az életben, akkor már csak egy dolog számít: szentté lenni. Ha az emberek általában nem is értik meg a szentet, ha néha megbotránkozva el is taszítják maguktól, ha manapság kíméletlenül lomtárba is dobják: akkor is, mindennek ellenére is, az emberi élet egyik nagy pillanata az igazi találkozás egy szenttel; semmi más föl nem ér ezzel az élménnyel.

Ilyen új találkozás előkészítésül szolgáljon egy rövid utalás az ortodox templomok képfalára. Ez rendszerint tele van ikonokkal; de azokat csaknem egészen eltakarják pompás ezüstrámák; csak egy kis nyílásból tekint ki egy-egy fekete arc. Az ércöltönyök csak a 16. század végén kerültek rájuk. Két nemzedékkel ezelőtt kezdtek leszedni az ezüsfoglalatokat, és elővigyázatosan eltávolították azt a vastag koromréteget, amely az égő gyertyákról idők folyamán a képekre ráakodott. Amikor a képek megtisztultak, mérhetetlen meglepetés következett be: A régi ikonok újból kiárasztották teljes felségüket, izzó színeikben új szépségben világított titokzatos lelkük. Ámulva néztünk a takarójuktól megszabadult ikonokra, a képmás ismét az eredetire utalt, a látható újból a láthatatlant tükrözte. A keleti keresztény most megint tudott hinni a megnyilatkozott csodatévő ikonokban. Ennek persze sokkal mélyebb alapja van a semmire sem kötelező nyugati ikonrajongásnál.

A nyugati kereszténység szent-életrajzai is ikonok, amelyekben keresztény lélek lakik. Néha legendaformába öltöztetve, de ez a forma néhány vonásban felragyogtatja a szent életének örök szimbolikáját,

úgyhogy mindig újból lenyűgöz bennünket belső igazsága. Sok példa helyett említsünk csak egyetlen eseményt Szent Ferenc virágzó legendakoszorújából. Eszerint a szent ebédnél ült Klára nővérrel. „Az első fogásnál Szent Ferenc elkezdett Istenről beszélni, olyan szeretetreméltó, fönséges és mennyei módon, hogy az isteni kegyelem túlradásától ő is, szent Klára és társnői is, és mindenki, aki csak az asztalnál ült, elragadtatásba esett. Amíg ők égre emelt szemmel és kézzel, elragadtatva ültek ott, az emberek Assisiban, Bettonában és az egész út mentén úgy látták, mintha az Angyalos Mária temploma és a testvérek lakása lángokban állna, mindent hatalmas tűz burkolt be. Rohanva jöttek, hogy segítséget hozzanak; mert csakugyan azt hitték, hogy minden a lángok martaléka lesz. De mikor odaértek, mindent sértetlenül találtak. Ahogy beléptek, meglátták boldog Ferencet Szent Klárával és az összes testvérekkel, ott ülve a szerény asztalnál, mert „erő a magasból“ ragadta meg őket. Ekkor látták és megértették, hogy mennyei tűz gyújtotta lángra a szent férfiakat és nőket az isteni szeretet vigaszának teljében, és nagy épüléssel, megvigasztalódva távoztak.“ A Poverello keresztény élettartalmát nem lehetne magávalragadóbban, erőteljesebben és plasztikusabban ábrázolni, mint a régi legenda szavaiban; modern életíró még távolról sem érte el ennek a leírásnak nagyszerűségét. Ferenc lángoló kisugárzása legenda alakjában, nem pedig oknyomozó történelem formájában maradt ránk, de ez legkevésbé sem hat zavaróan, sőt ellenkezőleg — mert a történelem csak a száraz tényeket tudja visszaadni, a legenda viszont a szent szellemét. Az apostol szavai szerint pedig a betű öl, a szellem megelevenít.

Jelképesen szólva, a kezdődő újkorban a pompás szentéletrajzokat is szűk fémfoglatokba szorították, s ezek éppúgy elfödik a szentek igazi arcát. Így aztán a szentek mindig jobban elhomályosodtak, és végül a felismerhetetlenségig eltorzultak. Akármilyen jószándékkal írták is meg a 19. századi szerzők a szentek életrajzait, a mai ember már alig tudja olvasni őket. Ezek a stilizált szentek már a bölcsőben szentek voltak, soha nem estek a legcsekélyebb eltévelyedésbe sem, és csöpögtek a kenetes jámborságtól. Mind egy kaptafára húzták őket, mindig ugyanazoknak a keresztény erényeknek a példaképei, és a sírjuknál mindig ugyanolyan csodák történtek. A jámbor konvenció mesebeli szentjeinek több közülük volt az erkölcsöz, mint a vallásossághoz, — egyszóval ez a kenetteljes klisé a jelen számára teljesen hitelét veszítette. Bizonyos, hogy igen jelentős kincsek rejlenek a szentek életrajzaiban, de édeskés jámborkodással öntötték nyakon őket. Sokszor valószínűs kőn átrágni magunkat ezen az avas vaj-ízű irodalmon.

Ezeknek az elégtelenítéseknek láttán fel kell kiáltanunk: Távolítsátok el itt is a jámborkodó fémfoglatokat és azt a koromréteget, amelyet a rosszul értelmezett épületesség rakott rájuk! Az ég szerel-

mére, szedjétek le az egész burkolatot, az izléstelen ráfestést, olyan gyorsan, ahogy csak lehet; akkor — ó hasonlíthatatlan boldogság! — majd megláthatjátok az élő ikont: a képmást, amely a szentet a maga legmélyebb valóságában mutatja meg. Váratlanul előlép a képből a szent személy és újból köztünk él, mint az Imago Dei fogható és szemléletes megtestesítője. Már csak az eleven ikon látszik, amely nagy, befelé néző szemével ránk tekint, és újra hozzánk szól. Élő személy, nem pusztá eszme. Az ideák szépek és helyénvalók, de nem egyszer ideológiákká fajulnak és azok szolgaságba igázzák az embereket; a személyiség viszont megszabadít, a példa erejével hat és fel tudja gyújtani a lelkesedés tüzeit. A mi témánk az élő ikon; csak így beszélünk új nyelven a régi igazságokról.

Az új látásmód a szentek metafizikáján alapul: csakis ez a felfogás rendelkezik az ideillő kategóriákkal. A csak evilági felfogás sohasem elég. A szentek sajátosságához hozzátartozik, hogy életük folyvást természetfölötti régiókba nyúlik. Ez csaknem meghaladja erőnket, de ugyanakkor nagy éltető erővel járja át kicsi életünket. A természetfölötti vonatkozás nélküli szent nem szent. A szentek metafizikája nem zárja ki, hanem magába zárja a pszichológiát. A szentet lélektanilag helyesen kell látnunk, különben mesterkéltlen hat. Lelkiéletükből is végtelenül sokat tanulhatunk, hiszen csodálatos bensőség és lelki gazdagság töltötte el őket. A lélektan itt metafizikai gyökereinek megfelelően állandóan túlszárnyalja önmagát; pszichológián túli beállítása a lélek legbensejéig hatol, oda, ahol már csak maga Isten lakik. Ez a terület hozzáférhetetlen az emberi kíváncsiság számára.

A metafizikai szférába tartozik az ördöggel vívott sokféle küzdelem. Számos szentnek kellett ilyeneket kiállnia, Egyiptomi Antaltól az arsi plébánosig. Sohasem szabad úgy értékelnünk ezeket, mint pusztán korhoz kötött elképzeléseket, amelyeket ma legajánlatosabb elhagyni, hiszen a felvilágosodott ember csak kigúnyolja, mint középkori babonát. A démonokkal vívott harcok a legfélelmetesebb erőkről szólnak, amelyekkel életünkben találkozhatunk. Szakadékokat tárnak fel előttünk: a szentek leszállak ezekbe, míg mi felületességünkben gyanútlanul szeretünk elsuhanni fölöttük. Grünewald, Bosch és Breughel egész más, ijedt szemmel mered ezekre a démoni küzdelmekre, és ábrázolásuk közben az élet legmélyebb titkaiba hatolt. A szentek azért tudták kiállni a harcot a láthatatlan erőkkel és hatalmakkal, mert az angyalok támogatását élvezték; ez adja meg életük metafizikai domborulatát, toronymagasan minden szenzációhajászó tudósítás banalitása fölött.

A transzcendens birodalmáról tanúskodnak a szentek életében és haláluk után történt csodák is. A korábbi századok kritikai érzéke valószínűleg hiányos volt ezen a téren, mert bizonyos szent-életrajzok

gondolkodás nélkül halmoztak csodát csodára, olyan pazar bőségben, hogy szinte árnyékba szorították az evangéliumokat. De azért a csodát sohasem szabad a szentek életéből kiiktatni. A mítosztalanítás törekvése egy szenttel szemben sem igazságos; mert akármilyen becstelen szándékkal történik is, álcázott racionalizmust jelent, és a korszellemhez való alkalmazkodásban keresi a mentséget; ez pedig mindig rossz út. A szentek csodái Isten betörését jelzik az emberi életbe, és teljesen felborítják az úgynevezett egészséges emberi értelem mértékét arról, „mi lehetséges és mi nem“. A szentek életében levitációk, elragadtatások, gyógyítások történtek, és száz más megfoghatatlan dolog, amik messze túlesnek a mi látóhatárunkon. Ahelyett, hogy gyáván szégyellnénk magunkat az értelmet felülhaladó események miatt, fenntartás nélkül örülnünk kell nekik, és ezzel félreérthetetlenül kijelentenünk az embereknek: Ott, ahol a ti megszokott gondolkodástoknak vége, éppen ott, egy jottányival sem előbb kezdődik a szent isteni élete. Ez előtt száználmasan darabokra törik a mi kicsire szabott képzeletvilágunk, és mérhetetlenül tágasabb perspektíva tárul fel.

A szentek metafizikájának ellenpontja: valóságuk felismerése. A valóság sajátos kategória, jelentősége alapvető. Semmiképpen nem azonos a nyers naturalizmus lapos felfogásával. A valóság mindig a valóságfölöttibe torkollik; a megvilágosult tekintet számára sokkal fantasztikusabb, mint amilyenre a legmerészebb mesélőkedv kiszínezhetné. A realitás megismeréséről van szó; és ez a szentek esetében nem rózsaszínű alkonyi égboltozat és nem égszínké éngyalruhácska. Az ilyenek bengáli fényben úszó színházi kulisszák és külsőségek; a szentek világában nincs helyük. A szentek a valóságban nem olyan emberek, akik jöttek, láttak és győztek; a triumfáló gögös öntudat idegen tőlük. A szent mindig talányos keveréke a nyomorúságnak, kiszolgáltatottságnak, kísértésnek és Isten rejtett fölségének. A szentek élete mindenkor vallásos dráma és Krisztus passiójának folytatása. Egyesek egész életükben semmi feltűnőt sem tettek, úgyhogy közvetlen környezetük is alig vette észre őket; mások viszont olyan feltűnő teljesítményeket mutattak föl, hogy zavarbaejtették barátaikat. Ha a szenteket igazi valóságukban látjuk, megértjük Ida Friederike Görres panaszát: „A szentek példája néha nagyon zavarbaejtő dolog. Van úgy, hogy igen csavaros magyarázatokkal, sőt mellébeszéléssel egyenesen védelmeznünk és mentegetnünk kell őket — saját erkölcsi és vallási mércéink előtt.“ Nem is egy szent kétbalkezes, szögletes ember volt, tetteiben gyámoltalan és ügyefogyott, száználmas benyomást tett és állandóan útjában volt önmagának — hogy aztán a döntő pillanatban hirtelen kitörjön és olyan kijelentéseket tegyen, amelyek belső ereje alig felfogható. Az igazi szentben sok a küzdelem, az önmagával vívott harc, a test és vér neki is elég gondot okozott, démoni erők és hatalmak

nem kevésbé. Vannak olyanok is a szentek között, akik átláboltak minden pocsolyán, — gondoljunk csak Ágoston fiatalságára. Ők is gyakran voltak tetőtől talpig sárosak, de nem maradtak a csatornában, hanem feltápáskodtak, nekiindultak, olykor utolsó erejükkel, az Örökkévaló felé; és végül is eljutottak minden mélység legyőzéséig, közben hirdették a felismert igazságot: minden kegyelem. Olyan emberek a szentek, akik kockáztattak valamit; gyakran nagyon is kényelmetlenek környezetük számára, mert az engedelmességet nem cserélték össze az alkalmazkodással. Pascal jegyezte fel magának élete legsúlyosabb konfliktusában ezeket a szavakat: „A szentek sohasem hallgattak“: keresztény lelkiismeretük mindig éber maradt és semmiféle kérésértékű kompromisszummal nem lehetett elhallgattatni őket. A szentek „az abszolútum vándorai“ és egy magasabb értékrend kalandorai; éppen realiztikus ábrázolásuk kényszerít erre a megállapításra.

A szentek metafizikájából és a valóság realiztikus értékeléséből adódik az a szörnyű feszültség, amelyet a szentekkel való újfajta találkozásnak ki kell bírnia. Nem szabad ezt a feszültséget semlegesítenie a tudományos életrajz ideáljának, amely a kívülállás, a tárgyilagosság magatartására kötelez. Tisztelet, becsület a tudománynak, de a szentek esetében sokkal lényegesebb dologról van szó. Néhány újabb szentábrázolást olyan aprólékos gonddal írtak meg, hogy a szent tökéletesen belefulladt a tudományosságba, és példakép-volta egyáltalán nem tud érvényesülni többé. Pedig hát „a szentek tudománya“, amelyről Kempis Tamás beszél; és amely szerinte az alázat, alapvetően különbözik a főiskolák gögjétől; azok más isteneknek hódolnak. Az égi és földi erosz különbsége sohasem tűnik ki olyan elvszerűen, mint a szentekben. Nem utánozza az élő ikonok újfajta szemlélete azoknak az újabb íróknak a stílusát sem, akik elképesztésre törekednek és hatás vadászatból a mai utca zsargonjában írnak; ezek nem a szentek Istenrel való kapcsolatát, hanem belső meghasonlottságát emelik ki. Balgatag és méltatlan volna a bestseller-regényekkel kelni versenyre; ezen a téren az ízlés olyan gyorsan változik, mint az elegáns dámák hajviselete. A szent alakjával való találkozás teljesen más síkon játszódik le; izgató élmény az, mert az egész emberi létet, és nemcsak a kicsinyke értelmet érinti. Ha Fra Angelico, mielőtt az ecsethez nyúlt, összekulcsolta a kezét, akkor a szentek ábrázolásánál is ez a parancs. Rejtekben kell ennek megtörténnie, úgy, hogy senkise lássa, de elkerülhetetlen előfeltétel. Hogy végigkövessük egy emberi életben Isten nyomait, ahhoz látnoki érzék szükséges, és ez csak felülről kapott segítséggel sikerül. Semmi körülmények között nem mondhatunk le, nem szabad lemondanunk itt az igazság kemény beszédéről: az isteni realizmus, nem pedig a német idealizmus formálja a mi szentekről alkotott felfogásunkat; kényszerítő életközelség hatja át. Csak semmi szépítgetés, semmi

eltussolása azoknak a szakadékoknak, amelyek szélén a szent is vándorolt! A semmitől vissza nem riadó, tabut nem ismerő valóságsszerepetnek semmi köze a leleplezéshez és lemeztelenítéshez; utóbbi mindig közönséges gondolkodásra vall. A szentek Isten leggyöngédebb költeményei közül valók, maga a Mindenható saját magának énekelte ezeket az édes dalokat. Aki erre az énekre hallgat, az, mint az Énekek éneke Sulamitja, „beteg lehet a szerelemtől“. A szentekhez való közeledésünkben mindenekelőtt arra figyeljünk, hogyan közelítették meg a későbbi szentek a korábbiakat; és ha értelmezni kell valamit, mindig szentekkel magyaráztassuk a szenteket; csakis ez a hermeneutikai elv felel meg az új ikonozófiának. De ez nem sikerül első nekifutásra; lélekben együtt kell élni a szentekkel, mindig újból kérdezzetni őket, bizalmas viszonyba kerülni velük, míg feltárják nekünk az örök titkot, amely mindig titok marad és sohasem látható át a maga teljességében. Egész idő alatt benső odaadásra van szükség; csak ha szenvedélyes szeretettel törekszünk rá, jutunk velük eleven kapcsolatba, olyanba, amely lángol és ég, világosságot teremt és meleget ad. Csak aki fáradsággal törekszik, hogy a szentek oldalán járjon, velük lelki kapcsolatban maradjon, annak lesz végül is és váratlanul osztályrésze az a leírhatatlan mosoly, amely üdvözlésében az örömet, a tökéletes örömet zárja magába. Ebben a pillanatban a szent a mai kétségbeesett embernek is halkán azt súgja a fülébe: A keresztény ember győzelme mindig a vereségében áll, a hívő hatalma csak tehetetlenségében tűnik ki, a páli paradoxon szerint: Mikor gyenge vagyok, akkor vagyok erős. A keresztény életszentség története egyedülálló, egyszeri történet: nem ugyanannak refrénszerű visszatérése; egyedül ez képes újra fölismerhetően megjelentetni Krisztus arcát a modern világban is; a szentek az Evangélium élő kommentárjai.

A szentek korszerű beállítása olyan átértékelésre kényszerít, amelyet nem szabad halogatnunk többé. Rendszerint a szentet minden erény-nyel felékesített embernek tartják. De az erényes szent ellenszenvet vált ki: az ember megérzi a nevelői szándékot és elveszti a kedvét. Az erkölcsi erények glorifikálása helytelenül kiragadja belső összefüggéséből a szent alapvető célkitűzését; mert az erkölcsi erények a vallásos gyökérből kihajtó virágok és gyümölcsök. Ma már nem az a fontos, hogy a szentek erényes életére fektessük a fősúlyt, mert ezzel műhatatlanul moralizáló szemléletmódba tévedünk. A szentek nem erénycsöszök, nem feddhetetlen mintagyerekeként állnak előttünk, és nem rátartiak a tisztaságukra; erről tanúskodik már jellegzetes büntudatuk is. Sohasem érezték magukat gáncstalan lovagnak; inkább egyetértének Marie Noel kijelentésével: „A szent nem tökéletes, nem értékes ember, hanem olyan, aki semmit sem ér, aki semmi. De ezen a semmin át az Isten halad — mint a forrás vize egy csatorna széles, tágas nyílásán

át —, hogy a lelkeket kegyelmével itassa.“ Ha már a szentekkel kapcsolatban erényről kell beszélnünk, akkor emlékezzünk arra, hogy a „virtus“ a latinban erőt is jelent (a magyar szó is az erővel függ össze), s ez az isteni erő képesítette őket arra, hogy életüket messze az átlagon fölül tudják alakítani. A szentek meg tudták csókolni a leprás beteg sebeit anélkül, hogy félték volna a fertőzéstől, míg a mi esztétikai érzékünk a rémület halk sikolyában tör ki; nem tudjuk túltenni magunkat a higiénikus előírások megsértésén, sőt még az undor érzelmeiben való beteges kéjelgésről is zsémbelünk. De ez az ugyancsak komikus megbotránkozás a szentek állítólagos undorító cselekvésén semmit sem fog fel abból a hallatlan önlegyőzésből, amelyre éppen a mai kulturált ember távolról sem képes; megint csak az a nagy, ami mi nem vagyunk. A szentek felülműlják önmagukat, ez bennük a merész, a szárnyaló; de ez teljes alázattal és magasabb parancsra megy végbe. Erényük mindig hősi erénnyé fokozódik, és messze maga mögött hagyja a kellően időzített polgáriasság szellemét. A szentek heroikus emberek, de ez keresztény heroizmus, amely az Istennel való közvetlen kapcsolatból fakad, és távol áll minden kérkedéstől. Ezek az emberek kihallották az evangéliumból a rendkívüli, az értelenen túlira való felszólítást, amelynek megvalósítása nélkül nincs valamit is érő keresztény élet. A szentek visszaajándékozták az Egyháznak a hősiesség szellemét; és a fegyelmetlen, túlhabzó erejét megfékezni nem tudó ifjúság elé is újból értelmes célt tudnának állítani; olyat, amely tartalmat adna életének.

Az eleven ikon a korszerű életszentség megtestesítője. Az életszentség nincs hagyományos elképzelésekhez kötve. Igaz, végtelenül sokat köszönhetünk ebben a tekintetben a hagyománynak, és semmi körülmények között sem szakadunk el a nyugati kereszténység gazdag tradíciójától. Ez csak szellemi elszegényedésre, lelki megnyomorodásra vezetne. De nem szabad az életszentség egy túlságosan megszokott fogalmához sem ragaszkodnunk, mert ez megmerevedést jelentene. A mai szenteknek nem föltétlen kelléke az a dicsfény, amelyet a korábbi művészek a fejük köré festettek. Az új előjelű szentet nem komoly méltóságáról ismerjük fel, sokkal rejtettebb, és egészen a hétköznapi életben él. A szent új típusát kutatjuk, a szentség új életformájáról szeretnénk beszélni: az evilági élet megszenteléséről. Az életszentség korábbi formájának minden valószínűség szerint, legalábbis egy időre, háttérbe kell vonulnia; a mai életszentségben annyi az új, a meglepő, a szokatlan, hogy elfogadása nem egy derék templomjárónak meglehetősen fáradtságába kerül. Róla tanúságot tenni egyelőre alig lehetséges, mert még csak most bontakoznak ki finom körvonalai. Égő lélekkel nézünk feléje, izzó, titkos vágyunk keresi a szent életet a szentségtől oly távoli világ közepén; azt, amely attól sem riad vissza, hogy a bűn és a gonosz-

ság birodalmába hatoljon, ha az emberek lelkét kell megvilágosítani és megmenteni. „A szentség olyan formájára van szükség, amely a má-
nak kell, újfajta életszentségre, olyanra, amilyen még nem volt“ — írta
az Egyház küszöbén megrekedt Simone Weil, majd így folytatta: „Ez,
legalábbis ma, megengedett kérés, megengedett, mert szükséges. Azt
hiszem, ez a legelső kérés, amit, ebben vagy más hasonló formában,
most ki kell mondanunk, mindennap, minden órában, mint ahogy az
éhes gyerek mindig újból kenyeret koldul. A világnak szüksége van
zseniális szentekre, akár a pestises városnak orvosokra. Ahol a szük-
ség, ott a kötelesség is.“

A szentet állandó istenközelsége teszi szentté; ezzel megneveztük a
döntő kritériumot, amelyen léte áll vagy bukik. A szent az Isten köze-
lében tartózkodó ember, akit Mária Magdolna módjára semmi ráragadt
hibája és gyöngesége nem tarthat vissza attól, hogy Krisztus lába elé
vesse magát. Atvergődött az élet minden bozótján, és végül eljutott a
tenger szélére; itt már nem marad más hátra, mint hogy eszeveszetten
belevesse magát Istenbe. Senki emberfia nincs egészen az Istennél,
mindegyik legfőljebb közeledik hozzá, de a szent egész szorosan köze-
lébe jutott. Isten jelenlétében él; igaz, saját tapasztalatából ismeri ő
is Izaiás próféta feljajdulását: „bizony elrejtett Isten vagy“, elrejtett
a mi emberi értelmünk számára; de sohasem fejleszti ki ebből az Isten
távolítékának álteológiáját, amelynek szellemeskedő locogásában csak
zsákutcába jutásunk fejeződik ki. Távoli Isten nem Isten. A szent,
éppen ellenkezőleg, Isten állandó jelenlétében él, és ez a tény váratlan
új fényt vet korunk istenközelségének és istentávolságának súlyos kér-
désére. Az istenközelség a szent legbensőbb titka, messzebbre nem ha-
tolhatunk misztériumába. Egészen közel van Istenhez, de még mindig
nem elég közel. A szentet besugározza Isten ragyogása, önmagán tapasztal-
ta meg Isten irgalmát és visszatükrözi Isten szeretetét. Isten biztos
védelmében él, ez kisugárzik belőle és másokra is átragad. Akinek ez
a megtapasztalás osztályrészétül jutott, abból eltűnik minden közöm-
bösség az állítólag unalmas, színtelen szentek iránt. Így csak az beszél-
het, aki csak azokat a szentképeket ismeri, amelyeket azelőtt a barát-
ságos kapucinus atyák szedtek elő a csuklyájukból és osztogattak, de
még sohasem találta el a szentek szívekben olvasó tekintete. Nincs
boldogabb és nagyszerűbb, mint az az illat, amely az Isten közelében
élő szentekből árad. Ez az élmény hirtelen tudatára ébreszt, hogy a
szentek nem kívülről kopogtatnak ajtónkon, hanem belülről: lényünk
legmélyebb magva ez. Az ajtó felpattan, és a szent átlépte küszöbünket.
Mert Isten közelségében él, a szent az az ember, aki tud feleletet adni.
Minden látszólagos jelentéktelensége ellenére küldetése van, üzenetet
kell közvetítenie, és missziója feleletet ad korának kérdésére. A mai
ember tanácstalan helyzetben van, és ez a tanácstalanság lassanként az

élet minden területére kiterjed. Tanácstalanok a fiatalok, akik nem találják többé az élet értelmét, tanácstalanok a szülők, akiknek nevelése csődöt mond ultramodern gyermekeikkel szemben, tanácstalanok a politikusok, akiknek nincs már elgondolásuk a Nyugat szerepéről és tanácstalan az egész mai irodalom, amely már csak abszurd dolgokat, perverz alakokat és gyászos, szörnyű helyzeteket tud festeni, és kínos zavarát az ironia álarca alá rejti. Egészen más a szent. Nem olcsó megoldásokat hoz, amelyekkel senkin sem segítünk. Még kevésbé mond le eleve minden feleletről, mert minden problémát csak vitára akar bocsátani. Mindez nyilvánvalóan elégtelen. A szent inkább az a megvilágosított ember, aki a legsötétebb helyzetben is megmutatja az életmentő utat. Eligazító irányt ismer, magasabb rendet őriz magában, a természetfölötti világgal áll kapcsolatban, és onnan árad beléje az a titkos bölcsesség, amely szájába adja a helyes szót. Milyen biztonssággal beszél Pál a hajótörés kellős közepén: „Ne csüggedjete, senkisem pusztul el közülünk“, milyen útmutatást tartalmaz Benedek szava: „Menj dolgozni és ne szomorkodj“, és milyen csodálatos keresztény szellemet árul el a haldokló Maria Goretti kijelentése gyilkosáról: „Azt akarom, hogy közvetlenül mellettem legyen a paradicsomban!“ Százával sorakoztathatnánk fel nehézség nélkül a hasonló értékes megnyilatkozásokat. A felelni tudó ember: ez az az új fény, amelyben mi a szenteket látjuk. Nagy ajándék, ha egy nemzedéknek szentjei vannak, akiktől minden helyzetben tanácsot kérhet; akiktől nemcsak néhány intellektuálisan okos véleményt kap, hanem egyszerű, lényegbevágó szót közvetítenek számára. A mi jelenünk azért olyan sötét, azért olyan nehéz, mert hiányzanak belőle a szentek, és egészen „medvekosztra“ van utalva, vagyis saját mancsait nyalogathatja. A szentek nélkül a megpróbált kereszténység mindinkább belebonyolódik egy nagy zürzavarba, és ez végül is borzalmas romhalmazzá hagy maga után. Elhetünk-e eszményképek nélkül? Ez a kérdés itt életbevágó sürgetéssé válik, ezen dől el: visszatál-e önmagához ez a nemzedék, vagy feltartóztatlanul sodródik a megsemmisülés felé. Minden leg-sürgetőbb követelménye: olyan emberek, akik tudják a magasabb feleletet; csakis ezek alkotnak védőfalat az eláradó káosz ellen. A szent mindig olyan korban jelenik meg, amely távol áll a szentségtől, s ez adja élete lelki aktualitását. Mint felelni tudó ember ellenpontja azoknak a nihilistáknak, akik jelenleg elárasztják a nyugatot. A szent és a semmi imádói közt nemcsak könnyű surlódások játszódhatnak le, nemcsak szellemes vitatkozás folyik, nem: szellemi küzdelem fejlődik ki, életre-halálra. Senkisem tud jobban megbirkózni a gonoszság határjáróinak ördögi ármányaival, mint a szent, mert csak ő harcol a leghatásosabb fegyverekkel: imádsággal, kereszttel, áldással ellenfele ellen. És egyedül ő képes arra, hogy letépje a képmutató nihilizmus

hazug álarcát, arcába nézzen és leleplezze annak, ami: a gonosz zsoldosának. Bizony Donoso Cortés szava ma érvényesebb, mint valaha: „Csak szentek tudják ma már meghozni a beteg népeknek az óhajtott gyógyulást.“

A szentek láthatatlan küzdelmével függ össze tiszteletük is, amelyben ma is részük van, ha nem is ugyanolyan mértékben, mint azelőtt. A „szentek tisztelete“ kifejezés talán elkoptatott fogalom és jobb lenne, ha ebben a formában egy darabig nem alkalmaznánk. De arról, amit jelent, nem mondhatunk le. A szentek azok a titokzatos állapotba ragadtatott személyek, akiknek most is hatalmában van beszélni velünk, sokszor hangos szóval is; láthatatlanul körülöttünk állnak és soha véget nem érő párbeszédet folytatunk velük. Csodálatos, egészen szokatlan szavakat hall meg az ember ebben a benső beszélgetésben. A lelkiileg éber keresztény szakadatlanul beszélget a szentekkel; Isten követői ők, mindig szólhatunk hozzájuk és félreérthetetlenül felelnek is nekünk. A szentekkel folytatott, csaknem szavak nélküli, és mégis állandó beszélgetés lelki erőforrássá növi ki magát; új lelkiség származik belőle életünkbe, amelyet már-már az ürességbe süllyedés fenyeget. Szarovi Szerafim, a keleti egyháznak ez a ragyogó szentje, azt mondta egyszer a lelkivezetése alá tartozó apácáknak: „Ha majd nem leszek, jöjjetek el gyakran a síromhoz, jöjjetek mindig, ha van rá időtök, mondjatok csak el mindent, ami szomorít, beszéljetelem velem úgy, mint aki él, mert számotokra mindig élni fogok, hallani foglak titeket, és a bánatokat elmúlik.“ Ezt a kijelentést a racionalista ember képtelen felfogni, értéktelen képzelődésnek látszik előtte. A valóságban pedig misztikus kijelentés, amely a szentek és az emberek időtlen kapcsolatát tanúsítja. Olyan mélységekbe nyúlik, amelyek szavakkal ki nem meríthetők. Milyen szép és vigasztaló, hogy mindent elmondhatunk nekik, és mindig hallanak bennünket. Ez a bizonyosság elűzi az elhagyottság érzését és csendes örömet vált ki. A szentek élnek, akkor is, ha elszenvedték a halált, mindig újból kopognak az ajtónkon, szünet nélkül kopognak, míg bensőnk elrekeszelt kapuja hirtelen enged.

Bernanos, aki olyan sokkal járult hozzá a szentek újfajta megértéséhez, szerette hangsúlyozni: „A mi Egyházunk a szentek egyháza.“ Ezt a kijelentést nem felekezeti, dicsékvő értelemben kell felfogni, hanem mint utalást arra, hol van az Egyház súlypontja. Ugyancsak Bernanostól származik ez a mondat: „Ha követték volna a szenteket ahelyett, hogy tapsoltatok nekik, Európa nem látott volna reformációt és vallásháborúkat, de a szörnyű spanyol elnyomást sem.“ Ennek kell meghatározni a szentekhez való jövőendő viszonyunkat. Túlságosan sokáig csodáltuk, dicsőítettük és magasztaltuk őket, pedig példaképeink ők: tennünk kellene azt, amit tettek. És itt hárítsuk el még az utolsó félreértést is: a szentek nem kivételes személyiségek, nem lelki „Über-

mensch“-eknek kell felfognunk őket, akiknek életmódja számunkra szóba sem jöhet. Ez a felfogás megnemegedett kényelmességgel vétkezik, lecsúszik a semmire sem kötelező hős-tiszteletbe. A szentek is emberek, mint mi, de olyan emberek, akiknek az útjába lépett **Krisztus**, és akik megvalósították az ember keresztény képét. A megvalósítás e feladatára minden keresztény hivatott, senki sincs fölmentve a követés alól. Mindannyian kötelesek vagyunk szentté lenni: „ez az Isten akarata, a ti megszentelődésetek“, olvassuk a Bibliában. A szent-ség követelménye itt áll előttünk, nem választható el az életünktől, mert csak ebben van személyes üdvösségünk és az egész kereszténység mentése.

Der exemplarische Mensch. Begegnung mit Heiligen. Herder-Bücherei 384, 105 - 126.

EDITH STEIN

Élete hangos kiáltás volt az igazság után — erre a választ a megterés és a keresztség kegyelmében kapta meg. Életének második részét az egyre mélyülő és gazdagodó csend hatotta át.

Breslauban élő ortodox izraelita család hetedik gyermekeként született, 1891-ben. Otthonuk belső atmoszférája — gondoljunk Rembrandtnak az amszterdami gettó életét ábrázoló alkotásaira — telített az élő Isten imádásával, erkölcsi komolysággal, hagyománytisztetéssel. Tóratekercs függ az ajtón, ótestamentumi jelenetek a falakon. Az apa korai halála Stein asszony vállára helyezi a népes család és a kiterjedt fakereskedés minden gondját. A bibliai erős asszony energiájával kormányozza az ügyeket. A gyermekek harmonikus, egészséges légkörben nőnek fel. Edith, a család benjáminja, már ötéves korában résztvesz bátyjai „irodalmi vetélkedőjében“, verseket idéz, írók nevét, művek címét találja ki. Feltűnő értelmi képességekről és intelligenciáról tesz tanúságot. Már kiskorától együtt recitálja a családdal a héber imákat, szombatonként pedig anyja kézenfogva vezeti a zsinagógába. Az éles szemű asszony biztos abban, hogy lánya fényes pályát fog befutni. Edith elemi és középiskolai tanulmányai csak megerősítik feltevésében. Egy volt iskolatársa így jellemzi: „Edith, bár mindnyájunkat felülmúlt tudásban és intelligenciában, soha nem volt törtető. Inkább hallgató, befelé forduló, de talán éppen ezért igen vonzó. Összejöveteleinken mindig résztvett, és soha nem volt ünneprontó. Mindig kiönthettük előtte szívünket. Szolgálatkész, megfontolt és ítéleteiben biztos volt. Ezért sokat adtunk a véleményére.“

Ezekben az években, a szellemi felnőtté-válás folyamatában Edith eltávolodik ősei és családja hitétől, élénk szelleme irodalom, esztétika, filozófia felé fordul. 13 éves korában már ateistának vallja magát. Eddigi istenképe összeomlik, táguló horizontja lezárul a transzcendens világ előtt. Vonzzák az elvont tudományok (különösen kitűnt a matematikában és latinban), telhetetlen mohósággal olvas. Szaporodó kérdéseire választ nem is remél. 1911-ben iratkozik be szülővárosa egyetemére; a lélektanban búvárkodik, mert az emberi egzisztencia lényegét akarja kibogozni. Milyen viszonyban van egymással a lélek és a szellem? Mi az emberi személy helye a világban? — ilyen kérdések izgatják. Az egyetemi előadók természettudományos, szigorúan mechanikus módszere, a relativizmus, az empirizmus és a pszichologizmus tanulmányozása Edithben, úgy tűnik, véglegessé formálja az isten-

nélküli világképet, amelyben már a léleknek sem jut hely. Ugyanakkor a „lélek nélküli lélektan“ nyugtalanságot, kielégítetlenséget is ébreszt benne: csak ennyi az ember, az emberi élet?

Ebben a válságos állapotban valaki egy könyvet nyom a tudomány-szomjas fiatal lány kezébe: Edmund Husserl 1900-ban közzétett „Logikai kutatások“ c. munkáját. Edith egyre nagyobb lelkesedéssel olvassa a göttingeni professzor fejtegetéseit; így ismerkedik meg a fenomenológiával. Vonzza ez a filozófia, amely eltávolodva a kanti és az újkantianus szubjektív idealizmustól, ismét a megismerés objektivitását hangsúlyozza, magukat a dolgokat akarja vizsgálni. Göttingenben folytatja tanulmányait. Felfedezi, hogy Husserltől valami olyat kaphat, aminek eddig híjával volt: fegyelmezett gondolkodást, a dolgok objektív ismeretére vezető módszert. Edith elemében van, a „Mester“ pedig legtehetségesebb tanítványai között tartja számon. Husserl nem hisz Krisztusban, Edith sem, de tud azokról, akik Husserl tanítványai voltak és közelednek a kereszténységhez: mint az orosz származású Alexandre Koyré, a kanadai John Bell, a francia Jean Héring, a német Dietrich von Hildebrand. Edith csak egyben hisz: a tudomány igazságában.

Egy magasabbrendű, transzcendentális világ létéről a másik nagy fenomenológus professzor: Max Scheler ad hírt neki. Scheler a fenomenológia objektív módszereivel elemzi az erkölcsi és vallási élményeket, keresi az ember helyét a világban, vizsgálja az erkölcsi és esztétikai értékelés hierarchiáját. Edith olyan fogalmakkal ismerkedik meg, mint: „szent“, „örök“, „ősérték“. Igazságkereső szelleme új utakon kezd járni, horizontja a transzcendens valóságokig tágul. Kérdésfeltevésének radikalizmusa, reális életszemlélete megóvjá a csalódástól, tévutaktól. — Amit Scheler tanított, azt a gyakorlati életben Husserl „jobbkeze“, a fiatal magántanár: Adolf Reinach mutatja be Edithnek. Előadásai és főképp magatartása mély benyomást gyakorolnak a fiatal bölcsészre. Később így ír erről: „Első beszélgetésünk után nagy boldogságot éreztem, és mélységes hála töltött el. Még soha nem találkoztam ilyen tisztaszívű emberrel. Valami új világba tekinthettem általa.“ Amit megérez benne, az nem más, mint a Reinachból kisugárzó személyes istenszeretet.

Kitör a háború. A záróvizsgák után Edith két évig vöröskeresztes ápolónő. Barátnője, Margaret Behrens írja: „Edith csendben, nyugodtan és megfontoltan dolgozott. Örültünk, hogy valamit segíthettünk, amennyire ebben a szenvedésben segíteni lehetett.“

1916-ban Husserl maga mellé veszi tanársegédnek. 1917-ben doktorál. Filozófiai szemináriumokat vezet, hogy a kezdőket begyakorolja a fegyelmezett fenomenológiai gondolkodásba. (Ő maga, kedves humorral, „filozófiai óvodáknak“ nevezi ezeket a szakszemináriumokat.) Köz-

ben pedig nagy benső sötétségben botladozik. Isten léte még csak lehetőség számára, nem világos felismerés. A filozófia magacsínálta elvont „transzcendenciája“ az abszolút igazságot keresőnek nem ad kielégítő választ. Magát az abszolút, örök Igazságot szomjazza. Visszaemlékezve erre a korszakára ezeket mondja: „Aki az igazságot keresi, az Istent keresi, akár világos előtte, akár nem!“ Megdöbbenve hallja, hogy a hitében oly boldog és tervekkel teli Reinach elesett. F fiatal özvegyének hitből fakadó nyugodt magatartása nagy hatást gyakorol rá. Erre a viselkedésre Edith nem talál észérveket, ellenben találkozik a világító hittel, a halálon is túlmutató szeretettel. Ekkor fogalmazódik meg benne az első gondolat Krisztus istenségéről, de még hosszú utat kell bejárnia, amíg ennek következményeit is levonja. „Ez volt az első találkozásom a kereszttel, annak isteni erejével — írja később. — Krisztus először a kereszt titkában ragyogott le rám.“ Elkezdi olvasni az evangéliumot. Nem tudja, katolikus legyen-e, vagy evangélikus. „Az igazság utáni szomjam volt egyetlen imádságom.“

Husserlt már nem tudja fenntartás nélkül követni, pedig személyesen is nagyon ragaszkodik hozzá. Sötét lelki éjszakán megy át, átéli saját tehetetlenségét.

Az Istenben való csendnek van egy olyan állapota, amikor az ember már nem készít terveket, amikor először nem alkudozik igazán, amikor egész jövőjét Isten akaratára bizza. Ez az állapot nekem is osztályrészemül jutott, felemészte minden lelki erőmet, felszámolva minden tevékenységemet. A lélekben minden mintegy halotti csendben van . . . Ebbe a halotti csendbe lassanként új élet költözik . . . Egy olyan erő kezdett működni bennem, amely már nem az enyém.

A kegyelem lelkének legbelső szférájában támadja, veszi hatalmába. De ő még tiltakozik, kibúvót keres: „Szeretnék jövőre valami utazást tenni, szeretnék elköltözni egy másik városba, annyi be nem fejezett munkára szeretnék pontot tenni. Szeretnék egész eddigi életemnek hátat fordítani. De majdnem biztos vagyok abban, hogy valami történni fog, ami felforgatja terveimet.“ Lelkének mérlegén két erő hadakozik: gondolkodó, spekulatív énje és szeretni vágyó énje. És a mérleg egyre inkább a szeretet oldalára süllyed. A gondolkodónak egészen új motívumokra van szüksége. Isten azonban ritkán lép színre közvetlenül; emberek, események által annál gyakrabban. Loyolai Szent Ignác lelkigyakorlatait forgatva Edith megérti, hogy nem elég tudni valamit, meg is kell tenni. Egyre gyakrabban olvassa az evangéliumot.

Ekkor következik be, 1921 nyarán, élete nagy fordulata. Edith gyakran igénybe vette barátainak, a Conrad Curtius házaspárnak vendégszeretétét, akiknek egy kis birtokuk volt Bergzabernben. Szívesen segít a gyümölcsösben, s utána rendszerint olvas.

Egyik napon, csak úgy taláломra, kihúztam egy tekintélyesnek látszó kötetet. Avilai Nagy Szent Teréz önéletrajza volt. Elkezdtem olvasni. Azonnal megragadott a mű, nem is hagytam abba, míg csak végére nem jutottam. Akkor becsuktam a könyvet, és azt mondtam: Ez az igazság!

Edithnek a tudomány üllőjén kikovácsolt elméje, igazságkereső szenvedélye és szeretetre szomjas szíve egyformán jó tanítómesterre talált Avila nagy szentjében. Eltűnik lelkének sötétsége, akarata, gondolatai és értelme egyformán megvilágosodik. Megoldódott az ismeretlen X titka, és így valamennyi összefüggés értelmet nyert. Teréz mutat utat Edithnek az önismeretben, a belső imában, Krisztus szeretetében és a kereszt tudományában. Ő indítja el mindjárt az alázat útján is, mindigre ismételve, hogy a kereszt balgasága az igazi életszentség kezdete. A spanyol kármelita a végtelen horizontját nyitotta meg előtte. Ő pedig azonnal elindul. Reggel beszerez egy misekönyvet és egy katekizmust. Életében először belép egy katolikus templomba, ott szentmisén vesz részt. Mindent megért. Utána bemegy a sekrestyébe és kéri a keresztiséget. A meglepődött papnak csak ennyit mond: Kérdezzen! — Válaszai pontosak, világosak. 1922. jan. 1-én veszi fel a kereszttség szentségét és részesül az első szentáldozásban. Hálából a Teréz nevet kéri, és már azt is sejti, hogy útja majd a kármelbe vezet. Öröme határtalan! Megtalálta azt a kiapadhatatlan forrást, amelyből lelke szomját csillapíthatja. Kiáltása elhalkul, mert választ kapott: lelke csendjében maga az Abszolút Szeretet kezdett el beszélni.

Kötelességének tartja, hogy maga jelentse be anyjának megkeresztelkedését. Tudja, hogy útjaik elváltak, de anyja hajthatatlan ellenkezése nem csökkenti belső örömét, hiszen kereszttsége így valóban a kereszt jegyében történt. Lelke mindjobban vágyódik a magány, a csend és az elvonultság után. Búcsút vesz egyetemi munkakörétől, és egyszerű tanári állást vállal a speyeri domonkos nővérek iskolájában. „Amikor magunkat egészen Isten kezébe adjuk, rendelkezniünk kell azzal a bizalommal, hogy Ő kialakíthat belőlünk valamit“ — ezzel a jelszóval indul el új életútján. Ugy véli, anyja nem élne túl még egy csapást, ezért vár még a szerzetbelépéssel. Speyerben igen szigorú aszketikus életet él: ideje a munka és az ima között oszlik meg. Folytatódik istenkeresése: egyre mélyebben behatol Isten titkába. Tanítványai és a nővérek egyforma csodálattal figyelik a „doktorkisasszony“ egyszerű életmódját, óriási tudását, nyugalmát, hallgatagságát, hosszú órákig tartó elmélyült imáját az Oltáriszentség előtt.

Edithben nem apadt el a filozófiai véna: érdeklődése Aquinói Szent Tamás felé fordul. A Quaestiones disputatae de veritate fordítása során neki kell megalkotnia a még idegen területen a megfelelő német termi-

nológiát. Kiváló latin tudásának is most veszi hasznát. A „philosophia perennis“ vonalát igyekszik összekötni a fenomenológiával („Husserl fenomenológiája és Szent Tamás filozófiája“ 1929). Az „angyali doktor-tól“ azonban nemcsak filozófiát és teológiát tanul, hanem az életszentség tudományát is. Szent Tamás segíti az istengyermekség misztériumának mélyebb megértésére. Avilai Teréz után nem akadhatott volna jobb tanítómesterre.

1928-ban ellátogat a híres beuroni bencés apátságba, itt tölti a nagyhetet. Walzer főapátra mély benyomást tesz elmélyült, kiegyensúlyozott egyénisége. Megérti, hogy kora egyik legnagyobb nőalakjával ismerkedett meg. Edith lelkének nagy ünnepet jelent a bencés liturgia; egészen elmerül Krisztus szenvedésébe. Órákat tölt mozdulatlanul a Fájdalmas Anya előtt: ez a csendes, elmélyedt, magányos ima igazán az ő „műfaja“. Ezért vonzza már megkeresztelése óta a kármel „pusztasága“. — Annyi jót tehet a világban! — hangzik a válasz, és így tervét ismét el kell odáznia.

Elvonultsága ellenére nő a hírneve. Először szűkebb hazájában tart előadásokat, később meghívásokat kap Bécsbe, Zürichbe, Prágába is. Nehezen hagyja el kedvelt magányát, Speyert. 1931-ben visszatér szülővárosába, Breslauba, majd a münsteri egyetemen tanít pedagógiát. Bár habilitációs kísérletei sikertelenek maradnak, szellemi-lelki hatóköre nagy mértékben tágul. Barátai között többen megkeresztelkednek, tudományos tevékenységére már egész Európa felfigyel. Hát mégis karrier, fényes tudományos pálya lesz az osztályrésze?

Közbeszól a történelem. Az 1933-as év a nyílt zsidóüldözés nyitánya. Edith tevékenysége teljesen lehetetlenné válik. Ebben az évben ismét Beuronban tölti a húsvétot. És most Walzer főapát végre beleegyezését adja, hogy a kármelbe lépjen. Elutasítja családja javaslatait, hogy kivándoroljon Délamerikába. Nagyon határozott. „Nem megyek sehova. Világosan látom, hogy most már a kármel az utam“ — írja naplójában. Elhagyja Münster. Testvérei, főképp a lélekben már keresztény Róza készítik elő anyját Edith távozására.

Az utolsó nap, amit otthon töltöttem, október 12-e volt. Elkísértem anyámat a zsinagógába. Keveset beszélünk, Vigasztalásul annyit mondtam neki, hogy először úgyszólván csak próbaidőre vesznek fel. De ez nem sokat segített. — Ha te megpróbálsz valamit, azt végig is fogod csinálni! — mondta. — Ugye szép volt a beszéd? — kérdezte aztán. — Ó igen! — feleltem. — Tehát őseink hitében is lehet valaki szent? — Igen — szóltam meg újra —, ha az ember nem ismert volna meg még valami mást is. Mire ő: — Miért ismertél meg mást? Én nem teszek szemrehányást Jézusnak. Lehet, hogy nagyon jó ember volt. De miért tette magát Istenné?

Három nappal később, Avilai Teréz ünnepén, megnylik Edith előtt a kölni kármel kapuja.

„A kármelt két szóval határozhatnánk meg — írja Teréz Renáta nővér, Edith előljárója és első életrajzírója. — Semmi és Minden. A lélek e két pólus között találja magát. Semmiségében mindent el kell veszítenie, hogy megtalálja a Mindent: Istent.“

A legtöbb nővér nem is hallotta az új, már szürkülő halántékú, 42 éves jelölt nevét. Edithnek ezer kis apróságot kell megtanulnia; gyermekded tanulékonyssággal fogad mindent. — Tud-e varrni? — kérdezik tőle. És bizony Edith nem varr jól. A házimunkában, legjobb akaratára ellenére is, mindig ügyetlen marad. Ez nemcsak az alázat iskolája lesz számára, hanem megtanítja jókedvűen nevetni saját „használatlanságán“. 1934.ápr.15-én kapja meg a kármeliták egyszerű barna ruháját és veszi fel a Keresztről nevezett Teréz Benedicta nevet. Barátainak, ismerőseinek népes csoportja vesz részt a szertartáson, — a családjából senki.

A kármel liturgikus élete igen egyszerű. Életük tengelye a külső és belső csend, a szemlélődő ima. Edith életelemében találja magát: derűs, tele van örömmel, békével. Ezt a belső harmóniát nem zavarják a gyakran jelentkező barátok látogatásai — szívesen megosztja békéjét másokkal —, sem az egyszerű napi teendők. Közben erősödik benne a sejtés, hogy a kármelita életen túl Isten még valami nagyobb áldozatot kíván tőle. Ezt írja:

A lelkiélet gyermeknapjaiban Isten keze könnyedén vezet. Minden napfényes körülöttünk. De ez nem mindig marad így. Rá kell lépni a keresztútra, be kell lépni a Getszemáni kertbe, fel kell menni a Golgotára. A léleknek mindezt sötét lelki éjszakában kell végigszenvednie, mikor az isteni fény nem világít többé, az Úr szava nem hangzik fel . . . Miért van mindez? Ez az Isten titka.

A feleletre még várnia kell. A kármelita generális óhajára ismét felveszi irodalmi tevékenységének elejtett fonalát. Nagy koncentrációt kívánó munkáját apró kis félórákban végzi. De mikor eljön a vasárnap, boldogan kiált fel: „Hála Istennek! Ma nem kell írnom! Ma imádkozhatok!“ Egészen boldog a kármel csendjében. „Mennyire örülök a csendnek!“ — hallják tőle gyakran látogatói. A nap minden percét kihasználja. Az ablakon keresztül gyakran látják a nővérek cellájában hajnali fél ötkor kitárt karral imádkozni; tudják: népének akarja kiesdeni az isteni igazságosság irgalmát.

1935.ápr.21-én teszi le első fogadalmát, 1936.szept.14-én újítja meg. Aznap hal meg édesanyja, 87 éves korában. Télen Róza is megkeresz-

telkedik; a két nővér öröme kimondhatatlan. Ebben az időben a „Véges lét és öröklét“ c. tanulmányán dolgozik, amelynek „A metafizikától a misztikáig“ alcímet adhatnánk. Ezt már áthatja a „Semmi — Minden“ korreláció: „Létem, ahogy látom és megítélem: semmi-lét. Nem magamtól vagyok önmagam, és magamtól semmi vagyok. Minden pillanatban a semmi előtt állok, és minden pillanatban újból el kell fogadnom a lét ajándékát. És minthogy ez a semmi-lét létezik, minden pillanatban a Lét teljességéhez kell fordulnom.“ Lét-analízise akkor éri el csúcspontját, amikor kimutatja, hogy a Szentháromság, mint a legmagasabb személyi Létközösség az emberi személyek lét- és célloka. Rátalál a bensőséges „én — te“ viszonyra is. Nem mintha már minden fátyol lehullt volna előtte, de elért a megismerés legmagasabbrendű formájához: a szeretethez. Az emberi személynek az a célja — írja többek között —, hogy átadja magát ennek a megismert, de mindig ismeretlen isteni „Te“-nek, hogy hasonló legyen hozzá. — Egészen eltölti Krisztus Lelke, mágnesként vonzza egyedülálló párbeszéde az Atyával. A főpapi ima Jézus személyiségének legbelső titkait tárja fel előtte; mélységes meggyőződésévé válik, hogy az evangélium szelleme egyet jelent az egység szellemével. „Mit jelent hallgatni Krisztussal, figyelni Máriával, mi a misztikus kegyelem?“ — kérdezi és így válaszol: „A misztikus kegyelem annak a hittitoknak a megtapasztalása, hogy Isten a lélekben él.“ És még hozzáteszi: „A belső élet a legmélyebb és legtisztább forrása a boldogságnak.“

1938.ápr.21-én tesz örökfogadalmat. Most már nemcsak abban biztos, hogy nem maradhat tovább Kölnben, hanem abban is, hogy szenvednie kell a választott népért. Családtagjait és barátait sietteti, hogy meneküljenek külföldre. Ő maga mégis bizakodó. Így ír egyik barátjának: „Nagyon bízom abban, hogy az Úr elfogadta életemet valamennyiünkért. Mindig Eszter királynéra kell gondolnom, aki népét képviselte a király előtt. Én csak nagyon szegényes kis Eszter vagyok, de a Király, aki engem kiválasztott, végtelenül hatalmas és irgalmas. Ez az én nagy bizalmam titka!“

1938.dec.31-én éjjel hagyja el a kölni kolostort. A hollandiai Echtben megértő kármelita közösségre talál. Hamarosan Róza is követi, mint harmadrendi kármelita. Itt is folytathatja irodalmi munkásságát (Isten megismerésének útja, A Bárány menyegzője, Ave Crux, spes unica — hogy csak néhányat említsünk). Néhány nappal a második világháború kitörése előtt arra kéri előljáróját, hogy életfelajánlást tegessen. „Még ma meg akarom ezt tenni, ez már a tizenkettedik óra.“ Mikor megkapja az engedélyt, felajánlja magát, életét, bármilyen módon bekövetkező halálát „a kölni és az echti kármelért, a kármelita rendért, a zsidó népért, Németország megmentéséért, hozzátartozóiért és a világ igazi békéjéért.“

1940-ben Hollandiát megszállják a németek. Edith Keresztes Szent János életművének kommentálásán dolgozik. Művének ezt a címet adja: Kreuzwissenschaft, A kereszt tudománya. 1942-ben megérti, hogy Echtnben sem maradhat tovább, ha nem akarja veszélybe hozni az egész közösséget. Svájcba tervezett kiutazásának kérelmét elutasítják. Az állandó létbizonytalanságot Istenre való hagyatkozásával ellensúlyozza, ezért lelkinyugalma zavartalan. Derűs, csendes, csupa szeretet. Szabad idejében állandóan a Kereszt tudományán dolgozik. Augusztus 2-án éppen Keresztes Szent János haláláról ír, majd indul a délutáni elmélkedésre. A kórusról hívják ki, és az SS tisztek parancsára a két Stein testvérnek tíz percen belül el kell hagynia a kolostort. Kézenfogja Rózát: „Jöjj, induljunk. Néptünkért.“ Öt napot még Hollandiában töltenek. „Benedicta nővér csendes lényéből valami hatalmas erő áradt, — vallja egy megrendült szemtanú. — A nagy különbség közte és a többi szerzetes között az ő nagy hallgatóságában rejlett. Inkább szomorú volt, mint aggodalmaskodó. Alig beszélt, csak néha pillantott szomorúan Rózára, előre látva mindazt a szenvedést, ami rájuk vár.“ — Az általános pánikban vigyáz a gyerekekre, mosdatja, fésűli őket, vigasztalja társait. Megnevezhetetlen nyugalom és szeretet árad egész lényéből.

Augusztus 7-én indulnak lezárt vagonokban Auschwitz felé. A következő üzenet még eljut Echtnbe: „Mindennel nagyon elégedett vagyok. A Scientia crucis-t csak akkor érthetjük meg igazán, ha megéljük a Kereszt titkát. Az első perctől kezdve meg voltam erről győződve, azért mondtam teljes szívemből: Ave crux, spes unica!“

Az auschwitzzi pokol, amely eredetileg az orosz és lengyel hadifoglyok tábora volt, most a Harmadik Birodalom számára felesleges vagy ártalmas személyek „kiiktatására“ szolgál. A megérkezettekből a gyenge fizikumúakat és az 50 éven felülieket azonnal félreállítják. (Edith 51, Róza 59 éves.) Le kell vetniök minden ruhájukat, így teszik meg az utolsó 400 métert: a gázkamráig. Öt perc alatt több ezer emberrel végez a gyilkos gáz. Edith, a Keresztről elnevezett Teréz Benedicta nővér is, annyi más társával együtt, a krematórium lángjába temetkezett. „Ne keressük őt többé a földön — írják a kölni nővérek —, hanem Isten mellett, aki elfogadta áldozatát, és aki megáldja azt a népet, amelyért ő aggodott, szenvedett és meghalt.“

DIETRICH BONHOEFFER

Hogy Isten ügyének mindig is szüksége van tanúkra, mártírokra, azt nemcsak a Szentírásból tudjuk. Már a korai kereszténység sokat merített az igazi mártírok tanúskodásából. Isten készítette föl ezeket, hogy az ő ügyét igazán képviseljék ebben a világban. Tagadnánk Isten Lelkének munkáját, ha nem vennénk komolyan, hogy a mi időnkben is vannak tanúi az Isten ügyének.

Ha ezekben a sorokban — nagyon összevontan — egy századunk-beli tanút mutatunk be, akkor rögtön meg kell jegyeznünk, hogy Dietrich Bonhoeffer német evangélikus lelkész esetében az újtestamenti „martúria“ mindhárom vonatkozásában beteljesedett: tanúskodhatott szóval, életével és halálával.

De ki is volt Dietrich Bonhoeffer? Egyik volt fogolytársa, egy angol repülőtsízt később így írt róla: „Bonhoeffer a boldogság és öröm légkörét árasztotta maga körül mindenféle élethelyzetben, s lényé mély halát látszott sugározni maga körül a pusztta tényért, hogy még élhet... Azon kevesek közé tartozott ismerőseim körében, akik számára Isten mindig valósággal közel és jelen volt“ (Bayne Best: The Venlo Incident). Best volt az utolsó, akivel kivégzése előtt Bonhoeffer még szót váltott. Azaz egy mondatot mondott neki, amikor a flossenburgi táborban 1945.ápr.8-án tartott fogolyistentisztelet után — alighogy az utolsó imádságot elmondta — két civil lépett be a szobába a felszólítással, hogy kövesse őket: „Ez a vég, de számomra az élet kezdete!“ Másnap felakasztották, mert közvetve résztvett a Hitler elleni összeesküvésben, s mielőtt a háború elveszett volna, azok listáján állt, akiket „feltétlenül el kellett tenni láb alól“.

+

Az út odáig azonban hosszú, változatos, de hallatlanul egyenes volt. S bár itt távolról sem mint politikai hőst akarjuk ábrázolni, el kell mondanunk róla, hogy nem tudott, nem akart tenni és nem is tehetett mást, mint hogy következetesen szóljon, tegyen, úgy, ahogy azt hite, keresztyén meggyőződése diktálta, még akkor is, ha az út végén az erőszakos halál várt rá. Álmodott a „nagykorúvá lett világról“, Istent nemcsak a „határkérdésekben“ kereste, de amikor látta, hogy mindezt gonosz emberi szándék keresztetni akarja, akkor kényszer űzte, hogy közvetlenül beavatkozzék a történésekbe, anélkül, hogy ennek ára

után érdeklődött volna. „Mert ha egyszer látjuk, hogy őrtül ül a bakon és a szekeret a szakadékba viszi, akkor minden gondolkodás nélkül az őrtültre kell vetnünk magunkat, hogy megmentjük a szekeret utasaival. Mit számít az, ha mi közben odaveszünk?” — írta egyszer Hitlerről az evangélikus etika tanára és a Hitvalló Egyház lelkészképzője.

Számtalan lehetőség kínálkozott számára, hogy ne legyen ilyen következetes! Pszichiáter-orvos fiaként született 1906-ban Breslau-ban, elődei egész légiója volt evangélikus lelkész, sőt anyai ágon egy híres jénai egyháztörténészt is ősének mondhatott. Kitűnően zongorázott, dráma- és regénytöredékek maradtak fenn tőle, sőt versek; barcelonai segédlelkészége idején lenyűgözték a bikaviadalok; New York-i tanulmányútja a négerek spirituáléival és szociális-faji problémáival ismerette meg; volt Londonban német lelkész, híressé később leállított rádióelőadásai tették, s amikor a „német keresztyénnel” szemben a „hitvalló egyház” szervezkedni kezdett, minden gondolkodás nélkül elvállalta egy illegális papszeminárium vezetését. 1939-ben még Amerikában járt előadókörúton, ott állásajánlatokkal halmozták el, de ő inkább az utolsó hajók egyikével hazatért. Már a börtönből írta később egyik barátjának: „Nehogy egy percig is arra gondolj, hogy 1939-es hazatérésemet valaha is megbántam volna. És azt sem, ami utána következett. Mindezt józan ésszel és legjobb lelkiismeretem szerint tettem. Hogy most itt ülök, azt saját döntésem következményének tekintem, mert magam is osztozni akartam hazám sorsában.”

Ez az ember, akinek 1942-től kezdve sem írnia, sem prédikálnia, sem előadásokat tartania nem volt szabad, mégis maradandó művekkel gazdagította a teológiai irodalmat. 21 éves korában írta meg promócióját „Communio Sanctorum” címmel. „Akt und Sein” c. habilitációja már a barthi dialektikus teológia teljes képviselőjét jelentette, noha ő maga Karl Barthot soha nem hallgatta. Berlini előadásaiból született meg „Schöpfung und Fall” c. könyve, amely a Genézis első 11 fejezetének teológiai magyarázatát adja. Etikájának egyes fejezeteit a vendégszerető bencések ettali kolostorában írta. 1937-ben jelent meg „Nachfolge” c. műve, majd egy évre rá a „Gemeinsames Leben” című: elsőben az isteni kegyelem olcsóvá tétele ellen emelte föl szavát, a másodikban bibliai tanulmányait tette közzé. Teljes terjedelmében fennmaradt annak a naponkénti bibliatanulmányozásnak a kézírata, amelyet „illegális” papnövendékeinek tartott a megkísértés kérdéséről.

Az írásmagyarázó Bonhoeffer

Egész munkája érthetetlen, hogyha elfelejtjük, hogy számára minden teológiai munka alfáját és ómegáját a Szentírás megértése jelentette. Ezért szerették az egyébként nagyon szigorú tanítót tanítványai,

ezért tódultak tömegesen előadásaira, sőt munkája nyomán egész mozgalom indult meg a Biblia üzenetét kutatva. Minden szépirodalmi érdeklődése és filozófiai gazdagsága ellenére el sem tudta magát Szentírás nélkül képzelni. Kivégzése előtt cellájában egy Plutarhosz-kötetet találtak, amely egész útján végigkísérte, s amikor kivégzése napján a tábor orvosa benézett a halálraítéltek cellájába, Bonhoeffert imádságba mérülve találta, de mellette a földön nyitott Bibliája és egy Goethe-kötet feküdt.

Mint teológiai tanár tudományos-pedagógiai szándékkal nyúlt a Bibliához. Ebben a munkájában sajátos szempontok vezették: „A teológiai magyarázat a Bibliát, mint az Egyház könyvét vizsgálja és magyarázza. Módszerének ez a feltétele, és a szövegtől állandóan ehhez a feltételhez kell visszanyúlnia. Ez biztosítja a teológiai módszer szakszerűségét, s csakis ebben a szakszerűségben van a tudományosság igénye megalapozva. Ha a Genézis Jahvét mond, történetileg-pszichológiailag Jahvét is gondol, — mégis teológiailag szól az Egyház felől nézve, az Istenről. Hogy Isten az egyetlen Isten a Szentírásban, ezen áll vagy bukik az Egyház és a teológiai tudomány.“

Egy kis ízelítőt abból, hogy hogyan magyarázta hallgatóinak a Szentírást. A bűnbeesés „sicut deus“-ához olvassuk a következőket:

... így megy ez a beszélgetés tovább — egyáltalán az első beszélgetés Istenről, az első teológiai beszélgetés. Nem közös imádás, nem Istenhez kiáltás, hanem beszéd róla, úgyszólván a feje fölött el. Mivel Éva belement ebbe a beszélgetésbe, csak a kígyó engedheti meg magának a támadást. S ő beszél az Istenről — méghozzá kegyesen. De ez a kegyesség rögtön nyílt támadássá lesz: tényleg ezt mondta az Isten? — igen, és miért? Mert tulajdonképpen irigykedik rátok, Isten nem jó, hanem gonosz, s kínoz titeket. Legyetek okosak, nála okosabbak, s ragadjatok magatokhoz mindent, amit ő nem engedett meg nektek . . .

„Nem haltok meg!“ — „meghaltok!“ — ebben a két mondatban esik két részre Ádám számára az egész világ. Mondat mondattal áll szemben, s mindez meghaladja az erejét. Hogy is tudná, hogy mi itt a hazugság? Igazság a hazugsággal szemben — Isten igazsága a kígyó hazugságával szemben. Isten igazsága, amelyhez *tiltás* tapad, s a kígyóé, amely ígélet; Isten igazsága, amint a korlátjaimat mutatja föl, a kígyóé, amely határtalanságomról énekel . . . mindkettő igazság. Hogy érthetné Ádám az eritis *sicut deus*-mondatot? Ő, aki semmit nem tud a gonosz lehetőségéről, csak mint a kegyesebbé-levés, az engedelmesebbé-levés nagy lehetőségét, sokkal inkább, mint ahogy az istenképiségében rejlik . . . És aztán minden további teologizálás helyett a — tett! Itt megkérdezhetjük: mi történt voltaképpen? Mindenekelőtt ez: az ember belépett a középpontba, s mihelyt a középpontban áll, számára eltűnt minden határ és korlát. Hogy a középpontban áll, az azt jelenti hogy most már nem a központból, hanem önmagából él, s korlátoktól mentes volta azt jelent, hogy *egyedül* van.

Középpontban lenni és egyedül lenni, ezt jelenti a mondat: sicut deus. Az ember sicut deus teremtettsége tönkrement erre csak Isten emlékeztethette volna, s ezt meg is teszi, de most már csak Jézus Krisztusban, a kereszten, az Egyházban . . .
Ha az egyházi dogmatika régen az eredendő bűn lényegét a szexualitásban látta, akkor az nem is volt olyan esztelenség, ahogy a moralista naturalizmus velünk protestánsokkal gyakran mondatni szerette. A *tob* és *ra* ismerete eredetileg nem etikai princípiumok ismeretét jelentette, hanem a nemiségen keresztül való, azaz embernek emberrel való egyesülését . . . A bebeszélés, amely a szexualitás „természetességére” alapoz, nem tudatosítja a világban levő mindenféle ún. „természetesnek” nagyon is kétértelmű jellegét. Viszont a szexualitás megszentelését a szegyenérzet általi megkötöttség jelenti, valamint az, hogy a házasság megkötött közösségét Isten az Egyházba hozza „haza” . . .

Sokat foglalkoztatta Bonhoeffert írásmagyarázó munkája közben a kísértés kérdése. De itt is rögtön kijelenti, hogy itt eleve vallásos talajra lépünk, s a kísértés csak így érthető.

Ne vigy minket a kísértésbe! Ezt az imádságot nem értheti a természetes, sem az etikus ember. A természeti ember ereje megmutatását kalandban, harcban, ellenséggel találkozásban véli legjobban megvalósítani . . . Az etikus ember is tudja, hogy ismeretei csak akkor lesznek igazak és meggyőzőek, ha azokat próbákban valószínűsíti meg, hogy a jó csak a rosszból lehet, hogy a gonosz nélkül nem lenne jó a jó. Így provokálja az etikai ember naponként a gonoszt, s az ő mindennapi imádsága nem lehet más, mint „vigy a kísértésbe, hogy a jót kipróbáljam magamban”.

Ádám megkísértésének csak egy kis teret szentel Bonhoeffer, annál jobban belemélyed Krisztus megkísértésébe. Jézusnak szerinte hármaskísértést kellett elviselnie: a testit, a szellemit, s a tökéletesen teljeset, de mégis mind a háromban csak az Isten Igéjének próbára tevése történik. „De Jézus megkísértése sem az embernek sokat emlegetett hősi harca a gonosz hatalmak ellen. Jézust is megrabolja a kísértés minden erejétől, Isten és emberek elhagyják őt, félelem formájában át kell élnie a Sátán támadását, s bele kell zuhannia a legteljesebb sötétségbe. Számára sem marad más, mint az Isten mentő, megtartó, elhordozó igéje, amely őt is megtartja, érte is harcol és győz . . .”

De Bonhoeffer akkor sem hagyja el az írás tudományos magyarázatát, ha nem a tanári katedráról diákjainak magyaráz, hanem saját magának. S ezt találok benne a legnagyobb mértékben. Bevezetést írt a 150 bibliai zsoltárhoz, de aztán mintegy magánhasználatra meditatált a zsoltárok fölött.

Így foglalhatom össze azt, amit a zsoltárok tárgyalnak: teremtés, a törvény, az üdvösség története, a Messiás, az Egyház, az élet, a szenvedés, a bűn, az ellenségek, a vég. Nem esnék nehe-

zemre mindezt a Miatyánkba besorolni és megmutatni, mennyire tökéletesen fölvette Jézus ebbe az imádságba az egész zsolttáros könyvet . . . Isten azt ígérte, hogy gyülekezete istentiszteletén jelen lesz. Ezért Isten rendelkezésének megfelelő a gyülekezet istentisztelete. De a tökéletes istentiszteletet Jézus Krisztus végezte, mivel minden elrendelt áldozatot a saját áldozatával tett tökéletessé. Krisztus Isten áldozatát mutatta be értünk és a mi áldozatunkat önönmagában Istennek. Számunkra csak a dicsőtítés és hálaáldozat marad, amelyet énekekben, imádságban és Isten törvénye szerint folytatott életben mutathatunk be. De így lesz egész életünk istentiszteletté, hálaáldozattá.

S amikor a cellából két kedves emberének esketési prédikációt küldött, akkor is megmaradt teológiai magyarázónak:

Megfoghatatlan szeretetében mond igent a ti igenetekre az Isten, de miközben ezt teszi, valami egészen újat teremt: a Ti szeretetekből teremti meg a — házasság szent rendjét . . . A gyerekek az Úr ajándéka — mondja a 127. zsolttár, s így is kell fogadnunk őket. Luther beszélt az aranylánchról, amelyet Isten ilyenkor a szülők nyakába akaszt, valamint a 4. parancsolat megtartásáról, mint a hosszú élet föltételéről . . . Isten azonban házasságotokhoz az alapot is megadja: Jézus Krisztust . . . Fogadjátok el egymást, ahogy Krisztus is elfogadott benneteket. Róm 15,7. Egy szóval: éljetekek együtt bűneitek bocsánatából, ami nélkül semmi közösség, legkevésbé a házasság állhat meg . . . s ennek házasságotok első napjától az utolsóig érvényesülnie kell.

De Isten ígését „forgatja szívében“ akkor is, amikor egy éjjeli légitámadást ír le menyasszonyának a börtönből: „Soha ennyire kézzelfoghatóan meg nem tapasztaltuk az Isten haragját, mint most — és ez kegyelem! Ma, ha az Ő szavát halljátok, ne keményítsétek meg szíveteket. Zsolt 95,7k.“

A keresztyénség sorsáért aggódó Bonhoeffer

A vallás, a keresztyénség, az Egyház nagy témái körül forgott Bonhoeffer minden gondolata. De legszenvedélyesebbek azok a kérdései, amelyeknek lenyűgöző varázsától mindmáig nem tudunk szabadulni. 1944 áprilisában írta a börtönből:

Szüntelenül az a kérdés foglalkoztat, hogy voltaképpen mit is jelent számunkra a keresztyénség és Krisztus? Elmúltak azok az idők, amikor az embereknek elmondhattunk mindent kegyes szavakkal, vagy teologizálva, de el a bensőségesség és lelkiismeret ideje is, ami más szóval annyit jelent, hogy a vallás ideje! Teljesen vallástalan kor felé haladunk, az emberek egyszerűen megengedhetik maguknak, hogy vallástalanok legyenek. A vallásosak is gyakorlatilag alig azok, valláson tehát nekik is valami egészen mást kell érteniök. 1900 éves keresztyén teológiánk az emberben levő „apriori“ vallásosra épít . . . Ha azonban egy szép napon bebizonyosodik, hogy ez az apriori nem létezik, hanem az emberi-

nek csak egy korhoz kötött, de elmúló kifejezési formája volt, ha tehát az emberek tényleg vallástalanok lesznek — és nekem az a benyomásom, hogy ennek mi ma tanúi vagyunk — (mi lehet pl. annak az oka, hogy erre a háborúra most semmiféle vallási 'reakció' nem jön?) — mit jelent akkor majd ez a keresztyénség számára? Kirántják alólunk a keresztyénség eddigi alapját és csak „egypár utolsó lovagnál“, vagy néhány intellektuálisan fejletlenebb érünk még el 'vallásosan' valamit? . . . s ha a keresztyénség nyugati formáját csak mint a vallástalanság előfokát ítéelhetjük meg, milyen helyzet áll elő akkor az Egyház számára? Hogy lehet Krisztus a vallástalanok Urává is? Lehetéges vallástalan keresztyénség? Ha a vallás csak egy ruhája a keresztyénségnek — és ez a ruha bizony sokszor öltött különböző formákat —, akkor mi a vallástalan keresztyénség? Barth volt az egyetlen, aki ezekkel a gondolatokkal foglalkozott, de . . . csak egy kinyilatkoztatási pozitivizmushoz jutott el, amely végső soron restaurációs kísérlet maradt. Semmit nem nyert belőle a vallástalan munkás. A megválaszolendő kérdések így hangzanak: mi az értelme Egyháznak, gyülekezetnek, prédikációnak, liturgiának, keresztyén életfolytatásnak egy vallástalan világban? Hogyan beszélhetünk „világiasan“ Istenről? Hogy lehetünk 'vallástalan-világi' keresztyének, hogy lehetünk ek-klesia, azaz kihívottak, anélkül, hogy vallásosaknak értenénk magunkat, hanem inkább a világhoz tartozóknak? Akkor nem lenne többé Krisztus a vallás tárgya, hanem valaki egészen más, valóban a világ Ura! . . .

Gyakran kérdezem magamtól, miért űz valami keresztyén ösztön inkább a vallástalanokhoz, mint a vallásosakhoz? Mégpedig nem is a misszionálás vágyával, hanem egyszerűen mint testvért? Vallásosak akkor beszélnek Istenről, ha emberi ismereteik vagy erejük végén járnak (gyakran csak lustaságból), s az Isten itt mindig deus ex machina . . . Én Istenről nem a határkérdésekben, hanem a központiakban, nem gyengeség idején, hanem amikor erőm teljében vagyok, nem halállal és bűnnel, hanem az élettel és az ember jóságával kapcsolatban szeretnék beszélni. A hátrahelyzetekben jobb hallgatni és a megoldhatatlant megoldatlannak hagyni. A feltámadáshit nem a halálprobléma megoldása. Isten túlvilágisága nem értelmi befogadóképességünkön túli jelent . . . Péld 22,11-12-t olvasd, benne megtalálod minden kegyesnek látszó menekülési kísérletünk korlátját!

A lelkigondozás terén is hallatlanul súlyos meglátásai voltak Bonhoeffernek. Aggasztotta, hogy ott törhet be az ellenség, hogy az Egyházat tönkretégye.

. . . A szobalány-titok — durván szólva —, tehát emberségünk legintimebb területe (imádkozástól egészen a szekszualitásig!) lesznek a modern lelkigondozás szabad vadászterületévé. S lelkigondozóink ebben sajnos hasonlítanak a leggonoszabb aszfaltújságírókhoz . . . Szociológiai szempontból nézve forradalom ez, a kisebrendű, az alacsony forradalma . . . Gonosz formája ez az elégtételnek, tudni, hogy mindenkinek megvan a maga gyengéje . . . Teológiai szempontból két hibát látok itt: először, azt hisszük, hogy mi az embert csak mint bűnöst szólíthatjuk meg, miután

gyengeségeit és közönségességét kikémeleltük, — másrészt az a feltevés, hogy az intim háttérben keresendő az ember lényege! Elfelejtjük ugyanis, hogy a Biblia nem ismeri a belső és külső megkülönböztetését. Benne mindig az anthropológosz teleiosz-ról van szó, a teljes emberről. Az ún. bensőségesség fölfedezése a reneszánsz (talán Petrarca) érdeme. De ha a Biblia szívet mond, nem bensőségességről, hanem az egész emberről beszél, ahogyan az az Isten előtt áll. Mivel pedig az ember éppúgy él kívülről befelé, mint belülről kifelé, teljesen téves az a vélemény, hogy intim háttérben ismerhető meg legjobban az ember lényege.

Végül hadd álljon itt egy keresztelői beszédrészlet. Elvállalta egyik jó barátja fiának keresztszülőségét, de maga nem lehetett ott a keresztelésen, prédikációt küldött hát a börtönből.

Ma keresztyénné leszel a keresztség által. A keresztyén üzenet összes nagy mondatát elmondják fölötted, s Jézus keresztelői parancsának engedve keresztesnek meg téged, anélkül, hogy te abból valamit is értenél. De mi felnőttek is itt ismereteink kiinduló pontjára vettetünk vissza. Hogy mit jelent kiengesztelés és megváltás, újjászületés és a Szentlélek, az ellenség szeretete, keresztes és föltámadás, az élet Krisztusban és az Ő követése, — mindez igen nehéz és annyira távoli, hogy alig is merünk beszélni róla. A ránk hagyományozott szavakban és cselekményekben megsejtünk ugyan valamit ebből az egészen újból és bennünket megváltoztatóból, anélkül, hogy megértenénk és kimondanánk. Ez a mi saját bűnünk. De Egyházunk is képtelen arra, hogy a kiengesztelés és megváltás szavát vigye az emberek felé, hiszen a pusztalétéért küzd, mintha bizony öncél lenne! Ezért lesznek korábbi szavak erőtlenekek, sőt elnémulnak és keresztyén voltunk ma csak kettőben állhat: az imádkozásban és az igaz cselekvésben emberek között.

Lehetnek itt megjegyzéseink, kritikánk, sőt ellenvetésünk is. Egyet nem lehet azonban letagadni: senki ilyen radikális kritikus szemmel nem nézte a keresztyénség házatáját, mint Bonhoeffer, de s o h a nem a rombolás, hanem a féltés szándékával. S ha figyelmesen elolvassuk ezeket a kiszakított mondatait, minden túlzás nélkül megállapíthatjuk, hogy senki ennyire meg nem termékenyítette az utolsó harminc év teológiáját, mint éppen ő!

Aki végigment az úton

Bonhoeffer — mint már említettük — többször kitérhetett volna a várható veszélyek elől: Amerikában maradhatott volna, de ő hazajött; beleélhette volna magát a hitleri politika által diktált egyházi keretbe, de ő kivonult abból; maradhatott volna a tanári katedrán háborítatlanul, — de ő inkább rejtkehelyeken jövődők lelkészeket nevelt; nem kellett volna bántania a terror oroszlánját, s akkor nyugta lehetett volna élete végéig. De ő végig akart menni a megkezdett úton, számára

nem volt helye kompromisszumoknak. Forradalmár lett volna ez az izig-vérig arisztokrata? Almodozó idealista volt, alkalmatlan bármilyen politikai kalandra?

A válasz nem egyértelmű. De valamennyi válasznak egy közös nevezője van. Bonhoeffer olyan mélyen értelmezte a Krisztus követését — „Nachfolge Jesu“ a háború utáni teológiában valóságos jelmondatává vált! —, hogy az *mindent* magában foglal. Krisztus követését a legvégsőkig, bele egészen a halálba. Talán legjobb önértelmezését a kísértésről szóló bibliatanulmányában találjuk:

Védtelesen esnek a hívók a kísértés áldozatául. Védelmük csak Jézus Krisztus. S csak ha megértették, hogy az kísértetik meg, aki Istent elhagyta, csak akkor lehet arról beszélni, hogy az Irás Krisztusnál *harcról* is beszél. A mennyből nyújtja az Úr a védtelennek a hadiöltözetet, melyet bár emberi szem nem lát, de menekül előle az ördög . . . A Lélek taníthat meg arra, hogy a kísértések ideje még nem járt le, sőt övéi még csak most állnak igazán a végső kísértés előtt. De ott az ígélet is: Megszabadítja az Úr a kísértésből a hívőket. 2Pét 2,9 . . . Ezért imádkozunk Jézus tanítása szerint mennyei Atyánkhoz: ne vigy minket a kísértésbe! — és tudjuk, hogy imádságunkat meghallgatja, mert Jézusban legyőzött örökre minden kísértés.

Végül még egy önvallomás az előtte álló nagy útról egyik utolsó leveléből:

Annyira bizonyos vagyok Isten kezének vezetésében, hogy azt remélem, mindig megmarad ez a bizonyosságom. Soha nem kételkedhetsz abban, hogy hálásan és boldogan megyek utamon, amelyen vezettem. Lefolyt életemet Isten jósága tölti be, s bűneim fölött a Megfeszített megbocsátó szeretete áll. Mégis az emberekért vagyok a leghálásabb, akikkel találkozhattam, s csak azt kívánom, hogy soha szegyenbe ne jöjjenek miattam, hanem ők is megbizonyosodjanak Isten jóságáról és bocsánatáról.

Ezzel a bizonyossággal járta végig a hitleristák csaknem összes haláltáborát. Bele nem fáradt abba, hogy mindenhol aggódó hozzátartozóit vigasztalja és erősítse. S amikor már biztos volt benne, hogy jogilag nem tehetnek ellene semmit, csalódnia kellett, mert a barbárság győzött.

Vagy nem is csalódott? Legalább ezt árulják el angol fogolytársának odasúgott utolsó szavai:

„Ez a vég, de nekem az élet kezdete!“

Hajlunk a felé, hogy róla is elmondjuk, amit a korai keresztyén mártírokról az egyik egyházatyja mondott: „Az ő vérük magvetés volt!“

SZATOKO KITAHARA

1. Szatoko Kitaharanak hívták. Még alig 15 éves, máris behívják a „haza“ szolgálatára: 1944-ben, amikor a japán militarizmus az utolsó kétségbeesett erőfeszítéseket teszi a háború sikeres befejezésére, az iskolásgyerekeknek is dolgozniuk kell a közeli repülőgyárban. A háború után egyetemre megy, 1949-ben hagyja el az iskolát. Ebben az évben lesz katolikus, 20 éves korában. A keresztségben a Mária és az (árpád-házi) Erzsébet nevet kapja. Egy évre rá találkozik Zénó „páterrel“. Ez egészen új mederbe tereli Szatoko életét. Az egyetemi tanár lányából a szegények anyja lesz. Igaz, nem sokáig. Csak nyolc évig élhetett együtt szeretett rongyosaival. A korai halál 29 éves korában elragadja közülük. Temetésén együtt gyászol a jómódú a szegénnyel. Keresztények és pogányok megrendülve kísérik el utolsó útjára. A requiemet maga Tokió érseke, Doi bíboros tartotta.

Nemsokára már könyv is jelent meg a rongyszedők Máriájáról. Mert ekkor már csak ezen a néven ismerik őt szerte az országban. A könyv alapján nagyszerű film is készült. Szatoko életrajzát (kissé regényesen) a kiváló japán színdarabíró, Macui Tószó írta meg. A Szatokóval való találkozás az ő életében is fordulópontot jelentett: feladta sokat ígérő karrierjét és Szatokóhoz meg Zénó páterhez szegődik a szegények szolgálatába. Közben meg keresztelkedett. — Ez röviden Szatoko Kitahara élettörténete . . .

2. A háború csaknem megbénította az egykor hatalmas japán birodalmat. A városok jórésze porráégett romhalmaz. Az amerikai gyűjtőbombák ezrével hamvasztották el a könnyű japán faházakat. A híres tokiói „nagy“ bombázásnak egyetlen éjszaka kb. 70 ezer halottja volt. Nem csoda hát, ha a háború nyomán nagy volt a nyomor a pusztulás helyén. A főváros mégis gyorsan benépesedett. A japán szorgalom és kitartás aránylag hamar eltüntette a romokat. Viszont 8 millió ember részére nem lehet egyik napról a másikra lakást és megélhetést elővarázsolni a semmiből. A hivatalos becslés szerint az ötvenes évek elején Tokió kb. 8 milliós lakosságából két és félmilliónak nem volt rendes lakása. Ugyanakkor 7-800 ezerre rúgott a nincstelen szegények száma. A legnagyobb fejtörést azonban mégis az a 7-8 ezer „furósa“, vagyis a hatóságoknak, akik a város egykori terein és parkjaiban húzták meg magukat. A környék lakossága nem szívesen látta ezeket a kétes elemeket a közvetlen szomszédságban. A rendőrség megkülönböztetetten nézett a szélrózsa minden irányából összeverő-

dött csavargókra. Pedig nem mindegyikük volt az. Sokat a kényszer, a háború vitt erre az új életmódra. Sőt nem egy helyen már kezdetleges „szervezetük“ is volt, hogy maguk és családjuk megélhetését valamilyen módon biztosítsák. Így pl. a Szumida folyó melletti rongyosok leleményessége hozta létre az úgynevezett Hangyaszövetkezetet. Még „elnök“-ük is volt egy józan, megfontolt ember személyében. Ez egy másik fiatal férfivel — akiről senki se tudott semmi bizonyosat, s csak „tanítónak“ hívták — intézte a telep ügyes-bajos dolgaiat.

3. A város úgy képzelte el ennek a problémának a megoldását, hogy egymásután felégeti majd a barakklakásokat, a csavargókat pedig egyszerűen széjjelzavarja. A Hangyaszövetkezet elnöke azonban nyíltan szemükbe mondta, hogy ezzel még nem fogják tudni magát a szegénységet megszüntetni. Neki más javaslata volt: hagyják csak őket magukra, ők majd gondoskodnak megukról és családjukról. Kiszámították, hogy Tokióban naponta kb. 2000 tonnára tehető az a hulladék, amit a főváros lakói eldobálnak. Ennek pedig legalább 20 %-át lehetne még értékesíteni, ha kellőképpen kiválogatnák és elszállítanák. Ezzel egy év alatt könnyen meg lehetne akár 800 millió yent is keresni (360 yen kb. egy US dollárnak felelt meg akkoriban). Ez pedig untilg elég volna 7-8000 embernek a fenntartására. Ők már el is kezdték ezt a munkát és eddig is megélték belőle valahogy.

A „tanító“ sem hagyta a rongyosok igazát. Minden törvényes utat és eszközt felkutatott, csak hogy megmentse a Hangyavárost a pusztulástól (ezt a nevet egy újságíró adta nekik, s ez a név aztán rajtuk is maradt) Nagyon kapóra jött neki ebben a munkában Zénó páter sűrű látogatása a Hangyavárosban. Zénó páter igazában nem is pap volt, hanem franciskánus laikus testvér, lengyel nevén Zenno Zebrosky. Egy ideig a nemrég boldoggá avatott Kolbe atyával volt együtt Nagasakiban. Újabban azonban Tokióba tette át működése központját. Főleg a rongyosok érdekelték. Szívós természete, evangéliumi egyszerűsége, végtelen türelme és ellenálthatatlan mosolya volt az ajtónyitogató előtte, akárhová ment. Az egykori lengyel favágó fia ma Japán egyik legismertebb katolikus misszionáriusa: az önzetlen felebaráti szeretet, a tevékeny szociális apostolkodás megtestesítője. Csak Zénó páternek hívják. Japánul elég gyöngén beszél, ám annál ékebben szól belőle a tevékeny szeretet.

4. Zénó páter gyakori vendége volt a Hangyavárosnak. A tanító egy megdöbbenés pillanatában őt használta csaláteként az újságírók odaédesgetésére. Ha ui. az újságok elkezdenek a Hangyavárosról cikkezni, akkor már nem lehet olyan könnyen felégetni és széjjelkergetni őket. Csak hogy a riportereknek hír és szenzáció kell. A tanító szorultságában azt találta mondani az egyik újságírónak telefonon, hogy csak

jöjjön, mert Zénó páter templomot akar építeni a rongyosoknak. Meg is jelent hamarosan a cikk: Templom lesz a Hangyavárosban! Pedig se Zénó, se senki más nem gondolt még templomépitésre. Hisz még hívó se igen volt a környéken. Hát még pap!

Zénó útja egyszer épp egy közeli (fa)cipőüzlet előtt vitt el. Itt ütközött bele a 21 éves Szatokóba. Az üzlet ui. az övéké volt. „Kisasszony, nem lenne kedve velem jönni a Hangyavárosba? Ott lehetne aztán igazán dolgozni a nincstelen szegények között.“ Szatokónak kétszer se kellett ezt mondani. Felugrott és még aznap este — bár esett és már sötét volt — elment a rongyosok közé szétnézni. Számára eddig teljesen ismeretlen világba csöppent. De nem bánta meg. Eleinte a gyerekekkel kísérletezett: játszott velük, taníttatta őket írni, olvasni. Elvitte őket magához, zongorázott nekik, a gyerekek meg énekeltek. A felnőttek vegyes érzelmekkel kísérték az egyetemi tanár előkelő lányának furcsa tevékenységét: ki csodálkozva, ki gyanakodva. Főleg a tanítónak nem tetszett az egész dolog.

5. De Szatoko nem hagyta magát elkedvetleníteni. Szüleitől engedélyt kapott, hogy most már akár mindennap a rongyosok közé mehessen. Már nemcsak a gyerekekkel foglalkozott: ő maga is beállt a rongyszedők közé. Szerzett magának egy kordét és húzta, vonszolta nap mint nap a többiekkel a fölszedett papírhulladékot, ócskavasat, üveget, rongyokat és ami éppen akadt. Mindenben osztozott a szegényekkel. Még a kosztja is az volt, amit azok ettek. Anyja csak azt kötötte ki, hogy este, amikor a munkából fáradtan hazajött, tetőtől-talpig lemosakodjék és minden darab ruháját alaposan kikefélje. Nehogy bolhát meg poloskát hozzon a házba. Az ellen viszont nem volt semmi ellenvetése, hogy másnap újra visszamenjen a bolhás-poloskás barakkok közé.

A tanító mégse volt Szatokóval megelégedve. Ő ismeri már az efajta „szerepjátszást“. Holmi előkelő úri kisasszonykák „leereszkednek“ a szegény néphez; jötevőknek, hősöknek gondolják magukat és még azt képzelik, valami nagyot vittek véghez azzal, hogy alamizsnálkodnak a nincstelenek között. És elvárják, hogy ünnepeljék, méltányolják szeretetakciójukat. Ők nem alamizsnát, nem szeretetadományt akarnak, hanem egyedül azt, hogy egyenlő embereként kezeljék őket. Nincs szükségük az ilyen maguk-kinevezte jötevők irgalmára . . .

Szatokot nagyon mellbevágta ez a keserű gyanakvás és indítóokainak ilyen félremagyarázása. Csakugyan önző motívumok vezetnék őt a rongyosokért vállalt munkájában? Igazán csak a rejtett hiúság ösztönözné-e erre az áldozatra? A tanító kegyetlen, de őszinte szavai elgondolkoztatták a jobb élethez szokott úri lányt. Rászánta magát a döntő lépésre: végleg odaköltözött a Hangyavárosba! Épített magának

a hulladékdeszkákból s miegymásból egy egyszobás „lakást“, miután szülei ehhez is megadták az engedélyt (pedig nem voltak keresztények).

6. Alig volt még egy esztendeje csak a Hangyavárosban, máris róla beszéltek az országban. Sokan olvasták könyvét „A Hangyaváros gyermekei“-ről, amelyben eddigi tapasztalatait foglalta össze. A könyvnek nagy hatása volt. A városi hatóságok is, a közvélemény is kezdett figyelni a rongyosokra. Itt emberek laknak, érző, reménykedő, küszködő, szenvedő emberek. A Hangyaváros gyermekeinek életében, sorsában tükröződött ezek és ezek hasonló sorsa. Ezt a kérdést már nem lehetett egyszerűen agyonhallgatni. Ezt a problémát nem volt szabad a baraklakások könyörtelen felégetésével és a rongyosok brutális szétugratásával levenni a napirendről.

A Hangyaváros Máriajában — mert ekkor már így hívták Szatokót — új tényező jelent meg a város lelkiismerete előtt, amivel számolni kellett. S Mária egyre többet hallatott magáról. A gyerekek munkájából megspórolt pénzen elvitte a fiatalságot a hegyekbe nyaralni. A rongyosok gyerekei Hakonében! ahová eddig csak a kiváltságosok, a gazdagok járhattak! Igaz, mindössze néhány naphól állt a kirándulás, de a maguk erejéből, becsületes munkával szerzett pénzen, nem könyöradományon mentek. Szerveztek karácsonyestet, mikulást, sportünnepélyt: gyerekek és felnőttek együtt nevettek, játszottak, énekeltek. Volt az öregebbek közül olyan is, aki bevallotta, hogy életében most örült igazán először. A Hangyaváros megtelt napsugárral, reménnyel, önbizalommal. Tudták, érezték: már ők is emberszámba mennek. Nekik is van joguk az élethez, a munkához, az örömhöz.

A jég megtört: a Hangyaváros befogadta Szatokót. Hozzájuk tartozott, egy volt közülük. A gyerekeknek meg már „iskolájuk“ volt, sőt fürdőjük is. Szatoko mindenre gondolt: orvosságra, tanulásra, játéokra, az áruk szervezettebb értékesítésére.

7. A város mégis ingadozott még. Most meg az „iskola“ nem akart a városatyáknak sehogyse tetszeni. Kitől kapták hozzá az engedélyt? Azonnal bontsák le!

A Hangyaszövetkezet elnöke erre előkereste a gyümölcsös ládából — ez szolgált neki szekrényül és asztalul — a Zéno pátertől kapott írást. Évekkel ezelőtt, mikor az újság hozta a hírt, miszerint templomot kap a Hangyaváros, Zéno megkérdezte az illetékeseket: mit szólnak hozzá, ha csakugyan megépítik a templomot? A hivatalnok zavarában megígérte, hogy meglesz az engedély. Adott is neki írásos bizonyítványt a dologról, gondolván, hogy mire a tervet kiviteleznék, a Hangyavárost már régen felégették.

Másnap az ellenőrző bizottság meghökkenve konstataálta, hogy mindössze annyi változás történt az épületben, hogy egy nagy fakereszt

ékeskedik a tetején, ami tegnap még nem volt ott. Az elnök pedig eléjük tartotta az írást. A hatóság nem tehetett mást, mint szépen hazament. Az iskola meg vígan működött tovább a templomban. Mert csakugyan templom is volt, ott szokták tartani a szentmisét és más vallásos jellegű összejöveteleket.

8. Persze Szatoko élete sem volt azért fenéki tejföl ezután sem. Előre nem sejtett események, alaptalan gyanúsítások nem egyszer megkeserítették. A Fogolykiváltó szent Szúzról nevezett kongregáció apácai is szoktak kijárni a Hangyavárosba segíteni, sőt újabban egy fiatal külföldi pap is megjelent rendszeresen katekizmust tanítani. Így esett meg, hogy Szatoko hivatalos volt a gyerekeivel a nővérekhez: bő lakoma várta őket. Amikor azonban az öröm a tetőfokára hágott, oda-súgják a vendéglátók (az említett pap és a nővérek) Szatokónak: jó lesz, ha jobban vigyáz a gyerekekre, hisz tudja van, hogy a Hangyaváros a tolvajok paradicsoma. Az újságok már nyilvánosan írnak erről. Szatoko elsápadt: ő ismeri övét; az nem lehet, hogy a Hangyaváros lakói tolvajok legyenek. Valami tévedésnek kell a dologban lenni. Am erősíthette nekik váltig, a jótévő vendéglátók nem nagyon bíztak a Hangyavárosban.

A tanítónak szerencsére sikerült kideríteni az újsághír hátterét. Valami kellemetlen félreértés miatt keletkezett ez a felelőtlen újságcikk és az alaptalan gyanúsítás. A közönség persze kapva kap minden szenzáción, ha igaz, ha nem. A rendőrség is figyelmeztette annak idején Szatokót: jobb, ha nem kezd ki ezzel a népséggel, vigyázzon magára, ők nem állnak jót érte, veszélyes ez a hely neki, stb. stb. Szatoko ennek ellenére tántoríthatatlanul kitartott elhatározása mellett és rendíthetetlen bizalommal hitt rongyosaiban.

Lassan a tanító is fejet hajtott ekkora türelem és színleletlen szeretet láttára. Kezdte más szemmel nézni Szatoko munkáját. Titokban már csodálta ezt a lányt. Csak még a kereszténységgel nem volt kibékülve. Túlságosan ideális szemmel tekintett a keresztény tanításra, túl sokat várt el a keresztényektől. Szatoko türelme, végtelen szeretete, folytonos mosolya végre is lefegyverezte a konok férfi makacs érveit. Mikor az elnökkel együtt a rongyosok közül többen jelentkeztek a keresztiségre, a tanító is közéjük állt: kellő előkészület után meg is keresztelték valamennyiöket. Pedig Szatoko sohasem prédikált nekik, és senkinek. Ő maga mindennap misére járt, áldozott, a rózsafüzért mindig nála látták. Különben pedig a szegényeinek élt.

9. Szatoko szervezete azonban nem bírta a megerőltető munkát. Hiába titkolta, a betegség egyre jobban erőt vett rajta. Egy időre ott kellett hagynia a Hangyavárost: az orvos abszolút nyugalmat írt elő. A

hegyekbe küldték pihenni. Szíve azonban egyre visszavágyott a gyerekekhez. Végre nem bírta tovább. Addig könyörgött szüleinek, míg végre visszamehetett újra a Hangyavárosba, primitív barakkjába. Egyszerre visszatért az életkedve.

De már nem az volt, mint régen. Dolgozni nem igen tudott. Nem is kell, mondta a tanító. Elég ezután, ha imádkozik. Lassan kezdett terjedni a hiedelem a Hangyavárosban, hogy Szatoko imájának csodálatos ereje van.

Utolsó energiáját összeszedve, összeállított egy részletes jelentést a városi tanács emberei számára. Már-már arról volt ui. szó, hogy most már valóban felszámolják a Hangyavárost. A tanító szerint ha valamikor, hát akkor most nagyon, de nagyon szükség van a Szatoko imájára. Szatoko végső erejét belevetette a várossal való nagy küzdelembe. Arról volt szó, hogyha már mindenképpen menniök kell innen, hadd vehessenek maguknak megtakarított pénzükön egy távolabbi helyen egy tágasabb telket. Ott majd egy mintatelepet fognak felépíteni. Ha a város hajlandó lenne bizonyos összegű kölcsönnel ehhez a tervhez hozzájárulni, meg tudnák valósítani tervüket. Hiszen már hosszú évek tapasztalata és tudása van mögöttük. Hírük a messze Kóbébe is eljutott már: ott is a Hangyaváros tapasztalatai alapján próbálnak most egy második rongyszedők városát megszervezni. Egy francia páter jött ide hozzájuk: itt élt, dolgozott köztük, hogy ellesse a módszerüket. Alapítótagokként meg egy itteni család ment vele Kóbébe. Ez a család arról volt többek közt nevezetes, hogy csak a keserű kényszer hozta őket ide a Hangyavárosba. Eltökélt szándékuk volt az első kínálkozó alkalommal kikerülni a rongyosok közül. Közben azonban annyira megszerették az itteni életet és az embereket, hogy most készek voltak egész életüket a Hangyavárosban leélni. S most, hogy egy új Hangyaváros terve merült fel, önként ajánlkoztak a kóbei vállalkozásra. Őket küldték el Kóbébe egy ottani Hangyaváros megszervezésére. Szatoko megszerettette velük ezt az életmódot.

A város végül is belement a Hangyaváros lakóinak ajánlatába: megvehették az új telket. Most már csakugyan az ő városuk volt, csak fel kellett építeni. Fel is építették. Ezután már szervezetten, szakértelemmel, autókkal dolgoztak. Szatoko boldog volt. Alma megvalósult. Igaz, ő már nem érte meg az ígéret Földjének birtokba vételét. Úgy járt, mint Mózes, aki ott a kapujában halt meg.

10. Szatokónak régi vágya volt apácának menni. A már említett Fogolykiváltó Boldogasszonyról elnevezett rendbe szeretett volna belépni. A nővéreket már régóta jól ismerte. Azoknál keresztelkedett meg annak idején. Különösen nagy benyomást tett rá a rend története: ti. mint kötelezték magukat a régi rendtagok külön fogadalommal arra,

hogya ha kell, akár életük, szabadságuk árán is kiváltják a rabságban snyilódó keresztényeket. A betegség és a korai halál azonban becsukta előtte a szerzetesélet kapuját. Hasonló volt a mi szent Erzsébetinkhöz (akinek nevét viselte és életét is jól ismerte és tudatosan követte): a szegények szolgálatában, fiatalon jött el Érte a szegények nagy barátja, az Úr Jézus.

A rongyosok Máriája! Azaz még erről a címről is le kellett neki mondani. Betegsége alatt más valaki vette át Szatoko munkáját. Mire újra visszaköltözött régi helyére, mások végezték a megszokott munkákat. A tanító — mint mindig — leplezetlenül szemébe is mondta: ugye nehéz beletörödni, hogy már nem maga a Hangyaváros Máriája!

Szatoko megértette. Nemcsak hogy beletörődött a cím elvesztésébe (igazában sohasem vesztette el ezt a címet, amit mások adtak neki): öntudatosan le is mondott erről a megtisztelő titulusról. Fő, hogy a szegények boldogok. És felajánlotta életét a szegények igazának győzelméért. Mint mindig, mosolyogva és úgy, mintha a világ legmagátólérte-döbbőbb dolgát tenné vele.

Élete végéig hűségesen együttdolgozott a „tanítóval“, aki pedig néha olyan kegyetlenül őszinte tudott lenni vele szemben. Egymást nevelték, egymást segítették. Hogy a tanító is keresztény lett, az Szatoko érdeme. Nem is volt nagyobb tisztelője Szatokónak, mint éppen ez a furcsa hangyavárosi „tanító“.

Legnagyobb sikere mégis talán ez volt: hitelessé tudta tenni kora embereinek a kereszténységet, amelynek helyességét nem annyira a tanítás, mint inkább önzetlen isten- és felebaráti szeretet bizonyítja kézzelfoghatóan. Ennek a szeretetnek volt élő példaképe Krisztus szegényei között. A könyv és a film révén milliók ismerkedtek meg a keresztény szeretet valóságával ennek a kis tokiói lánynak az életén át. Valóságos nemzeti hőssé vált. Halála évfordulóján a japán televízió hosszú megemlékezést szokott sugározni róla. P. Deeken jezsuita misszionárius írja: amikor a tokiói Sophia-egyetemen bemutatta a hallgatóknak az életéről szóló filmet, utána hozzájött egy nemkeresztény fiú és azt mondta: elhagyja kényelmes szobáját, kimegy lakni a tokiói nyomornegyedbe és szabad idejében a gyerekekért fog dolgozni ennek a csodálatos lánynak a példája nyomán. A páter legalább öt olyan hallgatóról tud, aki Kitahara példája és hatása nyomán találta meg útját az Egyházhoz és ma buzgó keresztény.

Rövid élete alatt hatalmasabb tanúbizonyságot adta a keresztény szeretetnek, mint a legtöbb keresztény egész hosszú élete folyamán. Példája megmutatja, mire képes az igazi keresztény tanúságtétel.

Chilla Raymund

GEORGES VANIER

Kanada leendő kormányzója 1888-ban született. Édesapja francia, édesanyja ír volt; jól beszélt franciául és angolul is. Középiskoláit a montreáli jezsuiták akkor induló angol intézetében végezte; az ügyvédi diplomát Québec városában, a francia nyelvű Laval-egyetemen szerezte meg. Értelmes, jól tanuló diák; aprólékosan lelkiismeretes, kötelességtudó, egyeneslelkű egyetemista; és ilyen marad egész életében.

Otthonról hozott vallásosságát is a kötelességtudat jellemezte: Isten félelme, és nem Isten szeretete volt benne az alapvonás. Templomba járt, de évenként csak kétszer-háromszor gyönt és áldozott; akkoriban így volt ez szokás. 21 éves volt, amikor X. Pius pápa körlevelet intézett az egész Egyházhoz a gyakori szentáldozás előmozdítására. Hosszú időbe telt, míg ez az „újítság“ átment a gyakorlatba.

Alighogy letette ügyvédi vizsgáit, kitört a háború. 1914-1918-ig katonáskodott. Az értelmes és talpig becsületes fiatal tiszt kitűnt bátorságával. Többször megsebesült; kitiüntetésekkel feldíszítve tért haza. De sebesült lábával rengeteg baja volt; végül is féllábát le kellett operálni. Fiatalon féllábbal sántikálva indult a jövő felé.

A háború után rövid ideig egy ügyvédi irodában dolgozott, de unalmasnak találta az irodai életet.

Mikor a Királyi 22. Ezredet újjáélesztették, elhatároztam, hogy visszamegyek a hadseregbe. Fölmentem Ottawába Sir Arthur Curriehez, a hadsereg akkori főfelügyelőjéhez, és azt mondtam neki, helyesebben azt kérdeztem tőle, hogy talál-e helyet számomra az Ezredben. Nevetni kezdett; kedvesen, de kinevetett. „A féllábát elvesztette“ — kezdte. „Tudom — válaszoltam —, de nincs szüksége néhány olyan tisztre, akinek esze is van, nemcsak lába?“ Azt hiszem, tetszett neki a — szerénységem! Mikor elváltunk, semmi eredményt nem várhattam. Jót nevtünk és mind a ketten tudtuk, nincs remény. Legalább is én úgy véltem. Három hét múlva kineveztek az ezred alparancsnokának.

Pár év múlva Kanada akkori kormányzójának szárnysegédje lett és Ottawában élt. 1928-ban a genfi Népszövetség katonai szakértője. 1930-tól a 2. világháború elejéig Londonban lakik a család, ő a kanadai High Commissioner titkára. Innen Párizsba kerül: miniszteri rangban Kanada követe. 1940-ben, amikor a németek elfoglalják Párizst, menekülnie kell. A londoni bombázások idején Kanadát képviseli Charles de Gaulle menekült ellenkormányánál. A két katona nagyon becsülte egymást.

1942-ben ismét Kanada földjén találjuk: a québeci katonai kerület parancsnoka. A háború befejeztével újból Párizsban teljesít szolgálatot: Kanada követe. A külügyi szolgálat emberei közül egyesek panaszkodnak rá, hogy úgy irányítja a követséget, mintha katonai parancsnokság volna. Tíz éven át marad ezen a poszton. Legidősebb fia közben belépett trappistának a Montreáltól nem messze fekvő okai kolostorba.

1954. jan.1-től nyugdíjba vonul; 66 éves ekkor. Hat nehéz év következik. Gyenge szervezete kezdi érezni az öregség súlyát, és főképpen nincs munkája, ami lekötne. Szerényen él feleségével Montreálban egy lakosztályban. 72 éves, amikor Lester Pearson miniszterelnök nem-hivatalosan érdeklődik, hogy ha a királynő kinevezné Kanada kormányzójának a következő öt esztendőre, elfogadná-e. Egy magánlevélből tudjuk meg, hogyan érzett és hogyan döntött:

Egyelőre semmi hivatalos megerősítés sincs kinevezésemről, de a felelősség ólomterhét hozza magával. Egyedül a Szentlélek szerető jóságára támaszkodom majd. Minden Jézus kezében van. Legyen meg az ő akarata. Nem kérdeztem meg az orvosomat, hogy egészségem megengedi-e ekkora felelősség vállalását. Nem akarom orvosi igazolványtól függővé tenni az elfogadást. Egyszerűen azt mondtam Jézusnak: „Őszintén hiszem, hogy kötelességem elfogadni. Tudom, hogy Te megadod a szükséges erőt, ha az a kívánságod, hogy teljesítsem a rámbízott küldetést. Ha ennek ellenkezője igaz, és az volna a kívánságod, hogy ne vállaljam ezt a posztot, akkor nem fogsz megsegíteni. Akármilyen is a te akaratod, előre elfogadom.“ Így minden egyszerű és nyílegyenes; egy cseppet sem aggódom, hiszen Isten kezébe tettem a sorsom.

Három hónap múlva beiktatták Kanada 19. kormányzójának. Hivatalos címerébe élete értékeit és eszményeit próbálja belesűríteni. A sisak felett a honfleur-i templom tornya: azé a francia kikötő, ahonnan ősei Kanadába vitorláztak, a Szajna torkolata mellől, Lisieux szomszédságából. A québeci falvak templomtornyai is ilyenek. Az ég felé nyúló torony különben is olyan, mint az imádkozó kezek, és Vanier tábornok értékrendszerében a lelki dolgok állnak a legmagasabb helyen. A címer alsó részében a québeci citadella. Ez a hely egész Kanada kapuja, a 22. ezred parancsnokának székhelye. A középsávban két kard emelkedik a citadella fölé: kardok védik ezt az országot, de utalás ez arra is, hogy a kormányzó katonának tudta magát; féllába, fájdalmi naponta emlékeztették katonavoltára. A címer felső részében jobbról és balról a stilizált lilium és háromlevelű lóhere francia és angolnyelvű népek szövetségéből jött létre. A felső rész közepén álló törpe tölgy jelentéséről hallgatott a kormányzó, mikor magyarázatot kértek tőle. Helyette belefogott az alsó körirat magyarázatába: „Fiat Voluntas Dei“ — legyen meg az Isten akarata. Ez volt élete utolsó 30 évének legfőbb törekvése, leggyak-

rabban visszatérő mondata. Mit jelent hát a törpe tölgy? Fatimát jelképezi: a három kis pástorgyermeknek egy tölgy fölött mutatkozott meg a Szűzanya. Így foglalta be címerébe a Szent Szűz iránti tiszteletét, de hogy másvallású embertársai érzékenységét ne sértse, a magyarázatot megtartotta magának. Ha útja a Pireneusok felé vezetett, Lourdesot mindig útbaejtette.

Az öt év elteltével nem váltották le. Hét évig volt Kanada kormányzója. Azt szerették volna, és ő is úgy szerette volna, hogy az Expo '67-en (világkiállításon) ő fogadja a külföldi államfőket és követeket. Mihelyt tudatára ébredt, hogy gyenge szíve a legnagyobb erőfeszítéssel sem bír megfelelni ennek a megerőltetésnek, azonnal beadta lemondását. Két napra rá meghalt, 79 éves korában.

Ez röviden élete külső kerete. De hogy belül a lelkében mi lakott, arról csak keveseknek volt fogalmuk.

+

Mikor meghalt, mindenki úgy érezte, hogy egy evangéliumi értelemben vett „igaz ember“ távozott el közülük. Csodálatos egyszerűség, béke, derű, jószívű melegség, humor, őszinte érdeklődés és szolgálatkészség sugárzott ebből az udvarias, fegyelmezett, a kötelességérzet és küldetésstudat nagy fokával megáldott diplomata katonából. De lelki mélységei és problémái még családjá előtt is rejtve maradtak. Magánlevelezése rendezése közben bukkantak papírdarabokon nagy gonddal fogalmazott és leírt lelki jegyzetekre. Nem közlésre szánta őket, csak saját magát akarta emlékeztetni Isten nagy kegyelmeire. Amit addig csak sejtettek, arról megbizonyosodtak: lelki élete volt közéleti nagyságának a forrása.

A csodálatos belső béke, nyugalom és derű egy élet hosszán át tartó önfegyelmezés, állandó erőfeszítés és lassú haladás eredménye volt. Ezt a fejlődést próbáljuk most bemutatni.

Becsületes és jellemes ember volt mindig. Hitéhez is hű volt, vasárnap misét nem mulasztott, de hite hosszú időn át mélyebben nem inspirálta. A káromkodástól viszont mindig borzadt.

Lelki életének igazi fejlődése csak 1938 nagypéntekén indult meg; 50. évét taposta ekkor. Tudta, hogy felesége mélyen vallásos. Az újságban lapozgatva észreveszi, hogy felesége kedves szónoka, a híres skót jezsuita Stewart fogja mondani a nagypéntek délutáni beszédet London egyik közeli templomában. Rögtön fölhívja rá felesége figyelmét. „Szeretném meghallgatni; te nem jössz velem?“ — kérdezi felesége. Nem éppen lelkesen, inkább udvarias figyelmességéből rászánja magát. A beszéd alap gondolata lelkébe markol: „Hiszünk, hogy Krisztus a ke-

reszten szenvedett és meghalt értünk, mert szeretett, vagy nem?“ Az ájtatosság után a templom ürrülni kezdett; Vanier alig bír fölocsúdni, érzései úgy elhatalmasodnak rajta. Rövidesen ezután fölkeresi Fr. Stewartot és elmondja neki, hogy beszéde hatására élete egész irányát megváltoztatta. Először döbönt rá, hogy Isten mennyire szereti az embert. Ettől fogva felesége közt és közte mély lelki szálak fűződtek, és egymás segítői lettek a lelki fejlődés útján.

Nemsokára heti áldozó lett, sőt megkérte feleségét, hogy naponta elkísérhesse misére. Ettől kezdve, hacsak tehette, mindennap magához vette Krisztus testét; a szeretet jegyében kívánt élni. A londoni bombázások alatt energiát nem kímélve naponta misére ment; ha nem mehetett, igyekezett legalább szentáldozáshoz jutni. — Mikor kormányzó lett, az egyik szobát kápolnának rendezték be; reggel oda ment misére a család. A kormányzó soha nem ment el az ajtó előtt úgy, hogy be ne nyitott volna az Oltáriszentség köszöntésére.

A kormányzói beiktatása utáni napokban ezt írta egyik levelében: „Remélem, nemsokára lesz oltárunk, ahonnan Krisztus Király fog uralkodni. Neki adom majd házam kulcsait, neki adom át helyemet; megkérem, hogy ő foglalja el trónomat, és engedje meg, hogy lábainál szolgáljak.“

A napi áldozás mellett férj, feleség szükségét érezte, hogy naponta félórát csöndben, személyes imában töltsenek. 1944-től élete végéig ragaszkodott ehhez a félórához, rendkívül elfoglalt, hivatalos ügyekkel túlszűfolt napirendje ellenére. Ha valami miatt elmaradt, igyekezett a nap folyamán pótolni. Olykor megesett, hogy mikor gyermekei jóéjszakát kívánni jöttek, összekulcsolt kezekkel találták.

Pedig sokszor szemelláthatóan fáradtságába került, hogy a félórát kitöltse. Nézegette az óráját, letelt-e már a 30 perc. De akár könnyű volt az összeszedettség és édes a béke, akár szórakozottsággal és unalommal küzdött, hű volt az isteni találkához.

+

Mi volt imádságának a tartalma? Ez Isten és a lélek titka. Csupán következtetni lehet rá néhány jegyzetéből, leveléből, lelkiolvasmányai-ban aláhúzott sorokból.

1952 Nagyboldogasszony napjáról van keltezve a párizsi követ következő följegyzése (a följegyzés ténye sejteti, hogy fontos dátum ez lelki fejlődése történetében):

Ma, mint máskor is, azzal kezdtem: megköszöntem Istennek, hogy megengedte, hogy fölkereshettem. Aztán, szokásomhoz híven, elmondtam neki: eljöttem imádni Öt, az ég és föld Teremtőjét. Egy-két perc múlva — az időben nem vagyok biztos — azt mond-

tam neki, hogy (a) egyre inkább szeretni akarom; (b) tudom, hogy szeret engem; (c) mutassa meg, hogyan szerethetem, mert nem tudom, és segítségére szorulok. Ekkor jött a meglepetés: kezdtem mondogatni — izzón és önkéntelenül —, hogy szeretem, és hálás vagyok, hogy kegyelméből így szerethetem. Egyideig egyszerűen képtelen voltam a (d) pontba belekezdeni; csak ismételtettem, hogy szeretem és egyre inkább szeretni kívánom. A második pontra egyáltalán nem került sor. Ez rendszerint az volt, hogy akaratomat az ő akaratahoz kívánom igazítani. Ezután kegyelmeket szoktam kérni bizonyos személyek számára, akik szenvednek, vagy különféle okoknál fogva Isten segítséget kérik.

Imaélete mélyül, egyszerűsödik. 1952 november végén ezt jegyzi föl:

Félórás imáimban mostanában azt kértem, hogy úgy szomjazzam Öt, mint ahogy Ő szomjaz engem, de mindig volt benne valami határozatlanság és félenkség. Ma reggel a szentáldozás után mind-ez elmúlt. Éreztem, hogy Krisztus bennem van és én őbenne; ő növekedhetik és én kisebbedhetem annyira, hogy azt mondhatja rám idővel: „Ez az én testem.“ Ezentúl határozott bizalommal mondom: „Krisztus, engedd, hogy úgy szomjazzak, amint Te szomjazol engem“.

1953.márc.11-i jegyzete mutatja, hogy néha túlment a szokásos félórán. Követi minőségben Rheimsbe kellett utaznia. „6 után fölébredtem, s azonnal megkezdődött a szív szerető imája, minden erőlködés nélkül, és tartott egészen 7 óráig.“ Folytatódott ez a mise, a feleségével közös elmélkedés és a székesegyház meglátogatása alatt is. „6 — fél 12-ig a kegyelem édes érintéseit többször megtapasztaltam.“

1953 pünkösdjét egyik barátjuk villájában töltik Vézelay-ban. Ez a pünkösöd lelki életének új, kiemelkedő állomását jelenti.

A fél 8-as mise és a reggeli után egyik beszédemen szándékoztam dolgozni egy keveset. Szobámba mentem papírjaimmal, és bezártam az ajtót. Egészen önkéntelenül a Szentlélek segítségét kezdem kérni, de úgy, amint még soha nem tettem, a szív egészen egyszerű, közvetlen, nyílt és szerető imájával. Meg vagyok róla győződve, hogy a Szentlélek Isten hatott rám és működött bennem. A múltban szív-imám általában Jézushoz intéztem, aki egészen társam lett. De ma reggel, amikor a Szentlélekhez folyamodtam, szokatlan módon az Atyaistenhez és a Szentháromságához is imádkoztam, mintha ők — akárcsak Jézus — olyan lények volnának, akikkel személyes kapcsolatot építhetek ki. Buzgón imádkoztam Nagyasszonyunkhoz is. A kegyelem édes érzései sokszor megérintettek ez alatt az idő alatt, ami körülbelül egy órahosszat tartott.

Sokszor mihelyt felébredt, imádkozni kezdett. Egyes jegyzetei arra vallanak, hogy Isten jelenléte eleven, szinte tapintható valóság volt számára a nap jórészeiben. Minden jel arra mutat, hogy élete útjait Istennel járta.

Lelkiélete gyermekien egyszerű, kristályos lett: „Tegnap reggel 7-kor hagytam el a lakást (montreáli nyugdíjas otthonát). Minden előzetes megfontolás nélkül Jézushoz kezdtem beszélni, mintha mellettem volna, — éppenúgy, mint egy régi jóbaráttal tenném. Arról beszéltem neki: mennyire örülök, hogy Vele mehetek misére. Először sikerült ilyen könnyedén eltársalognom Jézussal — minden erőfeszítés nélkül.“

Nehogy azt gondoljuk, hogy az ima mindig könnyű volt számára. Csak ritkán jegyezte föl ima-élményeit: akkor, amikor kivételes könnyedséget, örömet tapasztalt. De legtöbbször a pusztá hitre kellett támaszkodnia. A Vézelay-i pünkösöd előtt, húsvét napján ezt jegyzi föl: „Ma reggel, még az ágyban, fölkelés előtt a szív rövid imája után azon kaptam rajta magamat, hogy arra kértem Jézust, fogjon kézen és vezessen át a sötétségen . . . A nap folyamán elolvastam „A lélek sötét éjszakájának“ 2. rész 16. fejezetét, és nagyon meglepett Keresztes Szent János világos és meggyőző magyarázata erről a sorról: „Sötétben és biztonságban voltam“.

Élete utolsó hat évében hatszor olvasta el Lisieux-i Szent Teréz önéletrajzát. Az utolsó lapon pontosan följegyezte, mikor és hol fejezte be az olvasást.

Ez a közéleti szereplésbe bedobott ember, aki folyton államférfiakat, küldöttségeket fogad és jelentéseket hallgat, Kanada minden zugába utazik és beszédeket tart — lelki életét a lelkiélet nagymestereinek írásaiból táplálja.

Kormányzói beiktatásán beszédét így kezdi: „Első szavam imádság. Aldja meg a Mindenható Isten azt a szent küldetést, amit a Királynő Ófelsége rám bízott. Cserébe Isten erejéért gyengességemet ajánlom föl.“

Erő a gyengességben, Isten ereje az ember gyöngességében: ez a szentpáli gondolat napi tapasztalata Vanier tábornoknak. A kormányzói ki-nevezés és a beiktatás közé eső időben ezt írja egy kármelita apácának, felesége barátnőjének:

Vannak időszakok, amikor nagyon erősnek és magabiztosnak érzem magam, főképpen a nyilvánosság előtt, — és ez fontos a mások jelenlétében. De vannak olyan pillanataim, amelyekről környezetemnek sejtelve sincs, amikor a kimondhatatlan gyengesség és tehetetlenség érzése üli meg a lelkem. Ilyenkor mikor Jézus meghúzza a pórázt, hogy emlékeztessen semmiségemre, azt mondom neki: „Jézus, én ráhagyatkozom irgalmas szeretetedre.“

Egy év múlva hasonlóképpen ír: „Igyekszem magamat teljesen föl-adni és az isteni Gondviselés kezébe helyezni. Érzem, hogy egyedül a gyengességben tudom megdicsőíteni Istent. A kimerültség gyakran rám-súlyosodik.“

Jól tudta, hogy az igazi alázattal együttjár a határtalan bizalom. Ezért gyengeségei ellenére is kész volt mindarra, amit hivatala megkívánt tőle. „Ha hisszük, hogy az Úr a mi erősségünk, miért ne tenénk úgy, amint hisszük?” — De Caussade híres könyvéből (Ráhagyatkozás az isteni Gondviselésre) kigépettette az egyik oldalt és ezt éjjeli-szekrényén tartotta: „A valóban Istenre hagyatkozó lelkek nem foglalkoznak folyton a maguk bajaival. A lelki erőnek rendkívüli hatása van a gyöngye test fönttartására; és egy év nemesen és nagylelkűen többet ér, mint az aggódó ápolgatás százada!”

Ez a teljes Istenre hagyatkozás tette őt kiegyensúlyozottá, derüssé és nyugodttá, a mások bajai iránt érzékeny, aktív emberré. A legnagyobb kitüntetések között is Isten alázatos szolgájának tartotta magát.

Volt szeme mások rejtett hősiességének és bátorságának észreveszésére, mert maga is a folytonos erőfeszítés állapotában élt. Operált lába gyakran fájt és minden lépés erőlködésbe került. Néha még az állás is kimerítette. De e miatt nem maradt el semmiféle kötelesség teljesítése sem. Ugyanazzal a kemény bátorsággal nézett a szenvedések elé, amivel a harctéren küzdött.

„Igyekvés, igyekvés és még több igyekvés, minden nap, minden órában, minden percben . . . Azt merem állítani, ha nem is szószerinti értelemben, hogy talán inkább kedvemre van az erőfeszítés siker nélkül, mint a siker erőfeszítés nélkül” — mondta egy kollégium diákjainak.

Önfegyelmetsége csodálatos volt. Gyakran kérte környezetét, hogy ha észreveszik rajta „az öregkor hibáit”, az állandó panaszkodást és zsörtölődést, fájdalmainak siratását, csak figyelmeztessék, és azonnal abba fogja hagyni. A figyelmeztetésre nem került sor; egyáltalán nem zsörtölődött, mindig nyugodt, derűs, mókás volt, a szíve fiatal. Ritkán, türelmetlenségében fölforrt a haragja, de hamarosan csupa humor volt ismét.

Amint imájában egészen közvetlen és egyszerű lett, ugyanígy az emberekkel való érintkezésében is. Imájában először csak alázatosan kérte Jézust, hogy cseréljen vele is szívet, amint Alacoque Sz. Margittal tette; később megélte, hogy annyira egyesültnek érezte magát Urával, mintha valóban szívet cseréltek volna. Ugyanilyen közel jutott az emberszívekhez is.

Olvasmányaiban aláhúzva találták az „egyetemes testvér”, „minden ember testvére” szavakat.

Hosszú éveken át látogatott és segített egy öreg, beteg asszonyt, volt tanítója leányát. Mint követ gyakran fölkereste a kórházban egyik volt alkalmazottját, aki rákban szenvedett. Évente többször kiutazott Párizsból Chantillyba, hogy fölkeresse egy volt montreáli tanárát, az öreg Gaume atyát. Nyugdíjas idejében többször visszautazott Párizsba. Nagy gonddal előre elkészítette a látogatások listáját. A listán első helyen francia sofőrje és hindu masszírozója szerepelt; de ezen csak azok csodálkoztak, akik nem ismerték.

A rendelkezésére bocsátott szerény összeggel nem takarékoskodott, mikor jótékonyaságról volt szó. Olykor megtörtént, hogy egyes segélyalapokat előre elajándékozott, bankárai jóindulatára számítva. A rá-szorulókat a világ minden táján segítette, a missziókat nem is említve.

Fogadásokon és audienciákon mindenkivel otthonos, baráti hangot ütött meg a kormányzó és felesége. Vendégeikből a bennük rejlő legjobbat hozták felszínre. Azt a finom figyelmességet, amelyet a Vanier-család tagjai egymás iránt tanúsítottak, egyre szélesebb körre terjesztették ki. A visszaemlékezők és hálálkodók írásaiban a „meleg, mély emberség“ szavak és ehhez hasonlók térnek vissza újra meg újra.

Québec város anglikán főpapja, Guy Marsten, a temetésén így jellemezte Georges Vanier életét: „Szeretetben, a legnagyobb keresztény erőben Vanier kormányzó nem szűkölködött. Élete a szeretetbe volt beágyazva. Szerette családját és gondját viselte; szerette Egyházát és híven szolgálta; a végsőig szerette és szolgálta hazáját. Szeretett minket és főként gyermekeinket; és mi tudtuk ezt, és szerettük érte. Mindez azért volt lehetséges, mert mindenek felett szerette Istent. Ez a szeretet átjárta egész életét, és ez szabta meg élete útjait.“

Ragyogó karriert futott be, de mindig megmaradt szerénynek. Katonaember volt és katonás ember volt, de a szíve arany: mindenki barátjának érezte. Csak ő maga érezte gyengeségeit, s ha mégis megállta helyét, Isten erejének tulajdonította. Testi erejének, szellemi képességeinek és kegyelmi életének fogyatékosságait napról-napra tapasztalta, és folyton azon csodálkozott, hogy Isten ilyen gyöngye eszközöket használ fel arra, hogy jót tegyen. Gyengeségein keresztül Isten ereje tükröződött.

Irodalom: In Weakness, Strength. The spiritual sources of Georges P. Vanier, 19th Governor-General of Canada (1888-1967), by his son, Jean Vanier. Griffin House, Toronto, 1969.

Speaight, Robert: Vanier. Soldier, Diplomat and Governor General. Collins, Toronto, 1970.

Sántha Máté

FRANZ JÄGERSTÄTTER

Ausztria hitleri megszállása idején összesen hat személy tagadta meg a katonáskodást Hitler seregében és háborújában. Ezek egyike volt Franz Jägerstätter parasztgazda. Ezért haditörvényszék elé állították és 1943.aug.9-én lefejezték. (Ezen a napon akkor Vianney János, az arsi szent plébános ünnepe volt, aki fiatalságában egy évig a pireneusi erdőkben rejtőzködött inkább, mint hogy beálljon Napoleon seregébe.)

Az eset talán teljesen feledésbe merül, ha Gordon C. Zahn amerikai szociológus németországi tanulmányai során egy könyvben véletlenül utalást nem talál rá. Annyira fölkelte érdeklődését, hogy 1964-ben elment a helyszínre, és alapos kutatásokat folytatott. Ennek eredménye volt könyve: „In solitary witness“ (Magányos tanúságtétel), amelyet aztán 1967-ben németre is lefordítottak („Er folgte seinem Gewissen“). A könyv még mindig nem keltett különösebb feltűnést, míg egy ügyes rendező, Axel Corti, tévé-dokumentumjátékot nem készített belőle („Der Fall Jägerstätter“). Ekkor lett az eset szenvedélyes viták tárgya. Egyesek szentnek tartják hősét, mások fanatikusnak. Püspöke szerint „szomjazta a mártíriumot“. Egy erkölcszociológus „szubjektív lelkiismeret-képződésről“ beszél. Ismételten fölmerült az a gyanú, hogy talán mégis csak egy kicsit bolond volt. Vannak, akik a katonai szolgálat megtagadásának lobogójául használják, fő-pacifistává teszik, míg mások éppen ezt találják aggasztónak és szívesen agyonhallgatnák az egész esetet.

Ki volt hát valójában Franz Jägerstätter? A szociológus lelkiismeretes adatgyűjtéséből és a könyvben leközölt írásaiból talán mégsem olyan nehéz megrajzolni igazi képét, ha elfogulatlanul hagyjuk hatni magunkra a tényeket.

A parasztgazda és sekrestyés

St. Radegund apró község Felső-Ausztriában. Sajátos történelmi iróniaként 30 km-re van tőle Braunau am Inn, Hitler szülőhelye. A tartományi székvárosban, Linzben töltötte gyerekkora nagyrésztét és anynyira szerette ezt a várost, hogy később, hatalma tetőpontján nagy tervei voltak vele. Ugyancsak Linzben gyerekeskedett a náci éra egy másik baljós alakja: Adolf Eichmann.

Franz 1907-ben született. Az iskolában olvasási kedvével tűnt fel. Mint fiatalember buzgó kuglizó, jó táncos, szenvedélyes kártyás és

udvarló, társai vezére a szomszédos falvak legényeivel rendezett nagy verekedésekben. Vállalkozó szellemének bizonyosságául ma is csodálatos emlegetik, hogy az elsők közt vett motorkerékpárt a faluban, s azzal szívesen száguldozott a környéken. A vasárnapi misékre eljárt, sőt a Bibliát is ismernie kellett, mert egy alkalommal a keresztyén tanításon abból érvelve alaposan sarokba szoritotta a papot. Ő maga búcsúlevelében majd szigorú ítéletet mond erről a korszakáról: „Saját tapasztalatomból mondhatom, milyen fájdalmas sokszor az élet, ha csak félig keresztyén az ember; vegetálás az inkább, mint élet.“

Megváltozására a falubeliek úgy emlékeznek vissza, mint ami „egyik napról a másikra“ történt. Zahn egy udvarlási vetélkedésben sejtí az okot, amely a lányra nézve következményekkel járt, a két legény pedig olyan háborúságba bonyolította hovatovább az egész községet, hogy egy időre távoznok kellett. Ez rázhatta meg az alapjában véve nem rosszándékú fiatallembert. Annyi bizonyos, hogy megtérése radikális volt. Itt kezdődik jellemző és feltűnő magányossága a falubeliek között. Plébánosa határozottan állítja, hogy szerzetbe akart lépni, de ő szüeleire való tekintettel lebeszélte erről. Így 1936-ban megházasodott. Választottjának mély vallásossága közismert volt; elmélyedő, kevészavú, a többtől elütő egyéniségnek írják le azóta is. Nagy feltűnést keltett, hogy nászútra Rómába utaztak, s ott pápai kihallgatáson a Szentatya áldását kapták. Franz napi áldozó volt és egy szomszédjuk szerint az Oltáriszentség iránti tiszteletből egészen délig éhgyomorral maradt. Otthon a család — három kislányuk született — közösen imádkozott mindennap. Bizonyos, hogy Franciska és Franz kölcsönös befolyással volt egymás elmélyülésére, de az is világos, hogy kettejük közül csak Franznak adatott meg a fölülelmedés a hősiesség határán — vagyis a leglényegesebb pontokon házasságában is egyedül maradt.

Amikor 1940-ben a sekrestyés meghalt, a lelkész választása természetesen esett órá. (Karobath plébánost, akivel Franz igen jó viszonyban volt, a náci idők kezdetén bezárták, majd kiutasították a kerületből; ezekben az években egy fiatal lelkész, Fürthauer helyettesítette, aki nem nagy segítségére tudott lenni súlyos lelkiismereti problémájában.) Franz igen komolyan vette megbízatását. Nem tűrte a sekrestyében a tereferét, hangoskodást. Mise kezdetén bezárta a templom ajtaját, úgyhogy a későnjövőknek egyenként kellett bebocsátást kérniök. Temetésen együtt mondta a halotti imákat a hozzátartozókkal és semmi ellenszolgáltatást nem fogadott el. A lelkész és a sekrestyés közül kétségtelenül az utóbbi volt a „lelkibb“ ember. Franz indítványokat tett lelkészének, miről prédikáljon, sőt egy temetési beszéde után megrotta, mert a hitleri háborúban elesett katonát mint a haza hőseit állította be.

Különben a parasztok szokásos életét élte. Minthogy egyházi kötelezettségei miatt másképpen kellett beosztania munkáját, híre ment, hogy elhanyagolja földjét. Közelebbi ismerősei cáfolják ezt, s a börtönből írt leveleiben is állandóan vágyakozva érdeklődik a mezei munkák állásáról. Szerényen éltek, de mindig talált alkalmat, hogy a rászorulókat segítse. A háborús nélkülözés idején tömött hátizsákokkal osztogatta az élelmet. Egy szomszédjuknak éjjelig segített a beomlott pincefal megjavításában. Élete a mélyen keresztény családapa és szorgalmas gazda nyugodt idilljeként folyhatott volna le. Az idők másként hozták.

A magányos tanú

Magatartása a nemzeti szocializmussal szemben az első perctől az utolsóig egyértelmű. Már a bevonulás előtt megfenyegette a helybeli parasztszövetség elnökét: kilép, ha engednek a náci nyomásnak. Meg is tette, nagy feltűnést keltve. Amikor az 1938.márc.11-i megszállást ápr. 10-én a „népszavazás“ követte, ő és csak ő nem szavazott a községben igennel. Azokba a kis perselykbe, amelyekkel állandóan gyűjtöttek a náciizmus ügyeire, sohasem adakozott, — lassan már nem is kértek tőle. Még élesebben mutatja hajthatatlanságát, hogy nem is fogadott el a náci rezsimtől semmit: lemondott a családi pótlékról, egy jégeső után elutasította az állami kártalanítást. Hogy mindez milyen visszhangot keltett környezetében, könnyű elgondolnunk. A koronát pedig a szilárd eltökélésével tette föl viselkedésére, amely katonai kiépzésén fogamzott meg benne: nem vesz részt a hitleri háborúban.

De nem akar egyéni meggyőzésére hagyatkozni: tanácsot kér az Egyház képviselőitől. Először természetesen Fürthauer lelkésztől, majd annak ajánlatára az egyik szomszéd község plébánosától, végül szelíd makactságában elmegy egészen a püspökhöz. Mindenki az állampolgári engedelmeskedést tanácsolja anélkül, hogy érveit meg tudnák cáfolni. Fliesser linzi püspök több mint egy óráig próbálja neki magyarázni, hogy az egyén felelőssége a közügyekben korlátolt, családja iránti felelőssége előbbrevaló. De Jägerstätter nem az ilyenfajta „disztingválás“ embere. Felesége minden erejével próbálja lebeszélni a végzetes lépésről. Ezen a nehéz érzelmi próbán is túlesik és 1943.márc.1-én jelentkezik Ennsben a kerületi parancsnokságon: megtagadja a behívóparancsra a katonai szolgálatot. Azonnal letartóztatják. Két hónapig Linzben tartják fogva és ügylátszik a Gestapo hallgatta ki. „Ha itt jóformán nincs is mivel foglalkoznia az embernek, azért még nem kell haszontalanul elteltetni az időt: míg az ember imádkozni tud — és erre van idő itt elég —, az élet nem hiábavaló“ — írja haza. Elkéseredett fogolytársain is van alkalma segíteni. Az egyiknek olvasót ajándékoz,

egy fiatal francia részére havasi gyopárt kér feleségétől, hogy elküldhesse menyasszonyának búcsúajándékkul. Egy rabtársa írja később: „Franzban jó barátot találtam, aki a legnehezebb órákban mindig talált vigasztaló szót és a szűkös reggelinél és vacsoránál a cellában nekünk adta utolsó darab kenyérét, ő maga megelégedett egy kis feketekávéval.“ Nyíltan megvallotta hitét az örök, fogolytársai előtt, ami nyilván nem egy gúnyos megjegyzést hozott magával ebben a környezetben. Olvasója mindig a kezében volt.

Márc.11-i levelében merül fel egy érdekes és egyedülálló mozzanat: jelzi, hogy késznek mutatkozott szanitéc-szolgálat elvállalására. Nem tudjuk, mi lett ennek az ajánlatnak a sorsa. Pillanatnyi gyöngeségnek érezte, amit hamarosan visszavont? A legvalószínűbb az, hogy mikor az esetet fölterjesztették Berlinbe és onnan — az egészségügyi szolgálat engedélyezése és szabadlábra helyezés helyett — az a rendelkezés jött, hogy szállítsák a fővárosba, megértette, mihez tartsa magát. Nem ő fog ezeknek föltételeket szabni. „Mindaz, ami itt lejátszódott, csak még jobban meggyőzött: nem cselekedhetem másképp.“ „Lelkiállapotom miatt — írja ugyanekkor sokatmondóan feleségének — nem kell aggódnod. Még mindig mindenre kész vagyok.“

Berlin-Tegelben különzárka várja és május 24-én kihallgatás a haditörvényszék előtt. A katonai hatóságok kezébe jutni még mindig jobb volt, mint a hírhedt „népbíróság“ elé. F.J.Feldmann, a védő állítja, hogy bántalmazásban sem volt része. Felesége viszont még ma is emlegeti, hogyan lökték le a teherautóról szeme láttára, mikor látogatására érkezett. A maga módján persze mindkét tanúnak igaza lehet: föl kell tételeznünk, hogy a bánásmód nem volt éppen gyöngéd különösebb rosszakarat nélkül sem.

A makacs paraszt most egy ugyancsak makacs védővel került össze. (Feldmannak későbbi pályafutásában nagy hasznára volt Jägerstätter ügyében tanúsított magatartása!) Először védencét próbálja meggyőzni: millió és millió katolikus harcol Hitler seregében, köztük kispapok, sőt papok is. „Nem adatott meg nekik a kegyelem“ — hangzik az egyszerű válasz. Mutasson hát csak egyetlen esetet, amikor egy püspök a katonai szolgálat megtagadására buzdította volna híveit! „Nekik sem adatott meg a kegyelem.“ A védő ekkor a császárról és Istenről szóló bibliai helyet citálja. A válasz: éppen arról van szó, meddig terjed, ami a császáré és hol kezdődik az Istené. Ez pedig egyéni lelkiismereti ügy, amiért mindenki maga felel. És a lelkiismeret parancsa mindennél előbbrevaló, a család iránti kötelességnél is.

A védő most rendkívüli lépésre szánja el magát. Júl. 6-án, a tárgyalás előtt megkéri a két magasrangú katonatiszttól álló bíróságot, beszéljenek külön a vádlottal. Azok szinte könyörögnek neki: ne kényszerítse

őket a halálos ítéletre, mentse az életét, ők garantálják neki a fegyver nélküli szolgálatot. De Franz már nem hisz nekik. „És ha beleegyezem, gondolja, hogy igazán szabadon eresztenek?” — mondja majd pár nap múlva Fürthauernak. Mondanunk sem kell, hogy józan logikájának megint igaza van. Túlságosan messzire ment az úton, túlságosan sokat tudnak már róla ahhoz, hogy kieresszék a kezükből. Amit itt felel, mutatja, hogy neki is megvolt az érzéke a „distinkciók” iránt, csak hogy szentírási egyszerűséggel: az erkölcstelen beleegyezést — mondja — még súlyosbitaná az a hamisság, hogy látszatra elkötelezi magát, mert fél a haláltól (vö. 2Makk 6). A tárgyalás ezek után rövid és formális: Franz Jägerstättert a 33. különleges háborús rendelkezés 5. § alapján „a haderő bomlasztása miatt” halálra ítélik.

Feldmann el van szánva, hogy mindenáron megmenti ennek a nyakas jóembernek az életét. Egyfelől egésznapos szaladgálással felhajtja Kreutzberg börtönlelkész, hogy hasson rá, másfelől ír a radegundi plébániára: küldjék föl a családját rábeszélni, ő addig megpróbálja elhalasztatni az ítélet végrehajtását. A helyzet valósággal tragikomikus. Hogy az érdekelt mit gondol róla, azt egy kis jegyzete mutatja:

Néhány szót akarok itt leírni, csak ahogy éppen az eszembe jut és a szívemből jön. Ha megbilincsel kézzel írom is, még mindig jobb, mintha az akaratom lenne bilincsből. Sem börtön, sem bilincsek, sem halálos ítélet nem rabolhatja el valakitől a hitét és a szabadakarátát. Isten annyi erőt ad, hogy minden szenvedést el lehet viselni, ez erősebb, mint a világ minden hatalma. Isten hatalma legyőzhetetlen. — Ha minden embert ekkora fáradsággal próbálnának övni és visszatartani az örök halált hozó súlyos büntől, mint ahogy engem próbálnak megövni a dicstelen haláltól, akkor azt hiszem a Sátán az utolsó ítéletkor sovány aratást várhatna. Mindig újból az asszony meg a gyerekek emlegetésével akarnák megterhelni az ember lelkiismeretét. Persze nem tudom elhinni, hogy azért, mert valakinek felesége és gyerekei vannak, nem sérti meg Istent a hazugsággal, eltekintve minden mástól, amit még meg kellene tenni. Krisztus nem maga mondta-e: „Aki apját, anyját, vagy gyermekeit (!) jobban szereti, mit engem, nem méltó hozzám”, vagy: „Ne féljete azoktól, akik csak a testet ölik meg, de a lelket meg nem ölhetik, inkább attól féljete, aki testet és lelket a pokol romlásába juttathatja?”

Franciska asszony azonnal útnak indul Fürthauer kíséretében. Húsz percre van szabva ez az utolsó találkozás, amelyen — mint az asszony utána írja — „természetesen” nem sikerül meggyőznie. A lelkész végül papi áldását adja sekrestyésének és biztosítja: nem vétkezik, ha lelkiismerete szerint cselekszik.

A dráma vége felé jár. Jägerstätter azt kívánta magának, hogy Mária mennybevételének ünnepét már az égből ülhesse meg. És íme a kivégzést aug. 9-ére tűzik ki. Jochmann káplán éjjel felé lép a halálraítélt

cellájába, aki este már fölvette a szentségeket. Nyugodtan virraszt, egy panasszava sincs. Előtte az asztalon egy formula fekszik, csak alá kellene írnia, hogy megmentse életét. Amikor a pap figyelmezteti erre, mosolyogva tolja félre a papirost: „Nem esküdhetem föl egy olyan rezsimnek, amely igazságtalan háborút visel.“ A pap ekkor felajánlja, hogy vallásos könyveket hoz neki, vagy felolvass az újszövetségből. A válasz: „Bensőmben teljesen egyesülve vagyok az Úristennel, minden olvasmány csak akadályozna Istenemmel való érintkezésemben.“ Derűs, sugárzó, bizakodó tekintete felejthetetlen maradt a káplánnak. Ugyanezzel a nyugalommal lépett a nyaktilóhoz is. Aznap este a pap gratulált a berlini karitásznál dolgozó osztrák nővéreknek hősi honfitársukhoz és kijelentette: „Biztos vagyok benne, hogy ez az egyszerű ember az egyetlen szent, akivel életemben találkoztam.“

Miért?

Ezzel a tökéletesen egyenesvonalú étellel szemben az alapvetően fölvetődő kérdés: mi alapozza meg elvileg?

Induljunk ki talán abból, mi *nem*. Zahn végigkérdezte fő adatszolgáltatóit: volt-e olyan benyomásuk, hogy Franz vallási mániákus, vagy bármiképpen nem normális. Nemcsak hogy egyértelműen tagadó választ kapott, de kifejezetten hangsúlyozták „mindenestül egészséges beállítottságát vallási dologokban“, világos, logikus érvelését. Legtalálóbban foglalja ezt össze Bernhard Kunza, a harmadik pap, aki közvetlenül kivégzése előtt érintkezett vele: „Egy pillanatra sem fordult meg a fejemben az a gondolat, hogy ‚fanatikus‘, vagy éppen lelkibeteg. A legcsekélyebb mértékben sem keltette ezt a benyomást. Inkább bámultam bátorságát és egyszerű, mély, mesterkéletlen jámborságát.“

Említettük, hogy Fliesser püspök szerint „a mártíriumot szomjazta“. Kénytelenek vagyunk azt hinni, hogy a püspök ezt csak saját utólagos igazolására hozta föl. Legszemélyesebb hangú leveleiben sem található ilyesminek nyoma. Mindennemű egzaltáltság távol áll tőle. A börtönből küldött írásain végigvonul az a vágy, hogy szeretne kiszabadulni, családjá körében élni, földjén dolgozni, gyermekeit nevelni. De mert Isten törvénye és a lelkiismeret szava mindennél előbbrevaló, megnyugszik a rá váró halálban, a Gondviselés iránti bizalmába és az örökélet reményébe kapaszkodva. Ez nem a vértanúság „szomjazása“, hanem a keresztény ember legtermészetesebb álláspontja.

Igazi okainak összefoglalását egyik fogolytársa így adja:

Beismerte, hogy vonakodott egy értelmetlen és eleve kudarcra ítélt háborúban szolgálni. Azonkívül — mondta — mint keresztény inkább Isten igéjével, nem pedig fegyverrel küzd. Szíve egész erejével szerette Ausztriát és határozottan elutasította, hogy hazája elnyomójának szolgáljon.

Igen, bármilyen hihetetlenül hangzik is: ez az egyszerű parasztagazda világosan látta a hitleri háború „értelmetlen és eleve kudarcra ítélt“ voltát, a náci hatalmi örület egész igazságtalanságát. Tanúsítja ezt egy füzet, amelybe csak úgy sajátmagának 9 „kommentárt“ jegyzett föl koráról, annak politikai és erkölcsi életéről. A sok olvasásban és gondolkodásban kicsiszolódott paraszti intuíció megragadó termékei ezek az írások. Gazdag tartalmukból csak egy kis ízelítőt adhatunk.

Mindjárt az elsőben szerepel az a nevezetes álom, amelyet feleségének és a lelkésznek is elmesélt: a vonat, amelyre mindenki mindenáron fel akar kapaszkodni, pedig a pokolba visz. De nagyon tévednénk, ha politikai nézeteit ilyen „látomásos“ természetűnek tartanánk. Maga is csak később értelmezte ezt az álmot a nemzeti szocializmusra.

A náciizmus keletkezéséről ezt mondja: Isten meghagyja az emberek szabadakarátát és csak ritkán avatkozik feltűnően emberek és népek sorsába. A náciizmus sem az égből hullott alá, ezt tudja, aki az elmúlt évtizedben nem aludt. Olyan ez, mintha egy félig-meddig jó lány felül egy rossz legény csábításának. Egyideig talán még jobban is megy a sora, de a következményeket ki nem kerülheti. Imádkozhat éjjel-nappal, nem talál meghallgatást, míg a bűnös ismeretséget föl nem adja. Később panaszolja az erkölcsi színvonal lesüllyedését. Nincs szükség Heródesre ott, ahol a szülők maguk hajtják végre a gyermekgyilkosságot. „Lehet itt még német kultúráról beszélni?“ Ilyenekért tegyen csodát az Isten?

Nem szolgálhatunk két úrnak egyszerre. Krisztus is, a Fűhrer is nyilvános hitvallást kíván. Azt mondják: külön kell választani a náci pártot és a német államot. Csakhogy ez éppen olyan lehetetlen, mintha valaki azt mondaná: ő csak az Atyaistenért harcol, a Fiúért és a Szentlélekért nem. „Hogy nekünk katolikusoknak egyszerűen rendelkezésére kell bocsátanunk magunkat a valaha-volt legrosszabb és legvéresebb keresztényellenes hatalomnak, ezt nem hihetem és nem hiszem soha.“ A kettőslelkűség miatt az ország vallási helyzetét rosszabbnak találja, mintha véres üldözés lenne. Akik nyíltan hátat fordítottak az Egyháznak, azokról legalább tudjuk, mit gondoljunk. Nagyobb büntetés vár azokra, akik szédelgők, képmutatók, s ezzel súlyosan ártanak önmaguknak és az Egyháznak. Hisz mit tartanak mások a hitünkről, ha látják, hogy csak ennyit ér nekünk? A náci előtt sincs az ilyennek becsülete, hiszen tudják, hogy nem meggyőződésből tart velük.

Ellenállását méginkább elmélyíti tüzes hazaszeretete. Egy fogolytársa „fanatikus“ hazafinak mondta. Ápr. 10-ét nagycsütörtökhöz hasonlítja: aznap ejtette magát foglyul az osztrák nép és egyház, s azóta is bilincsekben él. Minden jel arra vall, hogy nem volt minden további

nélküli pacifista. Pl. elismerően, sőt irigylően nyilatkozik azokról a népekről, amelyek védekezni próbáltak a német elnyomás ellen.

Mindebből természetesen folyik az az öntudatos következtetés, amelyet egyszer így fogalmazott meg: „Nem hagyhatom a felelősséget a Führerre.“ Senkiséman akarja manapság a felelősséget vállalni — mondja —, pedig Isten mindenkit saját lelkiismerete szerint ítél meg. A vezetők felelőssége persze nagyobb, de ki tudja, talán ők másképp látják a dolgokat. Az igaz, hogy a kisember nem tud a történelem folyásán változtatni. „De önmagunkat megmenteni és talán még néhány lelket Krisztusnak megszerezni sohasem késő, míg e világon élünk.“ Tisztán látja a példa erejét:

Nincsenek-e hát keresztények, akik még képesek a sötétség közepett itt állni megfontolt világossággal, higgadsággal és biztonnággal, akik minden békétlenség és örömtelenség, önzés és gyűlölködés közt a legtisztább békét és vidámságot képviselik, akik nem olyanok, mint a minden szellőtől ide-oda hajlítgatott ingadozó nádszál, nem csak azt nézik: mit csinálnak a pajtásaim vagy a barátaim, hanem egyet kérdeznek maguktól: mit tanít minderről hitünk? vagy: elviselheti-e mindezt nyugodtan a lelkiismeret, úgyszólván sohasem kelljen megbánni belőle valamit?

A szeretet kettős csillaga

De az igazság mellett minden kitarása sem tenné igazi „tanúvá“ a keresztényt, ha hiányoznák belőle a szeretet. Jägerstätterből nem hiányzott. Életének két nagy vezércsillaga ebben a tekintetben családja és egyháza volt. Az a levélcsomó, amelyet Franciska asszony máig őrizget, sok megindító bizonyosságát őrzi felesége iránti gyöngéd szeretetének. Házasságuk évfordulóján írja: „Ha visszanezék és számbaveszem mindazt a boldogságot és a sok kegyelmet, amely ez alatt a hét év alatt osztályrészem lett, sokszor csodával határosan, és valaki azt mondaná nekem, hogy nincs Isten, vagy nem szeret bennünket, és én elhinném, hát nem tudom, hol tartanék.“ Levelei tele vannak sajnálattal és aggodalommal, amiért nehézségeket okozott neki: sokat kell helyette dolgoznia, sok fájdalmat kiállnia, s hozzá még az emberek értetlenségét elviselnie. De kéri, a bosszú érzésének ne adjon helyet szívében: mindenkinek meg kell bocsátanunk Istenért. Akkor a szívben béke van, — bár lenne az egész világon is, hacsak minden ember akarná! Gazdasági tanácsokat osztogat neki és humorral írja: „Jó lenne, ha cserélhetnénk egy hétre, mert terád biztosan rádérne egy kis pihenés.“ A kislányoknak mindig befoglal egy pár sort, egyszer néhány régóta őrizgetett narancsot küld haza nekik, felesége utolsó látogatásakor egy kis csokoládét. Ő meg cellájában tartott májusi ájtatosságain Mária képét azokkal az ibolyákkal ékesíti, amelyeket egyiküktől kapott. Folyvást

arra kéri őket, legyenek jók, segítsenek édesanyjuknak és imádkozzának érte is. „Hogyan érezném magam elhagyottnak itt, ha otthon anynyian imádkoznak értem?”

Szeretetének másik központi tárgya: az Egyház, a vallás a maga konkrét megnyilvánulásaiban. Fogságában legfájóbban a szentmisét nélkülözi, 100 km gyaloglást se sokallna érte. Legnagyobb boldogsága, ha sikerül papot kapnia és megáldoznia. Berlin-Tegelből örömmel írja, hogy még ott is négyszer részesült ebben. Fogságát amolyan lelkigyakorlatnak fogja fel: „Az is Isten kegyelme, ha az ember a hitéért valamit szenvedhet. A legszebb lelkigyakorlatokat tarthatom itt. Ha otthon lennék, aligha vennék rá magamnak egy hetet, ha ugyan még tartanak ilyesmit.” Lélekben együtt halad az egyházi évvel: nagybőjtben arról ír, hogy méginkább egyesülnünk kell Krisztus szenvedésével, húsvétkor meg, hogy „ha most kemény időket is kell izlelnünk, mégis együtt örülhetünk és kell is örülnünk az Egyházzal, hogy Krisztus föltámadt.” Bizalommal hivatkozik a Jézus Szíve-nagykilencedre halála előtt. Májusi levelein végighúzódik a Szűzanya emlegetése, de már első levelében a fatimai jelenésekről szóló füzetet kéri, majd az Imaapostolság havi szándékait, és búcsúsorait így fejezi be: „Szent áldását adja ránk Kisdédével Szűzanyánk!” Hogy a Szentírásból nagyon táplálkozott, azt nemcsak a sok hivatkozás mutatja írásaiban, hanem egy-egy fordulat is, mint pl. mikor gyermekeitől búcsúzza azt írja: ha az égbe jut, ott „helyecskét készít” majd nekik is. Amellett mindig szívesen olvasott vallásos könyveket, főleg szent-életrajzokat; boldog; mikor a linzi cellában ilyeneket is oszتانak ki, amit társai persze könnyen ráhagytak. Tagja volt a ferences harmadrendnek is.

Meleg szívvel és nagy tisztelettel tekintett a papokra. Pedig elég sok gyanakvásban és elég kevés megértésben részesült nem egytől. De ezért nem neheztel, hisz megérti, hogy kémnek is tarthatták. Plébánosától ezzel búcsúzik: „Isten óvja meg, és minden más papot is!” Utolsó napjainak egyik nagy öröme, amikor megtudja, hogy Reinisch pallottinus atyát is a katonai szolgálat megtagadása miatt végezték ki: nagy bátorításnak érzi, hogy éppen egy pap járt előtte ebben.

Amikor keserű és kemény szavakkal jellemzi az osztrák egyház helyzetét a náci uralom alatt, akkor is ez a szeretet vezérel. De nem ítél meg senkit. Sem az egyeseket: a rossz éppúgy testvér, mint a jó. Annál kevésbé egyháza képviselőit. Megérti, hogy a püspökök menteni akarták híveiket, és most már nem képesek a hősiesség kiállításra. „Ne tegyük szemrehányásainkkal még nehezebbé a helyzetüket, mint amilyen már úgylis. Inkább imádkozzunk értük, hogy Isten könnyítse meg azt a nehéz feladatot, amely előtt még állnak.”

A lelkiismeret magányos tanúja jól látta, hogy a hozzá hasonlók számára csak a szenvedés marad. De nem ez volt-e Krisztus sorsa is? Egyik legkedvesebb gondolata: az ártatlan Krisztus és Mária mennyit szenvedett, hát akkor hogyan mi? És tudja, hogy a történelem útja is ez: „Ha a mi szép Ausztriánkban még egyszer odakerül a dolog, hogy Krisztus uralkodjék, akkor a nagycsütörtökre még a nagypénteknek is el kell következnie. Krisztusnak is előbb meg kellett halnia, hogy feltámadhasson halottaiból.“ És a szenvedő Jézus és Szűzanya iránti meleg áhítata természetesen érik be abba a nagy szándékba, amelyért búcsúlevele szerint életét ajánlotta: „Vegye az Úr életemet engesztelő áldozatul nemcsak a magam, hanem a mások bűneiért is.“

„Ha másképpen jobb volna, bízom, hogy Isten tudtomra adná valamivel“ — írta feleségének az ennsi jelentkezéskor. Hogy miért éppen ő kapta meg azt a „kegyelmet“, az igazság melletti kitartásnak a kegyelmét, amelyet kora annyi egyházi és világi vezetőembere nem, az csak azoknak szerzett fejtörést, akik tárgyaltak vele. Ő maga nem gondolkozott ezen, hanem egyszerűen elfogadta a kegyelmet — következményeivel együtt. Ez Franz Jägerstätter legmélyebb tanúsága.

ANGELO GIUSEPPE RONCALLI

A II. Vatikáni Zsinaton az isteni kinyilatkoztatásról szóló konstitúciónak volt a legviszontagságosabb sorsa. De négy évi javítgatás és érlelés után végre is az egyik legsikerültebb dokumentum lett. A kinyilatkoztatás fogalma is új hangsúlyt kapott. Addig az Isten „szaváról“ beszéltünk és főleg annak tárgyi tartalmát elemeztük. A mai szemlélet azt hangsúlyozza, hogy a kinyilatkoztatás egy személy megnyilvánulása. Isten a szavakon és eseményeken át önmagát nyilatkoztatja ki, szeretetének gazdagságából mint barátaihoz szól az emberekhez és társalag velük. — Valami hasonlót lehet elmondani arról a hegyaljai olasz parasztfiúról is, akit XXIII. János pápa néven zárt a szívébe az egész világ. Nem mintha nem lettek volna élete során jelentős tettei, pápa korában nagy enciklikái, korszakos intézkedései. De a legnagyobb az volt benne, hogy önmagát adta, úgy, ahogy volt. Bemutatkozó beszédében mondta: „Sokan a pápában államférfit várnak, diplomatát, tudóst, a nemzetközi élet megszervezőjét, vagy olyasvalakit, aki szívét szélesen kitarja a modern élet minden fejlődési formája felé. Pedig az új pápa úgy jön az élet forgatagában, mint egykor Jákob fia . . . felénk tárja szívének gyengéd szeretetét és könnyekre fakadva mondja nekik: Én vagyok József, a ti testvéretek.“

Bármilyen szerényen mutatkozott is be, a maga módján mégis államférfi, diplomata, szervező volt, és főleg a szívét tárta ki tágra a világ fejlődése felé. Szíve volt a világ minden problémája iránt, és ezeket, amerre csak megfordult, főleg azzal oldotta meg, hogy vele „megjelent közöttünk Isten jósága és emberszeretete“ (vö. Tít 3,4). Már sokoldalú tevékenysége is mutatja, hogy széles skálájú ember. Hiszen volt püspöki titkár, teológiai tanár, XI. Pius alatt az olasz missziós munka újjászervezője, keleti diplomáciai megbízott Bulgáriában, Török- és Görögországban, majd párizsi nuncius, velencei pátriárka és végül Szent Péter utóda.

És ne ejtsen tévedésbe egyszerű természetessége sem. Ez az egyszerűség és természetesség sokkal több, mint „természet“. Nem az ösztönösnek maradt, „hámozatlan“ természet nyerseségéről van itt szó, hanem az érett keresztény magatartásáról, az evangéliumi életszentségről. Sokszor alkalmazták már rá azt a mondatot, amelyet névadó szentjéről mond az evangélium. (Miért vette föl a János nevet? Mert apját is Jánosnak hívták, mert a templom, ahol keresztelték, Keresztelő Jánosnak volt szentelve, és a pápa tulajdonképpeni székesegyháza, a

lateráni bazilika szintén Jánosról van elnevezve.) „Volt egy ember Istentől küldve; János volt a neve“ (Jn 1,6). Küldetése volt, és ebbe a küldetésbe úgy tudta beleadni egész-magát, hogy a természeteset a legbámulatósabb harmóniában egyesítette a természetfölöttivel. Üzenetet hozott, és ezt olyan egyszerűen és egyetemesen tudta megfogalmazni, hogy az egész világ felfigyelt rá. Ez az üzenet, akárcsak a bibliai Jánosoké, az egyetlen lényegről szólt: Isten szeretetéről, és ő úgy tudta átszűrni a saját szerető szívéen, hogy mindenki megérezte valamit belőle. Így áll ma előttünk Angelo Roncalli, korunk nagy tanúja. Benne az egyszerű hívek is, az elszakadt testvérek is, a nemkeresztények, az Istentől távolállók is meg tudták látni az embert, a hozzánk és értünk küldött igaz embert.

Hogy egy papságra készülő fiatalember szívében megfogamzik a gondolat, hogy szentté akar lenni, ez érthető. A fiatalság tüze sugallhatja. De Angelo Roncalliban az évek haladásával mind erősebbé válik ez a vágy. Tehát lelke legmélyében gyökerezik. Tanúi ennek azok a lelki följegyzések, amelyeket hűségesen vezetett kisszeminarista korától szinte haláláig, és ezzel a mondattal adott át titkáranak: „Lelkemet írtam e lapokra, és ezek sokkal jobban tartalmazzák saját éneket, mint más írásaim.“ Papsága 25 éves évfordulóján írja: „Ég és föld színe előtt ígéretet teszek: mostantól kezdve minden erőmmel arra töreksem, hogy szentté legyek.“ Majd öt év múlva: „Gyengének és nyomorultnak érzem magamat, azonban határozottan kintartok elhatározásom mellett, hogy minden áron szentté akarok lenni és csendben, türelemmel és teljes ráhagyatkozással Jézusnak, „lelkem püspökének és pástorának“ adom át magam.“ És a pápai székben: „Mivel mindenki Szentatyának szólít első címeként, nos hát szentté kellennem, és szent is akarok lenni valóban!“

A szentséget elsősorban Isten akaratának fölismerésében és maradéktalan teljesítésében látja. Fiatal klerikus kora óta makacs energiával figyelme és jegyzi lelkének indulatait, rezzenéseit, a Lélek sugallatait és az eseményeket. Így képezte ki lassan a veleszületett meleg jámborságot a Szentlélek érzékeny hangszerévé. Amikor pápasága elején azzal lepte meg a világot, hogy egyetemes zsinatot akar egybehívni, akkor úgy nyilatkozott, hogy felsőbb sugallatra teszi. Kérdezték, miben áll ez a sugallat, mert azt hitték, valami jelenése volt. A valóság sokkal egyszerűbb: „A különböző pasztorális jellegű kezdeményezések, amelyek a pápai apostolkodás első kísérleteiből születtek, mind-mind az Úrnak abszolút nyugodt és szerető, sőt szinte azt mondanám, csendes sugallataiból származtak, amelyekkel az ő szegény szolgáját megérintette, aki érdeme nélkül tudott hasznos eszköz lenni az Úr Jézus dicsőségére és sok lélek épülésére. Csak a legegyszerűbbel járult ehhez: hogy nem vitatkozott, hanem közreműködött és engedelmeskedett.“

Pedig voltak természetének elég erős nehezékei: fiatalkorában a tor-kosság, a hirtelen harag; nagyfokú érzékenység, terjengősség beszédben és írásban. Főpap korában, főleg keleti missziója alatt sok gond nyom-ta vállát, és ez néha aggódóvá tette. Erőforrása mindezeknek a gyen-geségeknek leküzdésében a vertikális sík volt: az Isten. Aprólékosan ör-ködött, hogy az Isten iránti imáadás és imádság lelkiületét sose engedje magában kihúlni. „Az imádság emberének kell lennem — írja 1927-ben —, többet kell elmélkednem, hosszabban beszélgetnem az Úrral, lelki könyveket olvasni, szóbeli imákat végezni, meg kell őriznem a belső csendet. Jézus társasága lett számomra fény, erőforrás, boldog-ság.“ 1955-ben: „Ahogy előrehaladok a korban, mindig jobban ízlik az imaélet: a szentmise, a breviárium, az olvasó és a házban jelenlevő szentségi Jézus barátsága . . . ki nem fogyó örömmel töltenek el és minden dologomban türelmet és nyugalmat kölcsönöznek.“ Tudjuk, hogy különösen szerette a szent Vér iránti ájtatosságot — amelyre még gyerekkorában tanította meg Zaverio nagybátyja —, ezért vezette be pápa korában Jézus Vérének litániáját. Különbön lelkiélete mindig egyszerűbb, a lényegre szorítkozóbb lett. Mint párizsi nuncius egyik lelkigyakorlatában följegyezte és később is gyakran megismétli: áhítat-gyakorlatokban nem vezetek be újat, de a régieket lelkiismeretesen végzem. Örömmel állapítja meg, hogy a liturgiában és a Szentírásban mindig eredményesen kutat lelki táplálék után.

Isten akaratának teljesítését az engedelmisség fogalmába foglalja. Cesare Baroniotól kölcsönözte püspöki jelmondatát: *Obedientia et pax*. (Ez a jámbor kuriális bíboros mindennap ezzel csókolta meg Szent Péter szobrának lábát.) Az engedelmisség jelentése nála mindig egészen konkrét: „A szent élet alapelve, hogy egészen és teljesen átadjam magamat a jó Isten akaratának és még a legkisebb dologban is ehhez tartsam magamat. Nem kívánok és nem akarok mást, csak engedelmes-kedni a Szentatya és a Szentsek rendelkezéseinek, utasításainak és óhajának. Soha nem teszek semmi olyat, sem közvetlenül, sem közvetve, amivel állapotom változását előidézhethetném.“ Ehhez az alapelvhez következetesen ragaszkodott, pedig ez sokszor nem volt könnyű. Lelkigyakorlatainak visszatérő refrénje: lelkembe kell imádkoznom a szent közömbösséget. A pápa külön kiemelte, milyen mély benyomást tett rá, hogy szó nélkül megmaradt bulgáriai beosztásában tíz éven át. Naplójában ezalatt megvallja: „Gondok és nehézségek gyötörnek, mert nem tudok többet tenni és szinte remeteéletet kell élnem. Ez pedig teljesen ellenkezik alaptermészetemmel, mert sokat szeretnék tenni a lelkekért.“ Még érzékenyebb keresztje, hogy a helyzet megítélésében véleménye gyakran eltér a központi egyházkormányzatétól. „Kész va-gyok eleget tenni előljáróim akaratának. Mindig megmondom az igazat, de szelíden, és elhallgatom, ha véleményem szerint jogtalanság vagy

megbántás ért. Kész vagyok feláldozni magamat, vagy áldozattá lenni. A jó Isten tud mindenről és majd ő szolgáltat nekem igazságot. Mindig jóval akarok fizetni a rosszért és azon fáradozom, hogy az evangéliumot többre értékeljem az emberi politika mesterkedéseinél.“ Mint püspök „a kereszt emberének“ tekinti magát és Szalézi Sz. Ferenc hasonlatát alkalmazza magára: „Madár vagyok, amelyik tüskés bokorban énekel.“ „Hallgatás és szelídség a legjobb eszközök arra, hogy gyümölcsöző módon valami keveset én is szenvedjek Jézus szeretetért.“ Pápasága alatt még bőségesebb alkalmak voltak fájdalmasan tapasztalni, mennyire nem tehet eleget a legjobb akarattal sem mindenki óhajának.

Gyakran visszatérő tapasztalata és bánata: „Deridetur justis simplicitas“ (vö. Jób 12,4), kigúnyolják az igaz ember egyszerűségét. Pedig „ez az a biztos út, amely megszégyeníti a világ bölcsességét és amely a legjobban megegyezik az udvariassággal, az igazi előkelőséggel, a tudomány legmagasabb fokával . . . ez tesz alázatossá, ez visz közelebb Jézus lelkiületéhez, ez vonzza és vezeti az üdvösségre a lelkeket.“ „Az egyszerűségben nincs semmi, ami ellentmondana az okosságnak, és fordítva is igaz. Az egyszerűség egyúttal szeretet is; az okosság pedig gondolat. A szeretet imádkozik, az értelem virraszt. Tökéletes összhang!“ A túl okosok ugyan kézlegyintéssel bírálják el az egyszerűséget és azt tartják jónak, ha a pápa beszéde, még a mindennapi is, tele van titkozatossággal és mélyértelműséggel. De „sokkal megfelelőbb Jézus példájáról tanúskodni vonzó egyszerűségünkkel.“ Közismert az a kijelentése is, amelyet egy anglikán zsinati megfigyelőnek tett: „A teológusok azok, akik ebbe a kátyúba juttattak bennünket: nekünk közönséges keresztényeknek, már mint Önnek és nekem, az a dolgunk, hogy kievickéljünk belőle.“

Ezek a gondolatok már megvilágítják a „buono papa Giovanni“ szeretetének gyökereit is. Angelo Roncalli természeténél fogva jóindulatú, kedves és szeretőszívű volt. De mekkora út vezet ettől a természetes adottságtól a „szelíd és alázatos szívű Jézus“ tudatos és hősiesség, addig a szeretetig, amely „mindent eltűr, mindent elhisz, mindent remél, mindent elvisel!“ Bulgáriai delegátus korában írja: „Nagy tapintattal és megértéssel kell kezelnem az embereket és körülményeiket. Arra törekszem, hogy azokért is imádkozzam, akik nekem szenvedést okoztak. S aztán mindenben nagy jóságot és határtalan türelmet kell tanúsítanom . . . Ha a felebaráti szeretetet sikerült minden áron diadalra vinnem, lehet, hogy bambának tartanak. Engedem, hogy megtiporjanak, de türelmes és jó akarok lenni egészen a hősiességig.“ A felebaráti szeretetről azt mondja, hogy az az ő „regulája“. És kicsoda gyakorlati magasiskoláját imádkozta magába ennek a szeretetnek Jézus példájából minden reggel:

Ezen az új napon úgy akarok járni-kelni, mint Fiaid tette földön jártában: mindenütt jót cselekedve . . . Senkise távozzék tőlem anélkül, hogy legalább egy jó szót ne kapott volna tőlem. Engedd, hogy magamról megfélemlítve, átélhessem mások helyzetét. Engedd, hogy sohase veszítsem el önuralmam, sose legyek barát-ságtalan vagy sértő. Engedd, hogy mindig megnyerő modorú legyek és legyen bennem mindig egy szikrányi humor, amelyre annyira szükség van életünkben . . .

Nem hiába krisztusi ez a szeretet: a szenvedés és az áldozat át-karolásában virágzik ki. Már püspöksége elején Eudes Sz. János imá-ját vallja magáénak: „Ó Jézus, megfeszített szeretet, imádlak szenvedéseidben . . . Átadom magamat a kereszti szellemének. S e szeretet szellemében, a föld és ég nagy szeretetében, irántad való szeretetből teljes szívemből magamhoz ölelek minden testi és lelki keresztet, amelyet rám küldesz.“ És később Péter székében: „Péter utóda tudja, hogy személyében és tevékenységében a kegyelem és a szeretet tör-vénye tart fenn, éltet és szépít meg mindent. Jézus és Simon Péter, János fia között fennáll a kölcsönös szereteten, mint láthatatlan és lát-ható fundamentumon alapszik a világ előtt az egyház . . . Életem csak szeretet lehet Jézus iránt és a lelkekért és az egész világért kiáradó jóság és áldozat.“ „Tökéletesen hasonlítani Krisztushoz, akinek ő a helyettese, mégpedig a megfeszített Krisztushoz, aki vére árán váltotta meg a világot.“ Betegségét és haláltusáját nem hiába követte elakadt lé-legzettel az egész világ: érezték, hogy most valami hasonló történik, mint a Nagypéntek isteni szeretetáldozatában. „Ez az ágy oltár. Az oltár áldozatot kíván. Íme, kész vagyok . . . Nyugodt vagyok. Mindenkor Isten akaratát akartam teljesíteni, mindig, mindig.“

Egész életében a nép fia volt, az is akart maradni, az Egyház leg-felsőbb polcán is. Erős, tömzsi alakja szinte külsőleg is kifejezte a föld-höz tartozását. Még hivatalos nunciusi beszédeibe is bele-beleszótt egy-egy jelenetet ifjúkorából és a bergamói életről. Családjával mindig a legközvetlenebb kapcsolatban maradt és nagy elfoglaltsága ellenére is hosszú leveleket írt (több mint 700 maradt fön!) nemcsak szüleinek, amíg éltek, és testvéreinek, hanem nagyszámú rokonságának is. Ha naplójába a lelkét írta bele, akkor ebbe a „világi naplójába“: családi levelezésébe a szívét tette. Ő maga is 13 gyermekes családból származott, egyik testvérenek iz tíz gyermeke volt. Ezt a sok unokaöccsöt, unokahúgot és azok sorsát is mindig szemmel kísérte, és egy-egy jó-tanáccsal, figyelmeztetéssel, ha kellett, átsegítette őket az élet útvesztőin. Egyik unokahúgának írja, hogy bizonyára jó feleség volna egy rátermett fiatalember mellett, de most áldozat árán is beteg apja mellett kell maradnia. Amíg tehetette, majd minden évben egy hónapot töltött családjá körében. Ezek között az egyszerű, de hívó, jóindulatú emberek között érezte jól magát. Még mint párizsi nuncius is vágya-

kozva beszél a falusi élet szépségeiről. Azt ajánlja a hazaiaknak, hogy esténként otthonukban, néhány lépésre a temetőtől, üljenek össze mindannyian az olvasót elimádkozni, élők és holtak közösségében. Máskor lírai elem szüremkedik a levelébe. Szófiából írja 1927 húsvétjára: „A házam kicsi, de tetszik, és virágvasárnap óta kápolnámban őrzöm a Legszentebbet. Ez számomra nagy vigasz. Ablakom alatt mosolygós virágok minden faja és madárdal. Dícsérjük az Urat! Húsvétra főleg Colombera gyermekeit áldom meg, ők házatok és földetek legszebb virágai.“ A gyermekáldásra máskor is kitér. És pápa korában az örvendetes olvasó 3. tizedéről ezt írja: „Mialatt a Szentatya ezt a tizedet imádkozza, gondolatban a gyermek Jézusnak ajánlja az összes gyermekeket, akik az elmúlt 24 óra alatt jöttek a világra.“

Sajátságos, hogy egész életén keresztül nem igyekezett enyhíteni családjá szegénységén. Végrendeletében írja: „Néha segítségükre siettem legszorongatóbb szükségükben — mint szegény a szegényeknek —, de sohasem azzal a szándékkal, hogy tiszteletreméltó és megelégedetten elviselt boldog szegénységükből kiemeljem őket.“ Sajátmagáról pedig ezt mondja ugyanott:

Tiszteletreméltó és alázatos szülők gyermekeként szegénynek születtem, s különösen is örülök, hogy szegényen halhatok meg, miután egyszerű és szerény életem körülményeinek és szükségének megfelelően mindent szétosztottam a szegényeknek, vagy az engem felnevelő egyház javára fordítottam, ami papi és püspöki éveim alatt — eléggé korlátozott mértékben — kezem ügyébe került. A külső látszólagos jólét gyakran fájdalmasan érzett szegénységet takart el, amely sokszor akadályozott meg abban, hogy bővebb alamizsnát osztogassak, ahogyan szerettem volna. Megköszönöm a jó Istennek a szegénység ajándékát, amelyet már fiatal koromban, mint Jézus szíve-pap, dicsértem. A lelki és valódi szegénység mindig értékes volt előttem.

Vonzó népi jellemvonásai között nem feledkezhetünk meg jóízű humoráról. Ez végigkísérte egész életét, főleg pápaságát, ezért kelt szárnyra annyi adoma, mondás a jó János pápáról. De humorával sok komoly ügyet tudott elintézni, nehéz kérdést megoldani. Nála a humor csakugyan az volt, ami a lényege: emelkedett bölcsesség és krisztusi jóság. Párizsban egyszer meglátogatta egy magasállású férfi, aki kényes ügyben akarta kikérni a tanácsát: Rómából jött egy határozat, de neki a lelkiismerete más megoldást ajánl. A nuncius egy üveg bordeaux-it hozatott a titkárával, sőt mikor az elfogyott, egy másodikat. Kétórai beszélgetés után egy kis mozdulatot tett, hogy már mehetne a vendég. Az elcsodálkozott, hisz semmi választ nem kapott. Csak lenn a kapuban emelte föl Roncalli az ujját: „Kérdéséről nem feledkeztem meg, most megadom a választ: kövesse lelkiismeretét, de ne mondja, kitől kapta ezt a tanácsot . . .“ (Ezt mondaná néha ma is — de csak azoknak,

akik alapos kiismerés után hasonlóan tiszta és önzetlen szándékú embernek bizonyulnának előtte.)

Azt mondtuk, hogy a pápai trónról testvérként mutatkozott be. Valóban testvéri lélek volt: közvetlen, barátságos, közösségkedvelő. Szívesen végezte a rózsafüzért és egyéb ájtatosságokat háznépével, a lelkigyakorlatot pap- és püspöktestvéreivel. Köztudomású, hogy a Vatikánban nem volt hajlandó magányosan étkezni, és nagyon szeretett elbeszélgetni a személyzettel. Ezeket a természettől adott szociális hajlamait az egyházi rend szentsége a lelkipásztori buzgóság magasába emelte. Sohasem akart más lenni, mint a lelkek egyszerű pásztora. A Szentatya akarata másfelé rendelte, és ő meghajolt intézkedése előtt. De pátriárkai kinevezésekor örömmel írja:

A Gondviselés arra a helyre vezetett, ahonnan papi hivatásom elindult: vagyis lelkipásztori munkára küldött. Most aztán teljesen és egészen a lelkek szolgálatában állok. Eddig is mindig azt tartottam, hogy a diplomácia testületében élő papot is el kell töltenie a lelkipásztori szellemnek, mert különben semmire sem megy és nevéssé teszi a szent küldetést. Itt közvetlen kapcsolatban állok az egyház igazi érdekeivel és céljának megfelelően a lelkek üdvén fáradozom és az örök boldogság felé vezetem őket. Ez nekem elég is és hálásan köszönöm a jó Istennek. Nincs más vágyam, más gondolatom, mint azokért a lelkekért élni és halni, akiket az Úr reám bízott. „A jó pásztor életét adja juhaiért . . . Azért jöttem, hogy életük legyen és bőségben legyen.“

Majd amikor „Jézus Krisztus egész nyájának főpásztorává“ választják, így ír: „Most sokkal jobban elismerem, mint valaha, hogy Istennek és Isten szolgálóinak vagyok alávetés és méltatlan szolgálója. Az egész világ az én családom.“ A pápa feladata az egész egyházban, a püspököké pedig egyházmegyéjünkben az, hogy hirdessék az evangéliumot és vezessék az embereket az örök élet felé. „Éberon kell vigyázni, hogy semmiféle evilági dolog ne akadályozza, gyengítse vagy zavarja ezt a legfontosabb és elsőrendű szolgálatot.“ Valóban „a világ plébánosának“ érezte magát. Ő vezette be a pápai katekéziseket és a vasárnap déli Angelushoz fűzött rövid buzdításokat.

Ezért igyekezett az összehívott egyetemes zsinatnak is lelkipásztori színezetet adni. Nem akarunk új dogmákat kimondani — hangoztatta —, hanem a régiek talaján, az idők jeleit figyelve szolgálni a lelkek üdvösségét. Ezért nem akart senkit sem elítélni, hanem pozitíven megfogalmazni az evangélium tanítását. Amikor az egyik benyújtott zsinati tervezetet átnézte, csak ennyit mondott munkatársának: Nézze, itt 31 sor elítélés van! Ezért volt minden tanításában, megnyilatkozásában annyira gyakorlati. János pápa vonalán haladt tovább a zsinat, amikor erőteljesen hangsúlyozta, hogy a papság elsődleges feladata az evan-

gélium hirdetése. Az „evangelisatio mundi“-ban persze nemcsak a papoknak kell résztvenniük, hanem a keresztség, a Krisztussal való egység jegyében a laikusoknak is.

Mik voltak az időknek azok a „jelei“, amelyeket a Roncalli-pápa érzékeny lelke felfogott, amelyekkel már első enciklikájában („Ad Petri Cathedram“) is foglalkozott, és amelyekhez való alkalmazkodásával ő, az „átmenetinek“ elkönyvelt pápa, „az Egyház jövőbe való átmenetének a pápája“ (K. Rahner) lett?

1) Meglátta, hogy a nagyvilág összesugorodik, kicsivé válik, az emberiség egysége, legalábbis elvi síkon, erősen halad előre. Legfőbb ideje, hogy az Egyházban is mindinkább megvalósuljon Jézus főpapi imájának egységet óhajtó szava. Ezért fordult teljes nyitottsággal minden jóakarató ember felé. A világnak szüksége van Krisztusra. És Krisztust az Egyház hozza a világnak — a mai világnak is. „Lumen Christi — lumen gentium.“ Amikor 1962.szept.11-én ezt a két kifejezést kimondta, nem is sejtette, hogy ezzel új irányt ad az Egyháznak és lelkiségének. Sokan azt mondták, a zsinat összehívásával a keresztyének egységét akarja elérni. Talán ő is reménykedett ebben. De hamarosan belátta, hogy ez a zsinat az Egyház belső megújulására való. Mindamellett nemcsak megengedte, hanem szívesen látta, hogy a másvallású megfigyelők résztvegyenek a legbensőbb tárgyalásokon is. Ő nevezte először Krisztusban testvéreknek a keresztyén egyházak tagjait, hiszen „ők is keresztyén névvel dicsekszenek.“ Ugyancsak értékelt a nemkeresztyén vallások nagy hagyományait, és az istenteremtette „profán“ világot is. Nem azt akarta, hogy az egyház „világiassá“ váljék, hanem hogy mint kovász áthassa a világot. Ebbe az irányba tartozik két utolsó nagy enciklikája: a „Mater et magistra“ a szociális kérdéstről, meg a „Pacem in terris“. Ezekben körvonalazta azt a keresztyén antropológiát, amelyet aztán a zsinat „Az Egyház a mai világban“ c. „lelkipásztori konstitúciójában“ igyekezett közelebbről körülírni. (Apróság, de egész magatartására jellemző, milyen szorgalmasan igyekezett mindig megtanulni annak az országnak a nyelvét, ahol éppen működött. Minden lelkigyakorlatában fölmerül ez mint számonkérés és jóelhatározás. Beszélt bulgárul, görögül, törökül, oroszul, franciául, pápa korában, nyolcadik évtizedében pedig nem restellt angol nyelvleckéket venni!)

2) Látta a modern kornak a demokrácia felé való fejlődését. Ez nagyon meg is felelt az ő közvetlen egyszerűségének. Az egyházszervezetben eluralkodott túlzott centralizációval szemben — amelynek az utóbbi pápák szinte foglyaivá lettek és hasztalanul törekedtek megváltoztatni — ő indította el eredményesen a decentralizáció folyamatát. Ennek teológiai megalapozása folyik most a püspöki szolgálatnak és a hívők egyetemes papságának beható vizsgálatában, gyakorlati kivitele-

zése pedig a kúria nemzetközivé tételétől a lelkipásztori és egyház-községi tanácsok megalakításáig az Egyház egész területén. De leg-visszhangzóbb tette az volt, hogy — Roquette jezsuita atya szavával élve — magát a pápaságot „demítizálta“, szerény életmódjával, egyszerű, közvetlen modorával (nem szívesen használta a könnyen „fejedelmi“-nek érződő pápai többlest sem), kedves humorával, olykor meg-hökkentően protokoll-ellenes gesztusaival. És mégis alig értékelték va-laha is olyan nagyra a pápaságot, mint az ő halálakor. Mert korunk a pápában is embert akar látni — és János pápa nagyon emberi volt.

3) Látta az emberiség radikális megújódását, a világ rohamos át-alakulását: ezért mondta ki az „aggiornamento“ nagy szavát, amellyel azóta is sokan visszaélnek, mert nem értik a gondolatát. Azt akarta mondani vele, hogy a hithez, Krisztushoz és az Egyházhoz való teljes hűség, a „csorbítatlan evangélium“ hirdetése mellett próbáljuk a régi hitigazságokat, Krisztus örömhírét és az Egyház tanítását a mai ember nyelvén kifejezni és a mai viszonyokra alkalmazni. Ugyanígy érvényes ez földrajzi értelemben a különféle fajokra és kultúrákra, mint a misz-ziók legfőbb — sajnos, elég későn következetessé váló — alapelve.

4) Látta a világ vajúdását, a szociális igazságtalanságokat, a faji és politikai ellentéteket, a béke állandó veszélyeztetettségét is. Ezeknek a nagy kérdéseknek szentelte nyolc enciklikája közül a két legkor-szakosabbat, legismertebbet. A béke gondolata ismételten visszatér naplójában, leveleiben. Amikor éppen papszentelésének tizedik évfor-dulója körül kitört az első világháború, ezt írja: „Egyházad fölé eme-lem fölszentelt kezemet és könnyes szemekkel, nagy buzgósággal ismét-lem Nagy Szent Gergely imáját: adj békét napjainkban!“ A halála előtt hat héttel kiadott „Pacem in terris“-t joggal tekinthetjük a nagy pápa szellemi testamentumának. A „minden jóakarátú embernek“ ajánlott írás már címében sűrítve ott hordja eszméinek lényegét: „Az igazság-ban, igazságosságban, szeretetben és szabadságban megvalósuló békéről minden nép között.“ Manzú mester, aki a Szent Péter-templom kapuján megörökítette János pápát, halála után az arcáról és a jobbkezéről vett gipszlenyomatot: az arcáról, amely a lelkét sugározta, és a jobbkezéről, amellyel a Pacem in terris enciklikát aláírta.

Pápaságának legnagyobb, valóban korszakalkotó ténye kétségtelenül a második vatikáni zsinat összehívása volt. Azt kívánta, hogy az új idők új pünkösdi tüzet gyújtsanak az Egyházban, hogy az Egyház arcán sugárzóbban ragyogjon föl Krisztus fénye. Tudott szerényen vissza-vonulni: a nagy eszme fölvetése és a kivitel előkészítése után szándé-kosan nem akarta a zsinat elnökségét átvenni, hogy teljes szabadságot adjon a zsinati atyáknak, püspöktestvéreinek. Ugyanakkor az is két-ségtelen, hogy egy-egy kényes fordulóponton, pl. a híres novemberi

„fekete napon“ az ő belenyúlása lendítette tovább a zsinat kerekét. Személyes lelkiélete is teljesen összeforrott a zsinattal. Lelkigyakorlattal készül rá. Erről szept. 10-én ezt jegyzi föl:

A mostani körülmények teljesen meghatározzák elgondolásaimat. Itt vannak már a zsinati ülészek napjai. Magától értetődik, hogy megszokott elmélkedéseimet meg kell változtatnom. Most mindenek arra kell szolgálnia, hogy a pápa lelkét előkészítse a zsinatra. Ez a legfontosabb. A „mindenbe“ beleértendő még a zsinat megnyitásának beszédére való előkészületem is, amely elé az egész világ s az ide özönlők sokasága olyan várakozással tekint, mint amilyen figyelemmel hallgatták a világ összes rádiójában a ma esti előadást.

Igen, ebben a két nagy beszédében megadta a zsinat profilját és összesűrítette lelkét. Személyesen csak az első ülészeket irányíthatta, de amint az egyes ember életének legelső idejében, éppúgy a zsinatnak ebben a kezdőszakaszában is benne rejtett már minden alapvető sajátossága. A 70 terjedelmes zsinati tervezetet János pápa remekül szorította bele két szóba: az Egyház megújulása befelé (ad intra) és küldetése kifelé (ad extra). Így lett az Egyház a zsinat középponti témája. Amikor pedig a hatalmas gépezet belejött a forgásba, az alkotó megpihent — egyszerű magátólérettéddéssel a saját életét is áldozatul tette föl a nagy ügyért.

János pápának teljes volt a bizalma a Gondviselésben. „Ki kormányozza az Egyházat? Te, Giovanni, vagy a Szentlélek?“ Ezért tudott — bár sokszor improvizált és gyorsan cselekedett — türelmes lenni, várni, alkalmazkodni, eszméket érni hagyni. Ezért maradt nyugodt és hidegvérű minden fejleménnyel szemben: „Az Úr Jézus, az egyház alapítója, bölcsességgel, hatalommal és kimondhatatlan jósággal irányítja az összes eseményeket saját tetszése szerint és választottainak legnagyobb javára, akik az ő szeretett misztikus jegyesét: az egyházat jelentik. Valahányszor az események az egyház számára ellentéteseknek tűnnek fel, mindannyiszor tökéletes csendet kell tartanom, ami azonban nem ment fel attól, hogy ne sóhajtozzam és könyörögjek Jézus szavaival: „Legyen meg a te akaratod, miképpen mennyben, azonképpen itt a földön is.“ Ezért volt optimista. „Hivatalom betöltése közben — mondja imént emlegetett zsinati megnyitó beszédében — nem egyszer sajnálatos hangok érnek a fülünkhöz, amelyek ugyan nagy buzgóságra, de kevesebb okosságra mutatnak. A modern időkben csak jogtalan-ságot és hanyatlást látnak. De mi nem érthetünk egyet ezekkel a balprofétákkal, amikor csak szerencsétlen eseményeket jósolgatnak, mint-hogyha küszöbön állna a világ vége.“

A mai válsághangulatban önkéntelenül is fölvetődik a kérdés: igaza volt-e ennek az optimizmusnak? Könnyű megadni elvben a választ;

Isten embere volt, biztos, hogy igaza volt! De lássunk egy gyakorlati bizonyítékot is. Azt gondolom, János pápa szellemében járok el, ha ezt most nem teológiai eszme-futtatásból, nem statisztikából veszem, hanem egy 8 általános iskolát végzett idősebb falusi családapa leveléből. Ezt írja:

Benne vagyunk a forogtagban . . . A Pünkösdi Lélek újra belemélyült az ember világába, belemarkolt az emberek lelkébe, meg-
rázta hatalmas erővel a mustármagból óriási fává nőtt Isten-
országot, felrázta a gubbasztó madarakat, minden élőt, élni aka-
rót kényszerít a mozgásra, repülésre, munkára. Láttam, hogy szük-
séges, hogy itt az idő, hát megkezdte, elindította a helyreállítást,
a helyreigazítást, a belső tisztogatást, az egybegyűjtést, az újbóli
újjaszületést. Igen, szemünk láttára, sokak meglepődésére, sokak
ellenállásának dacára, sokak félelmének ellenére, de visszavon-
hatatlanul, megállíthatatlanul folyik a munka, lázas sietséggel,
vagy teljes nyugalommal — de megy, megy, halad a beteljesülés
felé.

Ha egy egyszerű hívő, egy azok közül, akikért Krisztus eljött és
meghalt, akikért János pápa élt és dolgozott, akikért az egyház megújul-
ása folyik, így látja és értékeli a zsinat által hozott új korszakot,
akkor János pápának, Isten tanújának munkája bizonyára nem volt
hiába.

J e g y z e t. A János pápáról szóló tanulmány megírására eredetileg
Roger Schutzöt, Taizé priorját kértük föl. Nagy elfoglaltsága miatt
nem vállalhatta, ezért volt szükséges a szerkesztő beugrása. Küldött
azonban egy rövid, de súlyos személyes tanúságtételt, amelyet függe-
lül örömmel közlünk.

*Egy János nevű ember indított el új kilátások felé az ökumenizmus-
ban. XXIII. János az ő szolgálatával megnyitotta szememet az egyete-
messég útjára. Mi, Krisztus e tanújának kortársai, még halála után
tiz évvel sem kerülhetjük ki felszólítását. Megmarad számunkra a
kérdés:*

*A hallgatásnak az az összeesküvése, amelyet fenntartunk a pápa szol-
gálata körül, nem járult-e hozzá az ökumenikus haladásban egy folya-
mat befagyasztásához? A manapság elakadt ökumenizmus újból neki-
indulhat-e, ha nem appellál egy egységet jelentő pásztori hivatalra, a
legegyetemesebbre? Mégpedig igen konkrét módon, hiszen azért van
fűlünk, hogy halljunk és azért van szemünk, hogy lássunk.*

*Mikor kevéssel halála előtt utoljára találkoztam XXIII. Jánossal,
megértettem, hogy prófétai szolgálatát visszautasították, és ezzel el-
mulasztottuk az ökumenizmus egyik óráját. Ő megfordította az ellen-
reformáció szituációját, többek között azzal, hogy nyilvánosan kijelen-*

tette: „Nem akarunk történelmi pert csinálni, nem keressük, ki tévedt és kinek volt igaza.“ Nagy kockázatot vett magára. Sokak figyelmeztetése ellenére nem habozott nemkatolikusokat is meghívni a II. Vatikáni Zsinatra. Bocsánatot kért a múltért. Kész volt igen messzire menni. Megértettem, mennyire fáj neki, hogy nem kapott feleletet a nemkatolikusok részéről, legföljebb kedves szavakat. Ebben az utolsó beszélgetésünkben felfogtam, hogy egy prófétát elutasítottak, betömve a fülüket. Azóta az ökumenizmus kimerült a párhuzamosság útjában, az egyes hitvallások tovább járták különálló útjukat, egyszerű békés együttélés ez, semmi több.

De azt is tudom, hogy Krisztus nem bünteti meg testét, ezt az egyetlen közösséget, amelynek Egyház a neve. A hit mai optimizmusa is magával sodorja. Amikor nap-nap után hallgatom az oly különféle nemzetekből jövő sok-sok fiatal, bennem él a csendes meggyőződés: az ő meglátásaikon át készíti számunkra Isten az Egyház tavaszát. XXIII. János a jövő ezen Egyházának előfutára marad.

Roger testvér
taizéi prior

Muzslay István

JOSEPH CARDIJN

Sok írását, sőt kiadatlan jegyzetei jelentős részét is átböngészttem; az utolsó években róla megjelent könyveket átolvastam és egy sereg munkatársával és ismerősével beszéltem róla.* Személyisége azonban olyan gazdag, hogy igen nehéz válaszolni a kérdésre: Ki ez az ember? A vélemények is megoszlanak róla. Munkatársai szinte az egekbe emelik; mások ma is demagógnak tartják és mosolyognak rajta.

A munkásifjúság nevelőatyja

A munkások apostola? Biztos vagyok abban, hogy Cardijn maga tiltakoznék e cím ellen. Életének minden törekvése ugyanis arra irányult, hogy a társadalmi élet minden területén minden klerikális gyámkodás nélkül a keresztény laikusok kerüljenek az első vonalba és hogy a munkások apostolai maguk a munkások legyenek. Ez a magyarázata annak is, hogy gyanús szemmel nézte a második világháború után Franciaországban kezdett munkáspapi kísérletet. Próféta, ahogyan halála után Suenens bíboros nevezte? A „pusztába kiáltó szó”? Túlságosan is húsból és vérből való ember volt ő ahhoz, hogy most szoborrá lehetne merevíteni. Biztos, hogy Cardijn a munkásifjúság nevelőatyja, aki rendületlenül hitt Jézus Krisztusban, a világ egyetlen Megváltójában és hú maradt hivatásához egészen a halálig.

Közhellyé vált az az állítás, hogy a gyermekkor élményei döntő jelentőségűek az ember egész életére nézve. Ez azonban biztosan így van. Meg vagyok győződve arról, hogy édesapám és édesanyám példája ma is kísér életem útjain. Hatásuk föltétlenül nagyobb volt, mint összes hittanáraimé, vagy a különböző főiskolák és egyetemek professzoraié, pedig egyszerű emberek voltak. Szociális magatartásomat pedig ma is döntően befolyásolja az a tény, amire már gyerekkoromban rájöttem, mivel korán a húsomba vágott, hogy ti. herceg Metternich birtoka ott a Gerecse árnyékában valósággal megfojtotta színekatolikus és színmagyar kis szülőfalumat.

* Cardijn töménytelen levelet és számtalan cikket írt, de könyvet csak egyet: *Laics en premières lignes* (Laikusok az első vonalban). Ed. Vie Ouvrière, Bruxelles. — Az életéről írt két legjobb könyv: *Fievez M.* — *Meert J.*: Cardijn. Ed. Vie Ouvrière, Bruxelles, 1969. *Verhoeven J.*: Joseph Cardijn, prophète de notre temps (Joseph Cardijn, korunk prófétája). Ed. Labor, Bruxelles, 1972.

De mi köze mindennek Joseph Cardijnhoz?

Érthetetlen az élete gyermekora körülményeinek ismerete nélkül. 1882-ben született. Édesapja és édesanyja egyszerű cseléd volt egy brüsszeli nagyúr szolgálatában. Sem írni, sem olvasni nem tudott. Később apja szénkihordó lett a belga főváros melletti kis városkában, Halleban. Ennek a kis városnak magyar nevezetessége is van: Ma is igen tisztelt kegyszobrát Szent Erzsébet ajándékozta a főtemplomnak, amelyet még mindig nagy tömegek látogatnak. A kis József már fiatalon hordta a szeneszsákokat, hogy segítse apját, az viszont a szó szoros értelmében halálra dolgozta magát, hogy fiát taníttathassa és megmentse a közeli gyár embertelen környezetétől, ahol a múlt század utolsó évtizedében még tíz éves gyerekeket is föláldoztak a mammon oltárán. Csodálkozhatunk ezen mi, magyarok? A Magyar Kir. Központi Statisztikai Hivatal által 1938-ban „Szent István emlékezetére” kiadott Magyar Statisztikai Szemle szerint 1930-ban az ország összes keresőinek 2.4 %-a, azaz 95 637 munkás, a „keresztény-nemzeti” állam nagyobb dicsőségére 7-14 éves gyerek volt . . .

Cardijn tizenöt éves gyerekként állt fiatalon letört édesapja haláloságyánál. Itt fogadta meg, hogy egész életét a munkásságnak szenteli. A reggeli szürkületben gyárba menő gyerekmunkások fapapucsainak kísérteties zaja valóban ott morajlott fülében egészen haláláig. A vég-sőkig hű maradt fogadalmához.

Cardijn három igazsága

Cardijn szerint három alapigazság világít rá kora munkásifjúságának problémáira, mutatja meg a megoldás útját és vezet azon tovább:

— Az első a hit igazsága. Isten öröktől fogva meghívott minden munkásfiatalt, mint ahogy mindent embert, arra, hogy mind az időben, mind az örökkévalóságban a Teremtő és Megváltó munkatársa legyen az egész emberiség Krisztusban való egyesítésének munkájában. Minden munkásfiatalknak kivétel nélkül ez a hivatása, létének értelme és célja. Éppen ezért nem lehet sem gép, sem igavonó állat. Minden munkás Isten gyermeke, munkatársa és örököse.

— A második igazság a tapasztalatból folyik. A munkásság és a munkásifjúság hatalmas tömegeinek életfeltételei abszolút ellentétben állnak ezzel a időbeni és örök hivatással olyannyira, hogy annak megvalósítása lehetetlen.

— A harmadik az apostoli módszer igazsága. A munkásifjúság csak úgy tudja megvalósítani hivatását, hogy az Egyházon belül saját maga által megszervezett tömegmozgalomba tömörül, ennek keretein belül életre-halálra segíti egymást és vállvetve dolgozik egymásért.

Ez Cardijn szerint a Keresztény Munkásifjúság (JOC) dialektikája. Csak az értheti meg, aki a földi valóság talaján áll, de ugyanakkor az égbre tekint.

Cardijn hosszú élete során a munkásfiatalok százezreibe nevelte bele az egész világon a lehető legtárgyilagosabb látás, a keresztény hit fényében történő ítézés és az ennek megfelelő cselekvés módszerét. Sajnos most nincs itt módunk arra, hogy részletesen jellemezzük nevelési módszerének szociológiai, pszichológiai és technikai vonatkozásait. Kétségkívül ebben is úttörő volt, amikor gyökeresen szakított mind elméletben, mind gyakorlatban a katolikus intézmények megőrzésre és gyámkodásra („patronage“) irányuló módszerével. Világosan látta a gazdasági és társadalmi környezet, a munkaviszonyok tömegeket elkereszténytelenítő és elembertelenítő hatását; a forradalmi átalakulás szükségességét. De hirdette azt is, hogy gyökeres belső átalakulás nélkül nincs igazi forradalom. Mivel minden erejét erre a belső gyökeres átalakulásra szentelte, nem félt bevetni fiatal harcosait a legpogányabb és legromlottabb társadalmi környezetbe sem, hogy azt átalakítsa.

Max Van der Meersch, aki 1937-ben találkozott vele először, így jellemzi Cardijnt „Emberhalászok“ című könyvében:

„Egész életemben látni fogom ennek a papnak különös alakját, amint hirtelen felugrik a pódiumra, ide-oda jár, kézzel-lábbal kapálódzik, befejezetlen mondatokat kiált, liheg, szinte nevetséges dühében, de meggyőződése erejével, tüzével, őszinteségével, gyöngédségével mindenkit megindít, megmozgat, fellelkesít, megkönnyeztet és magával ragad, mivel lelke legmélyéig áthatva Mestere példájától a szegények, kismizmizettek és az elnyomottak ügyének szenteli magát. Könynyein, szenvedésén, álmain és a szerencsétlenekkel szembeni szeretetén keresztül magát Krisztust látjuk, aki általa szól az emberekhez . . .“

„Gyümölcsöikről ismeritek meg őket“

Cardijn keresztény munkásifjúsági mozgalma főleg az utolsó világ-háború után az egész világon hatalmas fává terebélyesedett és olyan gyümölcsöket hozott, amelyek világosan igazolják igazságát és apostoli módszere helyességét. A JOC tagjai ott voltak a rombadőlt országok újjáépítésénél, a gyarmati országok fölszabadítási harcaiban és ma is vállalják a kemény munkát mindenütt, főleg a fejlődő államokban az egész világon.

Vannak olyanok, akik ma aggódó szemmel kísérik a JOC útját és a mozgalom „balratolódásáról“ beszélnek. Ez kétségkívül észlelhető mindenütt, főleg a fejlődő államokban, ahol sokszor kemény harc folyik Cardijn hármasságáért. De kétségtelen az is, hogy a mozgalom jelenlegi vezetői hűségesen ragaszkodnak nevelőatyjuk szelleméhez.

Vanistendael Ágoston, a Keresztény Szakszervezetek Nemzetközi Szövetsége egykori főtitkára és volt zsinati megfigyelő, így ír: „Cardijn-nek köszönöm önbizalmamat és reményemet az élethez. Hálás maradok neki mindörökké.” A jelenlegi főtitkár, Brück János pedig így szól róla: „A vele való találkozásom és együttműködésem gyökeresen átalakította életemet: értelmet adott neki és teljesen új irányt. Mindent, amit azóta teszek, az ő világnézete és a munkásemberről alkotott felfogása ihlet. Neki köszönöm ifjúságom legigazibb örömeit, a munkásságért vállalt és az egész életre szóló elkötelezettségemet.”

Főleg a második világháború óta a JOC szervezeteiben nevelődött egykori munkásfiatalok jelentős szerepet töltenek be mind a nemzetközi, mind a belga társadalmi életben. Nyugodtan mondhatjuk, hogy alig van számottevő katolikus szociális és politikai mozgalom a világon, amelynek vezető személyiségeit ne Cardijn ihlette, sőt nevelte volna.

Ami Belgiumot illeti, Harmel Péter, hosszú éveken át az ország külügyminisztere, majd pedig miniszterelnöke, Cardijn 80. születésnapja alkalmával így szólt róla: „Az utolsó világháború óta a belga országgyűlés főleg a JOC színeit viseli. Valóban nem volt mindeddig olyan parlament, amelynek tagjai, sőt miniszterei között egykori JOC-tagok ne szerepeltek volna. A belga milliók köszönik Cardijnnek, hogy hazájukat az élő és apostoli kereszténység képében ismertette meg a világgal.”

Íme az egyik legmarkánsabb jelenlegi belga miniszter, Bertrand Ferenc tanúsága: „Mint húsz éves bányászfiú 1933.márc.23-án találkoztam először életemben Cardijnnel. Szavai bombaként vágtak be lelkembe. Hirtelen eltűnt minden csökkentértékűségi tudatom és érzelmem. Azóta vagyok tudatában emberi méltóságomnak és küldetésemnek. Egész további életem és mindaz a felelősség, amit a társadalomban vállalni mertem, ennek az első mélységes hatásnak az eredménye.”

Cardijn valóban rányomta bélyegét kora keresztény társadalmára, de főleg azokra, akiket maga nevelt fel.

Hűséges a halálig

Cardijn hetvenöt éves, amikor átadja az egész világon immár öt millió tagot számláló JOC központi vezetését utódjának. De nyugalmat ezután sem ismer. Tekintete a fejlődő országok felé irányul és szent örültséggel állandóan úton van, hogy mindenütt felrázza az embereket.

Tudjuk, hogy egy-két évvel halála előtt VI. Pál bíborosi rangra emelte. Kiadatlan jegyzeteiben olvassuk, hogy sokáig habozott, amíg

elfogadta ezt a méltóságot: „Cardijn vagyok és semmi más . . . Bfboros? . . . Nem, nem, az nem lehet . . .“ Amikor a Szentatya személyes kérésére mégis elfogadta ezt a kinevezést, levelet írt a mozgalom összes munkásfiataljaihoz az egész világra: „Nem az én személyemről van szó! A Szentatya az egész világ munkásifjúságát és munkásságát akarta megbecsülni, amikor engem bfborossá tett.“ A munkásifjúság Thaiföldön megtartott világtalálkozóján pedig így szólt: „Lássátok, itt áll elöttetek a bfboros! De nem az szól hozzátok, hanem az egykori kis brüsszeli káplán, aki a tiétek mindörökrè . . .“

1967-ben halt meg. Halála előtt egy hónappal harminckilenc fokos lázban mentővel akarja Disonba vitetni magát, hogy egy volt munkásfiút pappá szenteljen. A louvaini klinikán lázalmában beszédet tart a „Populorum Progressio“-ról. Utolsó levelét két héttel halála előtt a Szentatyának írja: „Utolsó leheletemig folytatom munkámat a munkásifjúság és az egész világ munkássága javára.“

Röviddel halála előtt még beszélgetést folytat a luxemburgi rádió egyik munkatársával:

- Bfboros úr, mi önnek a halál?
- *Az élet folytatása az átmenet után.*
- Mit fog csinálni az égben?
- *Ugyanazt, amit eddig: a munkásfiatalokkal foglalkozom . . .*

Ujváry Julianna

HELEN KELLER

Helen Keller 1880 június 27-én született Alabamában, az Egyesült Államokban, meghalt 1968 június 1-én.

Ezt a hosszú életet rengeteg tanulás, munka, levelek, cikkek, könyvek tömegének írása, felolvasó körutak töltötték be. Hatszor utazta körbe a világot, mindenütt előadásokat tartva.

És ez a hihetetlenül aktív ember 19 hónapos korától vak és süket volt, beszélni is csak tízéves korában kezdett tanulni.

Nem ő volt az első süketnéma vak, aki megtanult másokkal érintkezni. De ő sokkal többre jutott a pusztá érintkezésnél. Bebizonyította, hogy valaki, aki se nem lát, se nem hall és rendesen beszélni sem tud, el tudja végezni a főiskolát és részese lehet a szellemi életnek. És ami még ennél is több: megtalált életét nem tartotta meg magának, hanem hasonlóan fogyatékos embertársai megsegítésére fordította. Harcolt értük, bebizonyította a világnak, hogy lehet és kell rajtuk segíteni — és harcolt velük, hogy bebizonyítsa nekik is: életük nem elveszett, lehet és kell is teljesebbé tenniök!

Teljes élet volt Helen Keller élete — pedig mennyire nyomorult életnek indult!

Apja a szövetséges hadsereg kapitánya, anyja második felesége férjének, nála jóval fiatalabb. Érdekes véletlenként egyik őse Svájcban a süketek első tanítója volt, módszeréről könyvet is írt.

A kisbabát a szülők nagy szeretettel veszik körül. Járnai tanul, néhány szót már mond (a water = víz szó az egyetlen, amelyet soha nem felejt el, mindig kimond, bár süketisége folytán a végén valami artikulálatlan „wa wa” lesz belőle), élénk, értelmes, nagy az utánzóképesége.

Ezt a szépnek induló életet töri ketté 19 hónapos korában egy heveny agy- és gyomorvérzés, amelyet hosszas küzdelem után szervezete legyőz ugyan, de látását, hallását örökre elveszti és ennek következtében megnémul.

Szülei nem tudnak vele érintkezni, sajnálatból és szeretetből mindig mindent megengednek — úgy nő fel, mint egy kis vadember. Kézzelel eszik, mindenki tányérjába belemarkol, mindenütt ott van, erős, aktív, jeleket alkot magának és azokkal próbál érintkezni az emberekkel. Tapogatja az arcokat, utánozza szájuk mozgását, meg akarja magát értetni — és ha nem sikerül, földhözvágja magát, artikulálatlan hangon

ordítozik, rükapál — a szellem ki akarja magát szabadítani a test béklyójából . . .

Es talán örökre fogoly maradt volna, ha a Gondviselés nem ad meléje hozzá méltó, erősakarátú vezetőt, Anne Sullivan személyében.

Hozzáérkezéséről Helen 75. születésnapján így nyilatkozik: „Születésnapom soha nem jelent számomra annyit, mint Anne Sullivan megérkezése 1887 március 3-án. Ez a nap volt lelkemnek születésnapja.“

Anne 1866-ban született. (1936 nov. 3-án halt meg.) 14 éves koráig nyomortanyán növekedett, félig vakon került a vakok Perkins intézetébe Bostonba, ahol 1886-ban szerezte meg az egyetemi fokozatot, és ahonnan 21 éves korában, tapasztalatlanul és tele szeretettel, a segítség vágyával kerül az akkor 7 éves kis vadember mellé.

Az első, amire a kislányt rászoktatja, az engedelmesség. Hosszú harc előzi meg az eredményt, nemcsak Helennel, hanem a szülőkkal is, akik nem bírják elviselni gyermekük „béklyóba szorítását“. Ez a harc nemcsak képletes, hanem fizikai értelemben zajlik — földhözvágott szalvéták, összetört tányérok, kiöntött víz jelzik a hadszínteret, hol Helen zárja be Annet, hol Anne Helent. Anne sokszor borul sírva, kimerülten az ágyára — de a törekeny, szívós, erős akarátú „Tanító“ (ahogy Helen megtanulja nevezni) végre győz — és megnyitja tanítványának az utat a teljes élet felé.

Helen mondja róla: „Érzem, hogy lényem elválaszthatatlan az enyémtől, és hogy az én lépteim az ő nyomába haladnak. Ami bennem jó, tőle van, — nincs bennem adottság, törekvés vagy öröm, amelyet ne az ő szerető érintése fakasztott volna bennem.“

De Anne tehetségét és lelki nagyságát nem ez az „elválaszthatatlanság“ jelzi legjobban, hanem az, hogy Helen mindennek ellenére önálló lény lett. Később Helen így nyilatkozik erről a nevelési módszerről: „Anyám és Tanító jobban ismertek bárki másnál és soha nem kényeszerítettek erőszakkal semmire.“ Anne nem saját akarátát és lényét oltotta Helenbe, hanem ösztönzést adott neki — ahogyan ez minden igaz barátságban benne van, nem gátolva, hanem kifejelesztve a másik fél személyiségét.

De ennek a szunnyadó személyiségnek a kifejelesztéséhez sok nehézséggel kikövezett hosszú út vezet. Anne az első perctől kezdve állandóan „írja“ a szavakat az ún. kézi ábécével Helen tenyerébe. Az első szó az ajándékba hozott baba neve, a „doll“. Helennek tetszik a játék, utánozza Annet, még kutyáját is tanítja betűzni, de nem tudja, mit miért csinál. Egy hónapba telik, míg a kezére ömlő friss víz és a „water“ szó betűinek együttes benyomására ráeszmél, hogy mindennek van neve. Az első felhő felszakadt. Helen életének első szaka, a sötétség élete lezárult.

Hirtelen mintha ködösen ráébredtem volna valami elfeledettre — a visszatérő gondolat mámoros izgalma járt át; és valahogyan megnyilatkozott nekem a nyelv titka. Megértettem, hogy „v-i-z“ azt a csodálatos hűvös valamit jelenti, ami a kezemen végigfolyt. Ez az életrekeltszó fölébresztette a lelkemet, világosságot, reményt, örömet adott neki, szabaddá tette! Igaz, voltak még korlátok, de ezeket idővel le lehetett dönteni.

Mikor eljöttem onnan, égtem a tanulás vágyától. Mindennek neve volt, és minden név új gondolat szülője lett. Minden tárgy, amit csak hazafelé megérintettem, mintha csupa vibráló élet lett volna. Azért volt ez, mert mindent ezzel a most kapott különös új látással láttam.

Aznap nagyon sok új szót tanultam. Nem emlékszem mindre, de tudom, hogy köztük voltak: *anya, apa, nővér, tanító* — olyan szavak, amelyekről körülöttem a világ „virágba borult, mint Áron vesszeje“.

A gyermekben hihetetlen tudásszomj nagy intelligenciával párosul. Mindennek akarja tudni a nevét, mindent és mindenkit ismerni akar. Anne alig győzi írni a szavakat a tenyerébe. De rájön: Helent nem úgy kell tanítani, mint egy hétéves gyermeket, hanem úgy kell foglalkozni vele, mint egy beszélni tanuló kisbabával. Azt sem „tanítják“ beszélni, hanem a szavakat, a mondatokat, a beszédet állandó hallásból, ismételtetésből tanulja meg. Anne is így tanítja ezután Helent, mesél neki, beszél, ugyanúgy, mint egy másik gyereknek tenné — csak füle helyett a tenyerébe. Leír mindent, amit lát, magyaráz, ha Helen nem is érti. Beszélget vele, természetesen, nem a tanulás, hanem a beszélgetés kedvéért, bátorítja, hogy ő is meséljen másoknak, bátorítja a családtagokat, hogy beszélgessenek vele.

Először csak a tárgyak nevét tanítja meg, tapogatás útján. Aztán felhasználva Helennek a „nagy — kicsi“ fogalompárra feltalált jelét, elindítja a jelzők útján. Játékosan tanítja tovább: megjátszatja vele, hogy *ül a széken*, beteszi a *szekrénybe*, benn van a *szekrényben*. Helen egyszer gyöngyöt fűz, időnként összetéveszti a sorrendet, megáll, töri a fejét, hogyan csinálja. Anne megkopogtatja a homlokát és betűzi: „gondolkodj“. Az első elvont fogalom!

Helen tanul — és még többet akar tudni. Eleinte szavakat tesz csak egymás mellé, — de Anne mindig egész mondatokat mond neki. És lassan Helen is összerakja a szavakat. Nagy öröm az első „és“ használata, vagy amikor Anne azt mondja: „Helen felmegy az emeletre“, és Helen nevetve kijavítja: „Tanító téved! *Te* felmegy az emeletre!“ Különös szó a „talán“ is, de Anne azt is meg tudja magyarázni.

A gyermek nemcsak érintkezni akar az emberekkel, de mindent tenni akar, amit a normális emberek tesznek. Most olvasni akar. És Anne megtanítja rá. Először domború betűkkel olvasnak. Helen kitapogatja a betűt, Anne a tenyerébe betűzi. Aztán szavakat olvas; Anne vagy

tenyerébe írja, vagy a tárgyra tűzi annak domború betűvel írt nevét. Amikor már elég szót ismer, kis meséket olvas. Az ismeretlen szavak értelmét vagy kitalálja, vagy megkérdezi. Néha 2-3 órát is olvas. Balkeze fut a sorokon, jobbjával „mondja“ magának a szavakat.

Az olvasás után az írás jön, szögletes betűkkel, minta után, a vakok által használt írotáblán. Először Anne vezet, aztán magától ír és gyakorol rengeteget. De milyen jutalma a fáradságnak, mikor édesanyja el tudja olvasni, amit írt! — Amikor később megtanul írógépen írni, azt használja inkább és nem a sok időt rabló kézzel-írást.

De az olvasás mindig kedvelt foglalkozása marad, egész életére kihat a betűk szeretete. Vagy domború betűkkel olvas, vagy vakok számára írt Braille-könyveket. Jóbarátai, Anne vagy Polly Thompson, későbbi titkárnője gyakran írnak le számára könyveket, hogy saját maga is többször el tudja olvasni.

De nem lesz könyvmoly, vagy „kékharisnya“. Nagyon szereti a természetet, sokat van a szabadban, sportol. Sokat sétál, lovagol, kétszemélyes kerékpáron biciklizik, úszik, evez, horgászik, még öregkorában is. Hetvenedik születésnapján azzal szerez neki Polly örömet, hogy horgászni mennek. Tud horgolni, kötni és nagyon szeret sakkozni.

Rajong a zenéért. Gyerekkorától kezdve, ha valaki zongorázik, ott áll a zongora mellett, kezét rátéve és érzékelve a húrok rezgését. Ugyanúgy érzi orgonajátéknál a levegő vibrálását. Beethoven IX. Szimfóniája a legkedvesebb zenedarabja, szimbolizálja számára a művész csodálatos győzelmét a süketség fölött.

Anne elve: „Nem kötöm magam semmi különleges tanítási módhoz. Általános látókörét és intelligenciáját próbálom növelni, bővíteni kapcsolatát a körülötte lévő dolgokkal. Azt akarom, hogy természetes és könnyed kapcsolata legyen az emberekkel.“

Ezt a célt szolgálják az utazások is. Elmennek Bostonba, a vakok Perkins-intézetébe. Helen szabadon használhatja a könyvtárt és együtt játszik a többi gyermekkel. (Bár mindig érintkezik és kitűnően megvan hasonló korú látó-halló pajtásokkal is; nem egy a kézi ábécét is megtanulja a kedvéért.) Múzeumba járnak, nyaralnak a tenger mellett (egy életre kiható élmény Helen számára!), megnézik az első letelepülők, a „zarándokok“ partraszállási helyét, jelen vannak Cleveland elnök beiktatásán, az 1893-as világkiállításon. Személyes ismeretségbe kerül korának sok nagy szellemével. Helen „lát“ Anne szemével, tapogat, szagol, érez. Hatalmas élményt jelent neki a Niagara vízesés, érzi a levegő vibrálását és a föld remegését.

1889-ben Anne újra kezdi a rendszeres tanítást. Helen most már számtant, földrajzot, állattant, növénytant tanul és rendszeresen olvas.

És kérdez, kérdez. Anne feljegyzi, hogy egy nap alatt milyen szavak értelmét akarta megtudni: „jelenség, megalkuvás, energia, reprodukció, rendkívüli, örök, misztérium“.

1893-ban, hét évvel Anne megérkezése után, már görögöt tanul, történelmet, franciát, latint. Későbbi tanrendje magába foglalja a német nyelvet, az angol irodalmat, közgazdaságtant is.

1890 tavaszán elhatározza, hogy megtanul beszélni. Néhány órát kap egy szaktanártól, aztán maga folytatja. Ujjával tapogatja a szájmozdulatokat, mimikát, torkot — és gyakorol. Anne javítgatja fáradhatatlanul, türelemmel a fáradhatatlan, erősakarátú kislányt. A beszédet annyira megtanulja, hogy később előadásokat tud tartani. Hangja nem nagyon kellemetlen, de nem is egészen normális. Az első mondatokat rendszerint át kell „fordítani“, de hamarosan meg lehet szokni és meg lehet érteni beszédét.

Ugyanebben az időben tanulja meg a szájról-olvasást is. Balkeze középső, mutató- és hüvelykujjával érinti a beszélő orrlyukát, ajkát és gégéjét, így meg tudja különböztetni az orr-, nyelv- és torokhangokat. De a számára legkellemesebb érintkezési mód a kézbe-írás marad. Ilyenkor nem az egyes betűket fogja fel külön-külön, hanem a szavakat, ahogy mi látók is olvasunk.

Tizennégyéves, amikor fejébe veszi, hogy főiskolára, college-ba fog járni. Három évig látogatja előkészületül a Cambridge School-t, tanul együtt a látó, halló, „normális“ lányokkal. Ha nincs meg a szükséges tankönyve domború vagy Braille-írással, Anne olvassa a tenyerébe. Így olvassa el többek között Lessing Minna von Barnhelm-jét németül, franciául pedig Moliére és Racine munkáit. Az előadásokat Anne a tenyerébe írja, Helen otthon készít jegyzeteket, emlékezet után. Dolgozatait írógépen készíti. Rengeteg baja van a mértannel, annál kiválóbb a humán tárgyakban. College-i felvételi vizsgáját sikeresen teszi le, németből és angolból egyenesen kiténtetéssel. 1900-ban kezdi el tanulmányait a Radcliff college-ban, 1904-ben megszerzi az egyetemi fokozatot, cum laude eredménnyel.

Ez Helen Keller kifejlődésének külső kerete. És ha megnézzük a lelkivilágát ennek a fiatal lánynak, megértjük a 88 évet megélt nőnek egész lelki nagyságát is.

Valaki így jellemezte: „Rendkívüli intelligencia és ritka szép szellem, egy test elégtelenségébe zárva, ahonnan Anne Sullivan zsenialitása megszabadította.“

Anne Sullivan zsenialitása és a saját erős jelleme. Kezében tartotta sötét és néma világát és formálta — erősakarátú, céltudatos, nagyon derűs, humorral teli, másokért élő, csupa szeretet emberré.

Már gyermekkorában megjegyezte róla valaki, aki utazás közben ismerte meg: „Sokáig éltem és sok boldog arcot láttam, — de ma estig nem láttam még egy olyan ragyogó arcot, mint ezé a gyermeké!” És már 70 éves, amikor egy újságíró azt mondja róla: eleven tanúja annak, hogy a boldogság így is lehetséges.

És Helen adta tovább ezt az örömet másoknak. Nagyon szerette a gyerekeket, sokat foglalkozott velük, mesélt nekik. A gyerekeknek általában soha nem volt nehézségük, hogy beszédét megértsek.

Szerette a társaságot, szívesen volt emberek között. Egész teste úgy alakult, hogy szinte eszköznek használta arra, hogy kapcsolatba lépessen az emberekkel.

Mindig érdekelte minden. Ha csendes toronyban élt is, ez a torony nyitva volt a világ felé és Helen mindig tudta, mi történik a világban. Érdekelte a világ sora, tanult és foglalkozott történelemmel, közigazdasággal, politikával is. És főleg rengeteget olvasott: titkárnöje sokszor még éjfelen messze túl is hallotta a lapok suhogását. Legkedvesebb könyve a Biblia: „Úgy szeretem, ahogyan egy más könyvet sem.” És hogy ez nem pusztán szólam, abból látszik, hogy könyvei, cikkei tele vannak bibliai szöfordulatokkal, onnan kölcsönzött hasonlatokkal, arra vonatkozó megjegyzésekkel.

Külsőleg Helen magas volt, erős testalkatú, kifejező arcúval. Nem felelt meg a vakokról általában alkotott képnek, mert tapintóérzéke nem volt olyan fejlett, mint a vakoké szokott lenni. Kézügyessége sem volt, nem is nagyon törődött a kifejlesztésével. Ami őt érdekelte, amit fejlesztett, az az volt, amivel az emberekkel kapcsolatba tudott lépni: az írás: rendes írógépen, Braille-gépen írt, ebben is inkább lassú volt, de pontos, hiszen visszaolvasni nem tudta, amit írt; az olvasás: domborított betűket, többfajta Braille-írást olvasott, ismerte és alkalomadtán használta a morzet is; a beszédhez saját hangját használta és a kézbe-írást. Igen sok levelet írt, s ezekben szinte megdöbbentő nyomon kísérni stílusának rohamos fejlődését. Emlékezete jó volt, az embereket egyszeri találkozás után megismerte, fejlett volt benne az „érintő emlékezet”. Ahogy mi hallás, látás útján emlékezünk, úgy emlékezett ő érintés útján. Amit megtapintott, vagy kezébe írtak, nehezen felejtette el. Fejlődésének elején gyakran vette szószerint a neki mondottakat. Valaki azt mondta neki: „A magyarok született zenészek.” Mire Helen: „Énekelnek, amikor megszületnek?” És mikor az illető elmesélte, hogy Budapesten egy tanítványának többszáz dallam volt a fejében, Helen nevetve jegyezte meg: „Azt hiszem, annak a fejében nagy zaj lehetett!” De hamar rájött tévedéseire és sokszor kinevette saját magát.

Szerette a nemeset, hitt az emberek jóságában. Valaki egyszer megkérdezte tőle, mi a szeretet. „Az Isten áldja meg, erre igazán könnyű válaszolni: az, amit mindenki érez mindenki iránt!”

Őszinte volt és becsületes. Kimondta, amit gondolt, ugyanakkor azonban tapintatos is volt. Egész beállítottsága optimista és idealista volt, élete végéig. Ez az idealizmusa és optimizmusa diktálta minden cselekedetét. Anne mondta egyszer: „Nagy dolog érezni, hogy van valami hasznunk a világban, hogy valakinek szüksége van reánk . . .“ Ezt a lelkiületet vette át Helen.

Negyvenéves korában befejezte a tanulást, önmaga képzését — és ettől kezdve haláláig másokért élt, mások megsegítésére törekedett. Főleg a vakokra volt nagy gondja. Egyik állami kórházból a másikba utazott, cikkekben számolt be tapasztalatairól, a betegek nehézségeiről, az orvosi erőfeszítések sikereiről. 1950-ig kétmillió dollárt szedett össze a fogyatékosak, elsősorban a vakok intézményes megsegítésére. Még 75 éves korában is napi 6-7 órát dolgozott: levelezett, cikkeket, könyveket írt, előadásokat tartott, személyes keresztesháborút vezetett vendégei érdekében. Egy alkalommal azért utazott Japánba, hogy a kormány nemtörődöm magatartását megváltoztassa a vakokkal szemben. Bejárta Európát, a Közel- és Távolkeletet, Dél- és Középamerikát, Kanadát, nem is beszélve az Egyesült Államokban tett számos felolvasókörútjáról. Mindkét háborúban látogatta a hadikórházakat és vizsgálta, erősítette a sebesülteket, elsősorban a megvakultakat. Vallotta, hogy „az élet izgalmas és a legizgalmasabb, ha másokért éljük.“

Voltak persze nehéz órái is: „Nem igaz, hogy soha nem vagyok szomorú, vagy lázadó. De egyszer régen elhatároztam, hogy nem panaszkodom. A halálos sebesülteknek törekedniök kell arra, hogy hátralévő napjaikat vidáman éljék le — másokért. Azért van a vallás, hogy szívüket bátornak tartsa meg, hogy mindvégig mosolygó arccal tudjanak harcolni.“

Vajon hogyan jutott el Helen Keller az Istenhez?

Anne Sullivan azt írja, hogy Helen olvasta a görög regéket, isten, istennő, menny, lélek ismerős szavak voltak számára, de soha nem kérdezett utánuk. Istenismerete a természetből indult ki. Megismerte az emberi erők határait, felfogta, hogy valami nagyobb hatalom alkotta a földet, a napot és ezer más dolgot a természetben, amelyet ismert. Egy nap aztán megkérdezte annak a hatalomnak a nevét, amelynek létezéséről saját értelmében már meg volt győződve.

Tízéves volt, amikor kérdései záporozni kezdtek Annere; az felelt, ahogy tudott, majd egy nálánál illetékesebbhez vezette. A presbiteriánus püspök, Philip Brooks volt ez. Tanította — mint Helen írja — nem különleges dogmákra, hanem arra, hogy Isten atyánk és minden ember testvérünk, hogy Isten a szeretet, mi az ő gyermekei vagyunk, ezért a legsötétebb felhő is eloszlik egyszer és a rossz nem fog győzni. Ez a

tanítás segítette Helent, mert a gonosz létezése és a belőle származó szenvedés zavarta a legjobban, nehezen egyeztette össze a gonosz és az Isten fogalmát. Nemes lelke minden rosszat került, mert számára nem létezett „ártatlan“ vagy jelentéktelen rosszság.

Brooks püspök tanítása, Anne Sullivan példája nyomán változott az idők folyásával alaptermészetéből fakadó, problémamentes optimizmus mélyebb hitté, amely felmérte a világban létező rosszat, de mindig remélt a jobban és nem szűnt meg dolgozni érte, még vereségei ellenére sem. Szépen fejezi ki ezt az optimizmusát, amit hetvenes korában mondott: „Nem hiszem, hogy az emberi természet alapján romlott . . . Hiszem, hogy az ember alapján és szükségszerűen jó — ezt gyermekkorom óta hiszem. Bízom Isten útjaiban és embertársaimban . . . Csodálkozásba ejtenek nem az emberek hibái, hanem az az erő és ösztönzés, amellyel minden időben felkeltek, ha elbuktak.“ És hogy Isten atyaságát és szeretetét komolyan vette, látszik abból a mondatából, amelyet szintén öregkorában írt le: „Köszönöm Istennek fogatékosságomat, mert általa találtam meg magamat, munkámat és Istenemet.“

Arra a kérdésre pedig, hogy volt-e életének értelme, így válaszolt: „Hiszem, hogy ezekben a sötét és néma években Isten használta életemet egy célra, amelyet nem ismerek, de egy napon majd mindent meg fogok érteni és akkor nagyon elégedett leszek.“

Helen Kellerről szóló rövid kis eszmefuttatásunkat (mennyit lehetne még róla írni!) legjobban azokkal a szavakkal fejezhetjük be, amelyeket ő maga írt élete értelméről és az örök életéről:

Hiszem, hogy az életet azért kaptuk, hogy növekedjünk a szeretetben és hiszem, hogy Isten bennem van, ahogy a nap a fényben és az illat a virágban; a Fény az én sötétségemben, a Hang az én csendemben . . . Hiszek a lélek halhatatlanságában, mert halhatatlan vágyakat hordozok magamban . . . Hiszem az örök életet, hiszem, hogy ott enyémek lesznek azok az érzékek, amelyeket most nélkülözök, és hogy odaát csodaszép otthonom lesz, telve színnel, zenével, a virágok beszédével és szeretteim arcával. Félelem nélkül megyek az elvárásolt erdő felé, ahol mindig zöldek a levelek . . .

A BOLDOG EMBER ÉS ISTENE

Ha az emberi életet leglényegében akarjuk megragadni, akkor „boldogságának“ kérdést kell fölvetnünk. A boldogság tény, vitathatatlan tény. Mindannyian átéltünk már ilyen fénylő pillanatokot, — hatásukra lényünk áttetszővé vált, áttündökölt rajta valami mélyében rejlő belső forma: az élet zürzavarából hirtelen kiemelkedett a végső értelem, a beteljesedés, a boldogság. Életünk egyszerre tisztán és tökéletesen állt előttünk. Szent borzongás fogott el. Ilyen hát életemnek lényegi mélye: ilyen világos, ilyen tiszta, ilyen csordulóan teli és ilyen „más“. Előttünk állt valaki — kétségtelenül „mi magunk“, a létnek ugyanabból a szövetéből, sorsunk egészét hordozva: és mégis, ugyanakkor ez már nemcsak a „mi életünk“ volt, hanem valami ajándékba kapott, valami megfoghatatlan. Különös hangulat vett erőt rajtunk. Nem öröm volt, nem is szomorúság, nem volt emelkedett, se nem levert; egyáltalán nem tartozott a többi érzés és kedélyi megmozdulás birodalmába; a tiszta „itt és most“ maga, mély begyökerezettségben és magasba ívelő nyitottságban, mindent átváltoztató erejében: a boldogság. Az egész lét belülről vált áttetszővé, kitágult, mindent magába fogadott, rokonnak érezte magát a mindenséggel — de közben „önmaga“ maradt, nem oldódott föl, inkább még szilárdabbá vált. A véges lény befejezettnak, azaz tökéletesnek éli meg magát: ez a boldogság. Amit eközben megsejtünk, megértünk és átérzünk, az nem lehet elemző fejtegetés tárgya, mert teljesen magábanálló és nem vezethető vissza lényegesebbre. Maga a tény leírhatatlan, de megcáfolhatatlan is annak, aki ilyen pillanatokot akár a saját életében átélt, akár egy szeretett ember sorsában észrevett. Ha boldogságunkról beszélni tudnánk, akkor magának a mennyországának a nyelvét találtuk volna ki. De egyvalamit megkísérelhetünk, és ez lesz itt következő gondolati vállalkozásunk merész tárgya: megnevezhetjük és próbálhatjuk megérteni a boldogságot létrehozni képes alapfeltételeket. Nyolc ilyen van:

Először: a szegénység. A szegénységet kell a boldogság első alapfeltételül megneveznünk, mert — amennyiben nem csupán anyagi nélkülözés, hanem egzisztenciális magatartás — az életnek egy alapvető döntése megy végbe benne: az ember lemond arról, hogy önmagát, lényegét, énjét azonosítsa azzal, ami „rendelkezésére áll“. „En“ több vagyok mindannál, amim „van“. Az „egzisztencia mértéke“ nem az, amit elértünk. Ez a döntés magával hozza az „áttörést a szabadság felé“: Az ember nem hagyja, hogy bármi is szűk korlátfai közé zárhassa

életét, hogy amit meghódított, az eltorlaszolja előle az ismeretlenbe vivő utat. Több ő, mint mindaz, amit ebben az életben elért, megvalósított, vágyával kergetett, megismert és megszeretett. Életünkben a megoldódott biztonság egzisztenciális érzése tör föl: „Létem lényegét senkisémet veheti el tőlem; szent frissességgel és gondtalansággal tartathatok a mindig nagyobb felé, anélkül, hogy bármi is „lekötözhessen” magamban, vagy a világban; engedhetem, hogy igénybevegjenek, nyugodtan elidőzhetem a világ szépségénél, de résztvehetek az emberek gondjában-bajában is.” Alapjában véve a „lelki szegénység” a szerető szív nyitottsága: mindegy neki, sok vagy kevés sikerül-e az életében. Már nem a dolgok külső megjelenését, felszínét látja. A lélek fülelőn fordul kifelé, nem tolja előtérbe sajátmagát, megszabadult önmagától. Legyőzi a szokások, a hétköznapiak, a fáradt eltompulás hatalmát. Elszakad megrögzött beidegzettségeitől, belső mozgásának iránya egyre „távolodik” önmagától, nyitott a „más” mindig új jelenlétére. A bensőleg független ember első, szinte „ösztönös” rezdülése: szerény jóakarát az élet, az események, az emberek iránt, nem pedig birtokbavétel. Ez a teremtmény erejű együttlét a másikkal. Ki tud tartani még akkor is, ha nem viszonzozzák, ha félreismerik vagy visszautasítják. Ebből a belső eloldódásból fakad a lényegi fordulat a bensőség felé, és az képesít egy új világ megpillantására: Az ember a dolgokat önmagukért akarja, eredeti szentségükben, nem elsősorban azért, hogy „használja” őket; el tud időzni annál, ami előtte van, ami eléje tárul; meg tud állapodni tágranyitott érzékekkel és kitarult lélekkel; nem az övé a világ és mégis mélyebben, bensőségesebben adja magát neki, mint bármi birtoklás lehetővé tenné. Így jön létre „oldott egzisztencia”, szemlélődőképességgel és mélyreható tudásával. Az ilyenek az emberek feltárják legtitkosabb valójukat, mert tudják: itt nem használják ki és nem használják el őket, nem manipulálják, nem kényszerítik a célosság idegen kereteibe, nem tudnak mindenre kádenciát, hanem úgy fogadják el őket, amilyenek, örömeik és bánatuk páratlanságában. Új világ támad az ilyen élet körül, az önátadás benső magatartásából sarjadó világ: a megismételhetetlennek, az otthonosságnak, a megbecsülésnek, a védettségnek a birodalma. „Boldogok a lélekben szegények, mert övék a mennyek országa” (Mt 5,3).

Másodszer: a szomorúság. A sajátmagától való elszakadás tiszta magatartása, a „lelki szegénység” képessé teszi az embert a lényegi együttlétre másokkal. Ez nemcsak a beleélés képességének különleges finomságát jelenti, hanem ezen túlmenően azt, hogy részt tud venni másnak a sorsában. De különösen a szorongatottakhoz, megtörttekhez, megalázottakhoz vonzódik az ilyen ember; olyanokhoz, akik nem képesek szabadulni többé fájdalmas sorsuk súlyától. Minden hátsó szándék nélkül, megilletődött tisztelettel nyílik meg a másik bajának, és saját-

magában kínál otthont neki. A másik szenvedése előtt benseje elnémul, nem marad más belőle, mint az emberi esendőség mindenestül-való befogadása. Az ő „lakomáján“, együttlétének közösségében elsősorban „szegények, vakok, sánták és bénák“ vesznek részt (Lk 14,12-14). Különös nyugtalanság keríti hatalmába lelkét; úgy érzi, ki kell törnie a megszokott emberinek birodalmából, hogy neki magának „se legyen semmije, ahová a fejét lehajthatná“ (Mt 8,20), — így tud mindig megmaradni a benső készenlétben, megajándékozni közelségével minden szorongatottat. Boldogság számára, hogy nem a magáé többé, hogy résztvesz az emberek kiszolgáltatottságában, hogy leereszkedik a mindennapiba, hogy gazdaggá válik önmaga elajándékozásában. És az az ember, akit így lényegében megragadott a testvér baja, nem tanítói magatartással megy oda a szenvedő emberhez, nem is mint érdektelen segítő, vagy szomorú sajnálkozó, hanem ő maga is a szenvedő ember létének egy darabjává válik. Itt nem pusztán testvéri segítőkészség, vagy társadalmi jótékonykodás dolgozik. Persze mindez „is“ meglehet, meg is kell lennie, ha a segítő szív használhatónak akar bizonyulni. De az alapvető magatartás mélyebben keresendő: önmagunk kiüresítésében, a szeretetnek abban a „többletében“, amely rávesz bennünket, hogy engedjük rávetődni saját életünkre a szenvedés sötétjének homályát. Kitartani a másik ember mellett kiúttalan sorsában, hosszú ideig elviselni a másik szegényes életét, közösséget vállalni egy megtört ember kimerítő lealacsonyodásával, nem érzélgősségből vagy megindulásból, hanem érzületté vált magatartásból: erről a szomorúságról van szó, ez vesz körül sötétségével minden önzetlenül szerető lelket az emberi sors csupasz, terméketlen, kiszolgáltatott, otthontalan, szenvedéstől és haláltól fenyegetett világában. Az ilyen szomorúság benső vigasztalansága kiszívhatja, sivárrá és üressé teheti az életet; bizonytalan, aggodalmaktól gyötört, fáradt lesz tőle az ember. És mégis mindig újból összeszedi magát, megint csak odaáll a másik mellé, még akkor is, ha már nem értik meg. Ez az ilyen egzisztencia lényeges tette: kiszolgáltatja magát a világ szomorúságának. A döntő, és magának az emberségnek a megértésére nézve igen jelentős tapasztalat azonban közben a következő: Lassan-lassan, a hűség és a kitartás hosszú folyamatában, az ilyen emberben valami belső mag alakul ki, amely nem hozzáférhető többé az esetleges hangulatoknak, a felületes bizonyítékoknak és a látszólagos elidegenedésnek. Ott, ebben a középpontban a lét új dimenziója jön létre, amely a vigasztalást lényegében hordja: annak boldogsága, hogy nem vagyunk többé a magunké, hogy elvételünk önmagunktól, hogy bensőleg odaadtuk magunkat. Az ilyen emberek lényegileg már titokzatos módon „odaát“ időznek, onnét árad beléjük mindig új erő arra, hogy higgadt nyugalommal, színlelés és önsajnálát nélkül hagyják elhasználni magukat. Már „eltűntek“ ebből a vi-

lágból, csak belső nagyságuk „nyomait“ regisztráljuk vigaszra talált sorsunkon. „Boldogok a szomorúak, mert vigasztalást nyernek“ (Mt 5,4).

Harmadszor: a szelídség. Ha becsületesen éljük az egzisztenciális önzetlenség örvendező készségét (lelki szegénység), akkor azzá az elszánássá alakul, hogy megnyíljunk a világ szenvedésének (szomorúság). Ezáltal új mag képződik az emberben, az élet iránti előkelőség szilárdan megalapozott magatartása. A szilárdságnak ezt a sajátos fajtáját a világ ellenkezésében és zűrzavarában nevezzük „a gyöngédségre való bátorságnak“, azaz szelídségnek (német: Sanftmut). Nem a gyöngék erénye ez, hanem a bensőleg nagyoké, a kiemelkedőké. Ezeknek nincs szükségük rá, hogy „rosszért rosszal fizessenek“, vagy visszaüssenek. De ez még csak negatív meghatározása a szelídségnek. A pozitív oldala: alapvető odahajlás a zilált teremtményhez, — különösképpen azokhoz, akik őt magát fenyegetik. Persze a szelídség más formákban is megnyilvánul: mint tartózkodás, mindenféle kényszerről való lemondás, mint a fontoskodás hiánya, a tekintet és a megismerés nyugalma, a beszéd finomsága és a másik iránti érzékeny tapintat a találkozásban. De teljes nagyságában az „ellenségszeretben“ érvényesül, itt éri el szinte az emberileg elérhetőnek határát, és azért itt mutatkozik meg egészen tisztán. Nem gyáva kiegyezést jelent ez azzal, aminek nem kellene és nem lenne szabad léteznie; nem is azt, hogy az ember nem akar többet síkraszállni az igazságért és igazságosságért; és végül azt sem, hogy már nem akarja megvédeni a gonosz támadásától az értékeset, szeretetreméltót, azt, ami él. Tehát nem a határok elkenése és az ellentétek kimagyarázása. Az ellenségszeretet inkább valami magától értetődő, cseppet sem mesterkéltségű dolog, minden szerető szív eleve adott indulata: „Számomra nem vagy ellenség, legalábbis bensődben nem. Akármennyi ellentét és különbözőség választ is el, és ha talán védekezem is az ellenem irányuló jogtalanság ellen, nem ellenségeskedésből történik. Nem akarlak legyőzni, megalázni, egyáltalán nem akarok neked fájdalmat okozni. Azt sem akarom, hogy neked legyen igazam, ne neked; nem gyűlöllek, sőt úgy érzem, éppen neked van a legnagyobb szükséged szeretetemre, hiszen annyi minden választ el különben bennünket.“ Ha nem tudjuk ellenségünk személyét ilyen alapvetően befoglalni szerető vonzódásunkba, akkor nem juthatunk el arra a nyugodt összeszedettségre, amely a boldogság egyik előfeltétele. Lelkünket megmérgezik a gyűlölködő és elutasító gondolatok, érzelmek, tervek, megfosztanak legbensőbb önmagunktól. Tudatunk nem tud felszabadulni, e negatív hatások alatt önmagából kivetkőzik és dologiságba silányul, rabszolgájává lesz a gyűlölt embernek, sőt magának a gyűlölködésnek. Zuhanhat-e sötétebb romlásba az ember? Amennyiben és ameddig megmarad ebben az állapotban, nem mondhat

nyugodtan a magáénak semmit, nem vehet fel magába gondtalanul semmit, nem tudja teljesen odaadni magát semmi szépségnek, semmi igazságnak, semmi szívet-betöltő szeretetnek. Nem tud többé a föld közelébe kerülni, nem lehet „örököse“. Ezzel szemben az ellenségszeretet a lét legnagyobb szabadságnyilatkozata; abban mutatkozik meg a tudat maradéktalan világfölénye, uralkodó nagysága. Ilyen emberrel érintkezni az elképzelhető legnagyobb jótétemény. Mondhatni ez a feladata közöttünk: hogy ne gyűlöljön. Sodró hatalma van az emberek szívében, mert ez a hatalom egészen bensőséges, csupa vonzóerő, csupa jóság. Az ilyen ember lehet igazán „a lelkek pásztora“, sőt „a lét pásztora“: az emberek önkéntelenül is nála keresnek menedéket; maga a lét feltárul előtte, fesztelenül, nyugodtan: ilyen embernél nem éri bánalom. „Boldogok a szelídek, mert ők öröklik a földet“ (Mt 5,5).

Negyedszer: a vágy. Ha az ember független, nyitott és mindenhez készséges szeretettel fordul, akkor benne és körülötte létrejön a „helyes“ világ, a szilárd alapjait önmagában bíró „otthon-nyújtás“, az egzisztencia olyan birodalma, ahol minden a maga helyén van. Az ilyen ember lelkében békés tanyára találunk a teremtmények. Ott, őnála, őbenne csakugyan szabad térben élhetünk; egészen őszinték lehetünk, nem kell szégyellnünk, vagy álcáznunk magunkat; egészen kimutathatjuk jószágunkat, anélkül, hogy kihasználnának és kifosztanának; egészen olyanok lehetünk, amilyenek vagyunk, egyszeri sorsunkban, saját énlünk kialakult egységében, anélkül, hogy félreértenének, anélkül, hogy ennek a benső egységnek erőszakos kezelését, szétrombolását kellene átélnünk; feltárhatjuk belső gazdagságunkat, „szépek“ lehetünk anélkül, hogy irigységet, mohó vágyat keltenénk, vagy kiszolgáltatnánk magunkat a nevetségessé válásnak. Egyszóval: *lehetünk*: igazán, jószágon, egyszerien, szépen, és ebben megtalálhatjuk maradéktalan kielégülésünket. A „megotthonosodásnak“ az az állapota ez, amelyet Izalás jellemez a következő „leírhatatlan leírással“: „Együtt lakik majd akkor a farkas a báránnyal, s a párduc együtt tanyázik a gödölyével. Borjú és oroszlánkölgyök együtt legel, egy kisfiú őrizheti őket. A tehén az anyamedve mellé szegődik, együtt fekszenek kölykeik; szalmát eszik az oroszlán, akárcsak az ökör. A csecsemő ott játszadozik a vipera lyukánál, s az áspiskigyó üregébe dugja kezét az anyatejtől elválasztott gyermek. Nem ártnak és nem okoznak romlást sehol szent hegyemen. Mert eltölti a földet Jahve ismerete, mint ahogy a vizek betöltik a tengert“ (Iz 11,6-9). Ennek a költeménynek a hitelessége egyszerre van abban, amit ábrázol: a béke, a bővelkedés, a szépség, a tisztaság — és a kifejezések képtelenségében, a képek összeegyeztethetetlen ellenkezésében. A dolgok „helyes rendje“, az otthonos lét: vágyakozásunk legszebb és legelérhetetlenebb tárgya. Az „igazságosság“ (szedek) nem valóság; mindig csak előttünk lebegő ideál. Időnként különösen önzet-

len, nyílt és szelíd emberekbe sűrűsödik, vagy rajtuk túlmenően csoportokba, közösségekbe — egyszóval olyan emberekbe, akik vágyakoznak a világ ilyen „állapota“ után. Maga ez a vágy ígéret gyanánt hordozza teljeseését. Van az emberiség történelmének egy mély „golf-áramlata“: a vágyakozók „mozgása“. Nincstelenek, akik tudják, hogy reménytelenül szegények, éhesek, szűkölködők, mindennap, mindenben, amit csak tesznek; kisemberek, akiknek mégis örök vágya marad a kiteljesedés; és ha hiába is volt annyi évi vágyakozás, annyi áldozathozatal, szívük annyi hulló vére, ha mindig, mindig csak csalódtak, rászédtek, meghazudtolták őket, akkor sem képesek felhagyni a reménykedéssel. Miért? Mert az emberi vágyakozás lényeges alkotójegye a vágnak magának a belső evidenciája, ami jelenvalóvá teszi a beteljesedést, azt, amire vágyunk. Az „elérhetetlen elérhetőségének“ ez a belső evidenciája láttatja be közvetlenül a kijelentés igazságát: „Boldogok, akik éheznek és szomjúhozják az igazságosságot, mert ők kielégülnek“ (Mt 5,6).

Ötödéször: az irgalmasság. Aki teli van vággyal, csillapíthatatlan kívánczósággal a nagyság után, az éppen a szenvedőkkel érzi szolidárisnak magát: az élet sorsszerű kitagadottjaival — nem leereszkedésből, hanem az egyforma emberi nyomorúság lényegi rokonságából. Mondhatni „titkos szövetség“ áll fenn minden becsületesen szenvedő ember között, az „álarcot nem viselők“ sorsközössége: az éhezőké, a szomorúaké, a szomjazóké, a hajszoltaké és üldözötteké. Nem azoké, akik a szegénységből, nyomorból és éhségből erényt csinálnak, jámborul beérik vele, tetszelegnek benne és mutogatják; azoké sem, akik ürességüket ügyesen tudják telinek álcázni, akik járatosak abban, hogy betegségüket egészségnak magyarázzák, akik éhségüket kielégültség képebe öltöztetik. Sem pedig azoké, akik álarcosan szaladgálnak, amögé rejtve eltorzult, tépelt arcukat. Alarccal senkisémmel lehet boldog. A boldogság ösztöne felsikolt bennünk, ha éhesek vagyunk, és enni kér; szomjazó valónk italt kíván; mezítelen életünk fázik és ruhára sóvárog; az idegen keresi az ajtót, amely kinyílik előtte; a rab szabadulásról álmodik; a beteg egészséget, a tévelygő hazát remél; a tudatlan érzi korlátait és világosság után vágyakozik; a kételkedő elmegy a barátjához és tőle kér tanácsot; a szomorkodó vigasztalásra áhítozik; a jogtalanság igazságosság után kiált; a sértő bocsánatban reménykedik; és az egész élet, még a halottak is, szerető baráti közelségünket várják állhatatosan. Már most aki még sohasem volt éhes, beteg, idegen, üres, elhagyatott és reménytelenül magányos, megértheti-e az emberiségnek ezt a sok bajját, nyújthat-e otthont nekik bensejében? Aligha. Valószínűleg nagyon ünnepélyesen és jóságosan fordul a sokféle nyomorúság felé, magára akarja venni és a többiekért hordozni. De képtelen rá! Nem tud elmenni a végsőkig. Odáig, ahol a szenvedés értelmetlenné

válik. Az én szenvedésemet, az én bűnömet, az én elveszettségemet senkisémet veheti le rólam. Ezek nem árucikkek. Mint ahogy senkisémet veheti át tőlem a születésemet vagy a halálomat, éppúgy az elesettséget sem. De ha szomorú vagyok és mindent egészen kilátástalannak érzek, odaülhet mellém valaki, aki maga is átélte a szenvedő lét teljes értelmetlenségét. Mellém ülhet — egyetlen szó nélkül. Akkor meg fogom érezni, hogy a barátom: tenni ugyan semmit sem tud értem, de velem szomorkodik — és nem leszek többé egyedül bánatomban. Ez talán meg fog vigasztalni. Hiszen ez a mellémülés tökéletesen értelmetlen, kivéve, ha ez az ember a barátom. Nincs erre más magyarázat. Ketten egygyé forrtunk, de másképpen nem tudja ezt megmondani. Nem talál feleletet és magyarázatot, de nem hord álarcot. Az álarcnélkülieknek ebbe a közösségébe kell alászállnia a megváltás Isténének, ha át akarja élni szenvedésünket, ha a barátunk akar lenni, a reménytelenül kicsinyek barátja. Letül mellénk, ő maga is kimerülve, üresen, éhesen, halálraszántan és Istentől elhagyottan. De ezt csak azok veszik észre, akikben megvan a bátorság, hogy az elveszett világhoz számítsák magukat, és akik maguk is le tudnak ülni minden elveszett mellé, baráti szívvel. Ezek az irgalmasok majd észre tudják venni Isten irgalmasságát. A többiek egyáltalán föl sem figyelnek rá, a jelentéktelen kis emberre az ő isteni vágyával: „Boldogok az irgalmasok, mert irgalmasságot találnak“ (Mt 5,7).

Hatodszor: a tisztaszívűség. Idáig a boldog ember belső képét próbáltuk megfesteni, vizsgálva az emberi öröm középponti elemét, mind szélesebb kiterjedésében: azt, amikor az ember nem önmagáé. A bensejében szegény ember nyitott lelkülettel közeledik a dolgok, események és emberek felé; hagyja, hogy az embersors mindenestül igénybevegye, egészen a legmélyebb szomorúság szakadékáig; senkit sem rekeszt ki vonzalmából és ellenségéhez is szelíd; virrasztó vágya túljuttatja minden kicsinyes nyomorúságon, egy rendjén lévő világ fölséges ígéretekig; szeretné, hogy barátai, a szorongatottak és gyötrődők is résztvegyenek valamiképpen boldogságában, az indulás örömeiben, és ezért enyhíteni próbálja szenvedésüket önzetlen jelenlétével. Érezzük, hogyan jön létre itt a létezésnek egy újfajta módja: az ember elszakad önmagától, és éppen így lesz önmaga. Valami tiszta, szűzi áll előttünk a maga öntudatlanságában, a tisztaság embere, az áttetsző lét, a transzparens élet. Lassanként eltűnik az életéből minden félenkség, görcs, neheztlenség és alakoskodás (a valóság eltorzítása), és kialakul benne a „derű“ létformája: öröm és béke kezd uralkodni lelkében, kibontakozik a nagylelkűség, tágszívűség, béketűrés, egyszerű testvériesség. A dolgok körülötte nyugodttá és „tisztává“ válnak, maga a lét „bizalmas“ jellegűt ölt. Titokzatos erő sugárzik ki a tisztákból. Nem valami megrázó, varázsserejével lenyűgöző hatalom; nem az óriás hegyek vagy viharzó

tengerek nagyszerűsége. A világosság, az átlátszóság ereje ez, egy ragyogó nap, vagy egy önmagában tökéletes forma világító szépsége. Az önmagával harmonizáló lét: a szépség ereje, amely semmit sem akar tőlünk, nem erőszakolja ránk magát, ideadja mindenét, amije van, és ez boldoggá teszi. Mégis jobban megragad minket bensőleg a tiszta lét tanúsága, mint a világ minden hatalma. Olyan boldogság sugárzóereje működik itt, amely önmagával nem gondolva, másokért él; minden kettősség nélküli, tiszta lény. És ha nekünk adja magát, megrendülünk, olyan teljes és föltétlen ez az odaadás. Szinte szeretnénk odakiáltani: „Nem, ezt nem teheted meg; én nem vagyok méltó az odaadásodra!” És mégis megtörténik, egyszerűen, magától értetődően, mint ahogyan egy virág, egy váza, vagy egy fa formája átmintázódik ránk, s eközben mégis tiszta és érintetlen marad. Ilyen emberek az igazságot képviselik számunkra; a velük való találkozás életünk egyik legnagyobb kegyelme. Nyitottságuk és tiszta odaadásuk a bizonyosság számunkra, hogy valamiképpen rajtunk keresztül az örökkévalóságba látnak, abba az abszolút Létbe, amely belénk sűrűsödik. Isten látják már, és vele vannak a világ minden szegényes dolga közepett. „Boldogok a tisztaszívűek, mert ők meglátják az Istent” (Mt 5,8).

Hetedszer: a békeszerzés. Ezekben az emberekben valami sajátos teremtőerő működik. „Alapítanak”, vagyis kegyelmi, szent művet hoznak létre világunkban. Lényeges művük: a béke. Tehát feltűnés nélküli mű: nem új elemeket hoz elő a létből, nem új gondolatokat, új ösztönzéseket teremt. A már meglévővel foglalkozik, azt hozza helyes rendbe. Alázatos tett ez, szinte mindenki megfélelkezik róla, vagy később majd önmagának tulajdonítja. Tartózkodó tett is: a békeszerző észrevétlen marad; halálos indulatokat fog fel és nyugtat el, engedi, hogy az érzelmek összeütkezzenek és így megszabaduljanak villamos töltésüktől, utat és kiutat keres, az érdekeltek mellett marad, sokáig, ha úgy kell. Csak az igazságba szilárdan belegyökerezett ember tud békét szerezni sértés és egyben megalkuvás nélkül. Az igazságnak mindenki számára meg kell születnie az ellentétekből; a békeszerző csak mellettük áll, és ha a szülés megtörtént, visszahúzódik. A mű pedig ott áll világító magátólértetődésében, és mindenki azt hiszi: én tettem ezt. Az önzetlen szeretet egyik legnehezebb műve ez. Az embernek egészen bele kell merülnie közben a feldúlt másikba, hogy teljesen vele lehessen. Ugyanakkor azonban meg kell őriznie benső tisztaságát, szilárdnak, szerénynek, nyugodtnak kell maradnia. Békét hozni egy széthulló lélekbe: ezt csak az teheti meg, aki bensejében megtalálta a békét, vagy akinek az élete a béke keresése. És ez a béke majdnem mindig csak egy pillanatra sikerül. A fáradságosan létrehozott harmónia máris széteséssel fenyeget. Ezért abban az emberben, aki békét tud sugározni, mintha Isten

maga működne, ő lenne jelen közöttünk. A „békesség Istene“ (2Kor 13,11), akinek „úgy tetszett, hogy benne (Krisztusban) lakjék az egész teljesség, s hogy általa békítsen ki magával mindent a földön és a mennyben, minthogy ő a kereszten vérével békességet szerzett“ (Kol 1,20). Így sűrűsödik a békeszerző köré az, ami világunkban Krisztushoz hasonló, a hasonlatosság az Isten Fiával, aki „a mi békénk“ (Ef 2,14). Csakugyan Isten fiai ők a világban, és életük maga már bizonyítéka Krisztus létének és alakjának. Elég tanúja lenni érzületüknek, hogy távolról megsejtsük magát Krisztust, sőt „keresztjének vérét“ is: „Boldogok a békeszerzők, mert Isten fiainak fognak hivatni“ (Mt 5,9).

Nyolcadszor: a szenvedés. Az eddigiekben egészen közel került hozzánk a boldog ember alakja, úgyhogy evidenciája hatalmába ejtett. Ugyanakkor azt is meg kellett sejttenünk, milyen veszélyeztetett az ilyen egzisztencia, milyen tehetetlenül kiszolgáltatott az emberi szenvedésnek. A boldog ember immanens szenvedést hord magában, magának boldogságának a keresztjét. Mert nincsen nagyobb fájdalom, mint maradéktalanul magunkban hordozni a boldogságot, és egyszersem kiszolgáltatva lenni az elveszett embervoltnak, sőt önmagunkban egyesíteni mind a kettőt: boldogságot és elveszettséget. Ez a kettő nem kívülről van kiszabva a boldog emberre, hanem már eleve adva van boldogságával együtt. Hiszen ez a boldogság éppen abban áll, hogy beleáll az elveszettek körébe, maradéktalan becsületességgel osztozik sorsukban, hogy így igazságosságot hozzon létre a világban. „Helyes világnak“ kell létrejönnie benne, olyan birodalomnak, amelyben minden egyidejűleg otthont talál, boldog békében együtt élhet egymással, olyan világnak, mint Izaiás imént idézett eszkatológikus látomása festi: a gyermek az áspiskígyóval játszik, borjú és oroszlánkölyök együtt legel, a kecskegida ott fekszik a párdúc mellett. Ez a jó ember lelkének állapota. Nem varázslat árán jön létre, hanem emberkéz építi föl, emberlélek szenvedt át, emberhús tart ki benne. Ezért a jó ember mindannyiunkhoz közel áll bensőséges barátsággal, mégis mindnyájunktól teljesen idegen, visszavonult előlünk egy csak sejtett, de mélyében kimeríthetetlen szenvedés birodalmába. Ha a teológia legalább jelzésszerűen meg akarja érteni Krisztus létét, akkor egészen szorosan egymás mellé állít két alapfogalmat, és azt mondja: Krisztus olyan ember volt, aki teljességgel Isten „visio beatifica“-jában (boldogító szemléletében) élt, ugyanakkor pedig végrehajtotta a létnek azt a kockázatos kalandját, amelyet a „descensus ad inferos“ (pokolraszállás) névvel illetünk. Ugyanaz az „én“ ujjongott benne Isten boldog közelségében, és ugyanakkor ki-mondhatta: „halálosan szomorú a lelkem“ (Mt 26,38). Csak ez a két ellentétes élmény „tágitotta ki“ annyira Krisztus lelkét, hogy az egész teremtés „szelességét és hosszúságát, magasságát és mélységét“ (Ef 3,18) magába tudta venni, és így lett a Minden beteljesedésévé, a világ új

birodalmának fejedelmévé: „Boldogok, akik üldözést szenvednek az igazságért, mert övék a mennyek országa“ (Mt 5,10). A boldogság azt jelenti, hogy valaki mindezt elviseli, maradéktalanul nyitott a Titok felé, és közben gyökerei benne maradnak az emberség elveszett mélyeiben.

Becsületesen megkérdeztük szívünket az emberi boldogság felől. Nem felszínes kívánczóságainkat, vagy a dolgok látszata után kapó vágyainkat, hanem a tökéletes emberségnek azokat a mély sejtelmeit bennünk, amelyeket annyiszor elárulunk, de soha igazán felejtani nem tudunk. Ez „az“ ember. A boldog embernek ezekből a mély emberi sejtésekből fölmerülő alakja tökéletesen megegyezik a boldogságnak azzal a lényegi leírásával, amelyet maga Krisztus adott nekünk „boldogságaiban“. Gyakran úgy állítják be ezeket, mint valami teljesen újat, értelemelleneset, paradoxot, emberileg föl nem fogható; éppen ez lenne bennük az „isteni“. Aki így beszél, az nemcsak könnyelmű, de azt is igazolja, hogy ugyancsak keveset tud az emberlét mélységeiről. A „boldogságok“-ban semmi új nincs, ami kiforgatna magunkból; minden teljesen emberi bennük, megfelel az emberlét alapvető vágyának, a legkisebb részletekben is. Nem kellene torzképet csinálnunk az emberiből, hogy felületesen, felszínesen kiemelhessük Krisztus üzenetének meglepő nagyságát. Az emberi élet éppen elég nagy, végtelenül fölébe emelkedik magának az embernek. Aki maradéktalan becsületességgel embermódra gondolkodik, mindig már magát Krisztust fogja fel. Nem az a meglepő, hogy az ember ilyen tud gondolni, megsejteni, óhajtani, hanem az, hogy egy embernek csakugyan sikerült mindezt a vágyat és sejtést önmagában egyesíteni és megvalósítani, hogy élt közöttünk egy ember, akinek az életében mindez egyszeriben „rendben volt“. Ez volt az atyák lenyűgöző újdonságélménye: Krisztusban az új maga Krisztus; nem új ígéreteket hozott, hanem maradéktalanul beteljesítette az ígéreteket. Ő a mi létünk Amen-je.

A jelzett gondolkodási elemek összefoglalásával tehát következőképpen fogalmazhatjuk meg a keresztény antropológia egyik meghatározását: *Az ember az a lény, aki a boldogságra vivő útját szegénységgel, szomorúsággal, szeldséggel, vágygal, irgalmassággal, tisztasággal, békeszerzéssel és szenvedéssel találhatja meg, és ebben megsejti a lényében hordozott ígéretet örök teljességét.*

Ha becsületesen hiszünk abban, hogy Krisztus valósága embervoltunk beteljesedése, és ha ezt a hitet szolid gondolkodással bekebelezük filozófiánkba, akkor föl kellene tudnunk vázolni az ember képét a hegyibeszéd, vagyis Krisztus „alapvető antropológiája“ alapján. Ott Krisztus valóban megmondta nekünk, hogyan képzeli el az embert. Erthetetlen, miért vallott itt olyan messzemenően kudarcot a keresz-

tény antropológia, miért nem merészelte filozófiájába fölszívni a hegyi-beszédből származó gondolkodói ösztönzéseket. Ebben az értelemben azt állíthatjuk, hogy az ember — Alexis Carrel könyvének egy kicsit feltűnésre pályázó, de magát a tényt szem előtt tartó címével élve — még mindig „ismeretlen lény“, és mindaddig az marad, míg megfontolásának irányában nem tér radikálisan Krisztus felé. Ismert patológikus jelenség az amnézia; a háborúval kapcsolatban nem ritkán előfordult. Itt él egy ember, teszi ezt meg azt, de elfelejtette, hogy kicsoda. Ezzel életéből hiányzik a középpont, az egység. Valami hasonló történt a keresztény emberképpel, csakhogy szörnyűséges mértékben. A keresztény ember mintha elfelejtette volna a nevét, mert hiszen neve magának Krisztusnak a nevébe ágyazódott. Nem feledhetjük el Krisztus nevét úgy, hogy ugyanakkor tudatában maradunk saját nevünknek, saját életútunknak, életünk értelmének. Eljött az ideje annak, hogy a keresztény antropológia a keresztény tapasztalat egészéből kiindulva és teljességét átfogva gondolkodjék, a páli szavak értelmében: „Mind-en a tiétek, ti pedig Krisztuséi vagytok“ (1Kor 3,23).

TARTALOM

Walter Nigg: Kopog az ajtónkon a szent	5
Magyar Erzsébet: Edith Stein	17
Gémes István: Dietrich Bonhoeffer	25
Béky Gellért: Szatoko Kitahara	33
Chilla Raymund: Georges Vanier	40
Sántha Máté: Franz Jägerstätter	48
Óry Miklós: Angelo Giuseppe Roncalli	58
Muzslay István: Joseph Cardijn	70
Ujváry Julianna: Helen Keller	75
Boros László: A boldog ember és Istene	83

the *Journal of Applied Behavior Analysis* (1974).

It is a pleasure to thank the following individuals for their helpful comments on earlier drafts of this paper: Robert D. O'Neil, Robert M. G. Durbin, and the anonymous reviewers of *Journal of Applied Behavior Analysis*.

Correspondence should be addressed to Robert M. G. Durbin, Department of Psychology, University of North Carolina at Charlotte, Charlotte, NC 28223.

Received 12/15/83; revised 1/10/84; accepted 1/10/84.

© 1984 by University of North Carolina Press. All rights reserved.

0021-8758/84/0000-0103\$01.00/0

DOI: 10.1215/00218758-1984-001

ISSN 0021-8758

Copyright © 1984 University of North Carolina Press

Printed in the United States of America

Published by University of North Carolina Press

Chapel Hill, North Carolina 27514

0021-8758(1984)0000-0103\$01.00/0

DOI: 10.1215/00218758-1984-001

ISSN 0021-8758

Copyright © 1984 University of North Carolina Press

Printed in the United States of America

Published by University of North Carolina Press

Chapel Hill, North Carolina 27514

0021-8758(1984)0000-0103\$01.00/0

DOI: 10.1215/00218758-1984-001

ISSN 0021-8758

Copyright © 1984 University of North Carolina Press

Printed in the United States of America

Published by University of North Carolina Press

Chapel Hill, North Carolina 27514

0021-8758(1984)0000-0103\$01.00/0

DOI: 10.1215/00218758-1984-001

ISSN 0021-8758

Copyright © 1984 University of North Carolina Press

Printed in the United States of America

Published by University of North Carolina Press

Chapel Hill, North Carolina 27514

0021-8758(1984)0000-0103\$01.00/0

DOI: 10.1215/00218758-1984-001

ISSN 0021-8758

Copyright © 1984 University of North Carolina Press